

Mit kíván a magyar közművelődés?

Mért fekszel jászolban, ég királya?
Visszasírsz az éhes barikára.
Zenghetnél, lenghetnél angyalok közt:
mégis itt rídogálsz, állatok közt.

Bölcs bocik szájának langy fuvalma
jobb tán mint csillag-úr szele volna?
Jobb talán a puha széna-alom,
mint a magas égi birodalom?

Istálló párája, jobb az neked,
mint gazdag nárdusok és kenetek?
Lábadhoz tömjén hullt és arany hullt:
kezed csak bús anyád melléért nyult...

Becsésnek láttad te e földi test
koldusruháját, hogy fölvetted ezt?
s nem vélted rossznak a zord életet?
te, kiről zengjük, hogy „megszületett”!

Szeress hát minket is, koldusokat!
Lelkünkben gyujts picit gyertyát sokat.
Csengess éjünkön át, s csillantsd elénk
törekeny játékunkat, a reményt.

Babits Mihály: Karácsonyi ének

TARTALOM

Előszó: Mátyus Aliz	3
Juhász Zsófia: Mit kíván a magyar közművelődés?.....	4
Juhász Zsófia: „Már minálunk, babám...” A vidéki közművelődési intézményrendszer helyzete	5
Maróti Andor: Szükségünk van-e (még) kultúrára? 2. rész	12
Kereszty Orsolya: Újabb irányok az andragógiatörténet-írásban	26
B. Gelencsér Katalin: Szín szókingstár az önművelési kedv ösztönzéséhez	33

ARCKÉPEK

Máté Lajos 1928-2011. (Gabnai Katalin).....	34
Interjú Máté Lajossal (Tóth Zsuzsanna).....	35
A Balaton Akadémia és Szijártó István (Bakos István).....	40

OLVASVA – ÚJRAOLVASVA

Tóth Zsuzsanna: A kecskeméti kis csodáról	42
Hargitai Mária: „messzire kell menni ahhoz, hogy az ember látszódjék...”.	
T. Kiss Tamás szakmai biográfiájáról és bibliográfiájáról	47
Sebő Ferenc: Szék Magyar Örökség-díjas. Laudáció	49

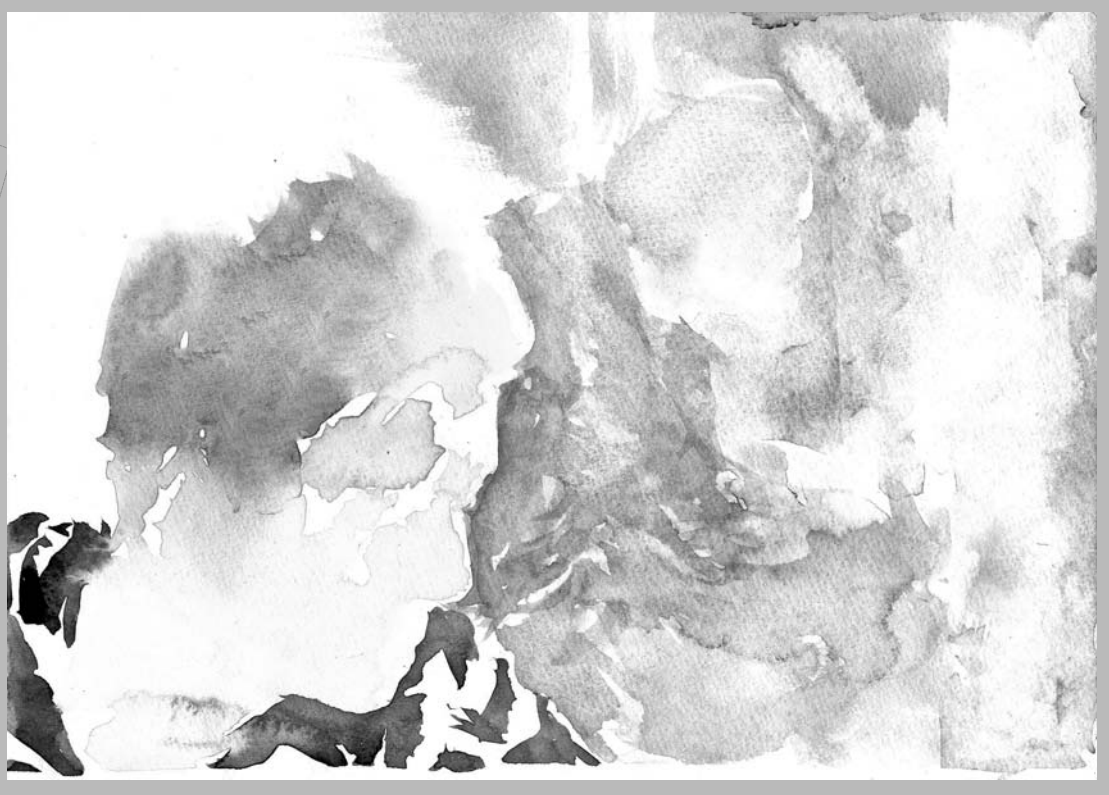
<i>Bándi László: Kacz Lajos visszaemlékezései</i>	50
<i>Iványi Tibor: A majorok, puszták mai listája</i>	52
<i>Szabóné Molnár Ida: Visszaemlékezések. 1945-ös évek</i>	54
<i>Debreczeni Tibor: Napló</i>	58
<i>G. Furulyás Katalin: A Bolt. Nyárfalu</i>	62

SZAKMAI BESZÁMOLÓK

<i>Tóth Erzsébet: Bevezető a Felnőtt Tanulók Hete 2011. pályázatai elé</i>	65
<i>Korán Imre: Favágástól az oktatásig!</i>	66
<i>„Megérte!” – tarnabodi és erki munkavállaló nők munka melletti tanulása</i> <i>(Burai Éva, Báder Marianna Zsanett, Péter Péterné Balogh Mária, Molnárné Németh Mária, Csomor Csilla) ...</i>	68
<i>Koncz Gábor: Comenius és a múzsák</i>	73
<i>A Jászsági Évkönyv 2011. tartalomjegyzéke</i>	75

HIRDETÉS

E számunkat Pálinkás Bence György festőhallgató rajzaival illusztráltuk.

SZIN

Előszó

Egy világ dereng fel újra meg újra a szemem előtt, amikor mintha minden a helyén lett volna, a valóságban, s nem csak bizonyos emberek fejében és szívében. Péterffy András filmje, a *Mozgóképregény* idézi fel. A *Korbuly család XX. százada* című dokumentumfilm szól erről az időszakról és erről a világról.

Korbuly-amatőr filmek felhasználásával megelevenednek Weiss Mandfréd csepeli gyárából a Korbuly testvérek, Korbuly Károly és János, s általuk a feltaláló, a vezető műszaki értelmiség és életük. A gyári, a családi, a telepi. Mert Weiss Manfréd a gyára közelében telepítette le mérnökeit, hogy mindig kéznél legyenek. Ők pedig nem csak a gyár érdekeit szolgáló konstruktivitásukra büszkék, hanem arra is, hogy a gyár munkásai úgy kerestek, hogy minden család házat épített belőle magának, ebből épült fel Csepel. S büszkék a feleségeikre, a módra, amit a családnak biztosítani tudtak, a családi életükre, s amit, ahogy a gyerekeikbe neveltek, s nekik juttattak. Jó emlékezni rá, ahogy a nagy család, a kiterjedt rokonság együtt töltötte idejét, s ahogy játszottak, bolondoztak, színészkedtek a 8 és 16 milliméteres filmekben, s ahogy beálltak a filmező Korbuly jeleneteiben. És ahogy autóikkal a világot járták, mert az élet természetes tartozéka volt az is, a pihenő, nyaraló, utazó hetek, napok.

Micsoda szívdobogást kap a magamfajta egy ilyen filmtől, akinek az egyik legkedvesebb képsora marad a kislány, aki egy belső erkélyfolyosós házban élő nagynyáját követve, erkélyt söprése után úgy fordul be a lakásba, büszkén maga elé csapva a lapátot, hogy még nevetve vissza is néz. Örül, mert elvégzett valamit. S hogy drukkolok, hogy generációnk műszaki értelmisége elkapja a filmet, legalább a tévében, hogy egy kis időre élvezhessenek egy olyan világot, amelynek életgyakorlatában és stílusában a konstruktivitás és a méltóság a meghatározó.

Biztató Péterffy András filmje. Örülök, ha csak eszembe jut. Még a film végi kicsi lány is, a családtag, a leszármazott, amint nézegeti a villamos-makettet, s azt mondja: Apa, csinálj hozzá sínt, hadd járjon.

Péterffy András mozdít a filmjével, s miközben maga is mozdul, mozdítja az én gondolataimat is.

Mátyus Aliz

MIT KÍVÁN A MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉS?*

- Az új Alaptörvényhez igazodóan a települési önkormányzatok kötelező feladata legyen a közművelődés.
- Önálló normatívát a magyar közművelődésnek.
- Az önkormányzati- és a szaktörvényben meghatározott módon az állam (önkormányzat) kötelezően biztosítsa:
  - Községekben és nagyközségekben minimum közművelődési szintér kijelölését és fenntartását. A közművelődési feladatokat a kötelezően fenntartandó közművelődési közösségi szintér helyett integrált intézményben is el lehet látni.
  - 10 ezer fő alatti városokban közművelődési (integrált vagy önálló) intézmény fenntartását.
  - 10 ezer fő feletti városokban az önállóan működő közművelődési intézmény fenntartását.
  - A megyei közművelődési szakmai- és módszertani tanácsadást ellátó infrastruktúrát és szakembereket.
  - Országos szerepkörű szakmai- módszertani intézet működtetését.
  - A szakmai szervezetek jogosítványát vegyék figyelembe a döntéshozók a döntési folyamatokban.
  - Az integrált és önálló intézményekben közművelődési szakemberek alkalmazását.
  - A közművelődési szakemberképzés rendezését a felsőoktatásban.

* A 11 pont - könyvjelzőn - minden résztvevőt az asztalán várt az Országgyűlés „Állapotfelmérés: A hazai kulturális ágazat helyzete” című szakmai nyílt napon, 2011. október 28-án.

„MÁR MINÁLUNK BABÁM...”

A vidéki közművelődési intézményrendszer helyzete

Tisztelt Elnök Úr!

Tisztelt Hallgatóság!¹

1. Bevezető

Külön köszönöm azoknak az előadóknak és hallgatóknak a jelenlétét, akik az egész nap folyamán itt voltak, és velem együtt végighallgatták az előadásokat. Elnök úr – ismerve a közművelődési szakemberek megbízhatóságát és kitartását – nem véletlenül választott engem a szakmai nap utolsó előadójának, hiszen tudta, hogy a rendezvényen résztvevő kollégáimmal majd a villanyt is lekapcsoljuk az utolsó vendég után.

Érdekes volt hallgatni a mai nap felszólalóit. Mivel utolsóként kaptam szót, lehetőségem van röviden reagálni néhány elhangzott gondolatra. Meglepő volt számomra, hogy a felkért előadók közül többen nem tudják, vagy nem akarják tudni, vagy elfelejtették, mi is az a közművelődés, mi történik a művelődési házakban, hová járnak gyermekeink a szabadidejük hasznos eltöltése érdekében, hol működnek a szakkörök, hol folynak a néptánc próbák, hol rendezik a kiállításokat a kistelepüléseken, az időskorú magányos emberek hol töltődnek föl, ami hétköznapi gondjaik megélését elviselhetőbbé teszi.

Fekete Péter úr előadásában feltett egy kérdést, amit aztán saját maga válaszolt meg. Azt kérdezte tőlünk, hogy van-e még olyan intézmény, ami egy helyre integrálja a képzőművészetet, az előadó művészetet, a kiállításokat, a táncművészetet, a folklórt. Véleménye szerint a színház az egyetlen ilyen intézmény. Én azonban – a teremben ülő kollégáimmal egyetemben – vitatkoznék vele, hiszen a színház nem az egyetlen ilyen hely. Sőt! Az or-

szágban működő több ezer művelődési ház nem csak ezeket az említett területeket, hanem a kulturális paletta összes elemét befogadja, gondozza és fejleszti, ráadásul térítésmentesen.

Ezért külön köszönöm Elnök úrnak, hogy ma beszélhetek Önöknek a közművelődésről, bemutathatom intézményrendszerünket, tevékenységünket, beszélhetek a feladatainkról és röviden a finanszírozásról, mert úgy látszik, sokan elfelejtették mi is a közművelődés.

1.1 Címválasztás indoklása

Előadásom alcíme egyértelmű, de a főcím magyarázatra szorul. Nem kellett sokat gondolkoznom, mert egyből ez a dal jutott eszembe, amikor megkaptam a felkérést. Kezdő soráról egy kistelepülés lokális közössége jut eszembe. Egy citera együttes vagy egy színjátszó kör, egy kórus, egy táncegyüttes, vagy csak a bélyeggyűjtők, akik hetente egyszer találkoznak. Nélkülük üres minden művelődési ház. Nélkülük nincs stratégia, nincs amatőr művészeti mozgalom, nincs hosszú távú települési kultúra. A magyar közművelődési intézményi hálózat alapja tehát a közösség. Jómagam foglalkozom népzenevel, ezért illetet volna egy szép magyar népdal kezdősorát választani, de direkt nem tettem. Gondolom, mindenki ismeri a dalt, de azt kevesebben, hogy egy fontos határt képez a népdalok és a műdalok között. A közművelődésnek és a szakembereknek feladata és kötelessége, hogy figyeljenek erre a határra. Ne kiszolgálják, hanem formálják a közösségeket és a közönséget!

Akkor nevelünk értő közönséget, színházba, operába, kiállításokra járó, olvasó, táncba járó embereket, ha mindig érték közvetítő programokat szervezünk a településeken, és megtanítjuk az embereket arra, miként tudnak különbséget tenni az értékes és hasznos, és az értéktelen, nívótlan szórakozási formák között.

1 Az előadás elhangzott az Országgyűlés

„Állapotfelmérés: A hazai kulturális ágazat helyzete” című szakmai nyílt napján, 2011. október 28-án.

SZÍN

2. A közművelődésről röviden

A közművelődés a reformkor óta változatlanul szolgálja a társadalmi haladást és a nemzet fel-emelkedését.²

Nagyon fontosnak tartom és megköszönöm a lehetőséget, hogy Magyarország legnagyobb közhasznú feladatát végző kulturális intézmény-hálózatát, a művelődési házakat, az ott folyó tevékenységeket és a hozzájuk kötődő társadalmi szervezeteket mutathatom be ezúttal Önöknek.

A magyar közművelődés magában foglalja

- a művelődési házak és hasonló intézmények rendszerét
- azok humán erőforrását
- a művelődési házak minden korosztálynak szóló tevékenységét
- a civil szervezetek hozzáadott szellemi erőforrásait
- az egész országot behálózó amatőr mozgalmat.

Két fontos számmal³ szeretném szemléltetni a büszkeségre okot adó helyzetünket:

2 Németh János – Szurmainé Silkó Mária: A magyar közművelődésről (Arcus Kiadó, 2011)

3 Talata-Dudás Katalin: A közművelődés helyzete a 2006-2009-es közművelődési statisztikai adatok alapján.

Évente

- 19 ezer közösség
- 66 millió ember a magyar közművelődésben

3. Kisközösségek

Ez a 19 ezer kisközösség képezi a közművelődés alapját.

Egyszer egy barátommal azon gondolkoztunk, meg kellene nézni, az ország kistélepléseiben hány focicsapat és hány népdalkör működik. Az „országos kutatás” elmaradt, de egy megyei gyorsfelméréssel⁴ szemléltetném Önöknek az eredményeket.

Ez a felmérés inkább csak érdekesség, mindenestre nem panaszkodhatunk a számokat illetően. A legjobb helyzet a 3-5000 fős települések esetében érzékelhető, sőt lehet, hogy van olyan focista, aki népdalkörben is énekel, vagy azt kíséri citerán.

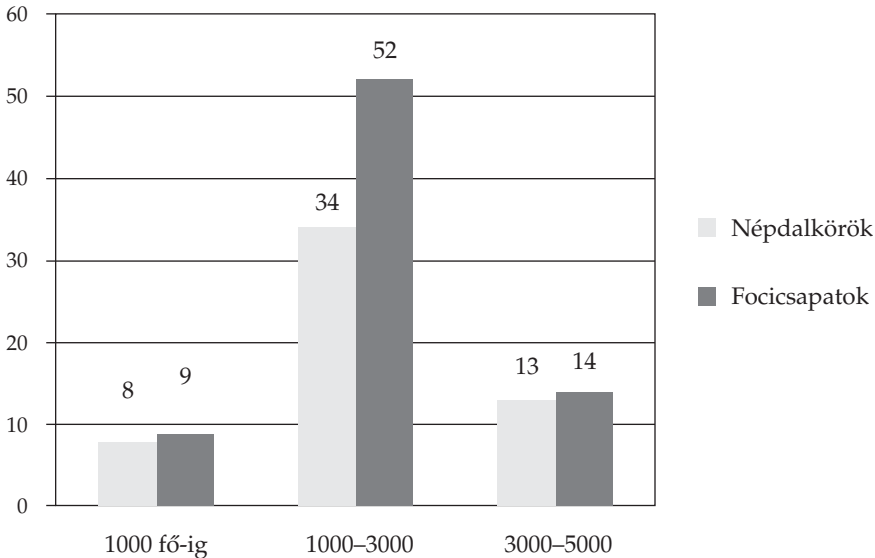
A következő ábrán látható kimutatás azonban már országos adatot⁵ közöl és a focicsapatok már nem szerepelnek benne.

(Szín – Közösségi Művelődés 15/5 – 2010. október)

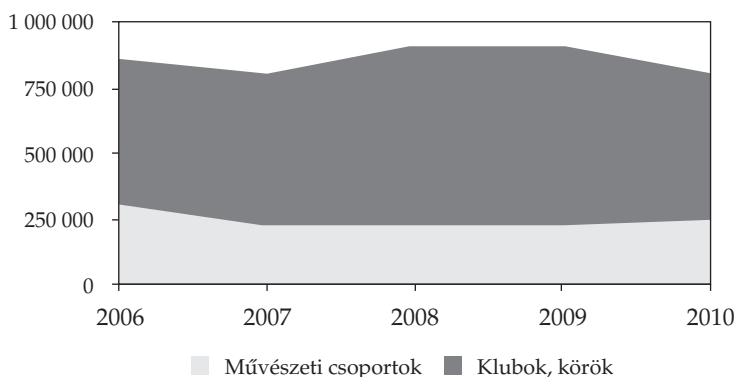
4 Készítette a Fejér Megyei Művelődési Központ kollektívája 2011. október 21-én.

5 Forrás: Hunyadi Zsuzsa főosztályvezető – Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Kutatási és Fejlesztési Programok Főosztálya.

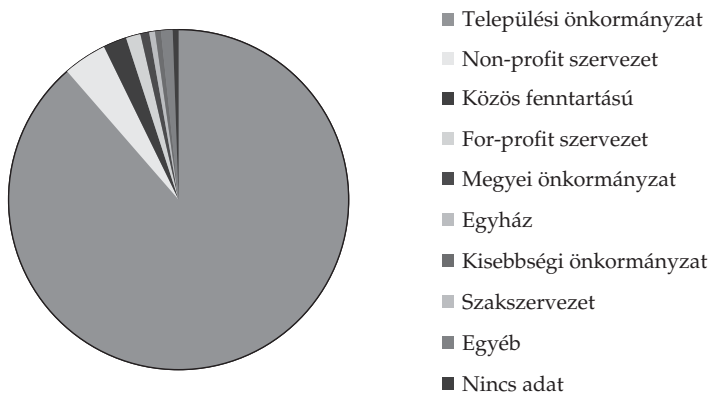
Népdalkör vagy foci?

Művészeti csoportok és a klubok, körök tagjainak száma
2006–2010 (fő)

Művelődési házak, közösségi szintek fenntartó
szerinti megoszlása a 30 ezer fő alatti településeken (%) 2008

Adatforrás: MMIKL

A Magyar Művelődési Intézetben feldolgozott köz-művelődési statisztikák adatai alapján látható, hogy éves szinten mennyi művészeti közösség és klub, szakkör talál otthonra a települési művelődési házakban. És az is látható, hogy jelenlétük folyamatos.

4. Intézményrendszerünk

4.1 Kistelepülési szint

A címben megjelölt intézményrendszerünk bemutatását a kistelepülési szinttel kezdem.

Településeinken az 1997. évi CXL., közismer-tebb nevén a „kulturális törvény” alapján közösségi szintér fenntartása kötelező. A közösségi szintér lehet a művelődési ház, a kultúrház, a könyvtár, a házasságkötő terem, de lehet bármi más épület része, mely alkalmas közösségi rendezvények lebonyolítására, ez attól függ, hogy a települési önkormányzat mit jelöl ki rendeletében.

A kördiagramon látható, hogy az esetek többségében a fenntartók közül az önkormányzatok a legjellemzőbbek.

Települési szinten elterjedt gyakorlat a többfunkciós és az integrált intézmények jelenléte.

Többfunkciós szervezetek

- Könyvtár és művelődési ház
- ÁMK – általános művelődési központ (225)
- IKSZT – Integrált Községi és Szolgáltató Tér (573)

Ezek közül a leggyakoribb a művelődési ház és a könyvtár összevonása. Sok szép példát láthatunk arra országosan, hogy ez a két feladat milyen szépen kiegészíti egymást.⁶

Jellemző még a művelődési háznak az iskolával való összevonása révén létrejött általános művelődési központ, úgynevezett ÁMK, melyből megközelítőleg 225 működik az országban, és ebből a legtöbb az 1-3 ezer fős települések valamelyikén.

2010 óta folyamatosan adják át az IKSZT-eket, amelyek zömében meglévő, most felújított művelődési házak. A projekt sajnos nem a művelődési házakra koncentrált, de mégis a középpontba kerültek. Szükséges lett volna a Vidékfejlesztési Minisztérium és a Nemzeti Erőforrás Minisztérium ágazati együttműködése.

6 Dr. Szabó Irma: Utópiák és valóság – Az elmélet és a gyakorlat ellentmondásai az általános művelődési központok fejlődésében (PhD-értekezés, Debrecen, 2006) Bp., Napkút Kiadó, 2011.

Idő hiányában nem tudom ismertetni a pályázat lényegét, de tény, hogy ezek az Integrált Községi Szolgáltató Terek az esetek többségében továbbra is a hagyományos közművelődési tevékenységeket látják el, a többi vállalt szolgáltatás (pl. ÁFSZ – állami foglalkoztatási szolgáltatások –, infopont, postai szolgáltatás, közháló végpontok – elektronikus közigazgatási végpontok, szolgáltatások) még minimális. És az is tény, hogy még soha ilyen csúnyán nem hívták a művelődési házakat, és ha megkérdezi valaki a népdalköri tagokat, hogy: – Hol próbáltatok ma, Julikám? A válasz valószínűleg nem az lesz, hogy az IKSZT-ben, hanem az, hogy: – A művházban.

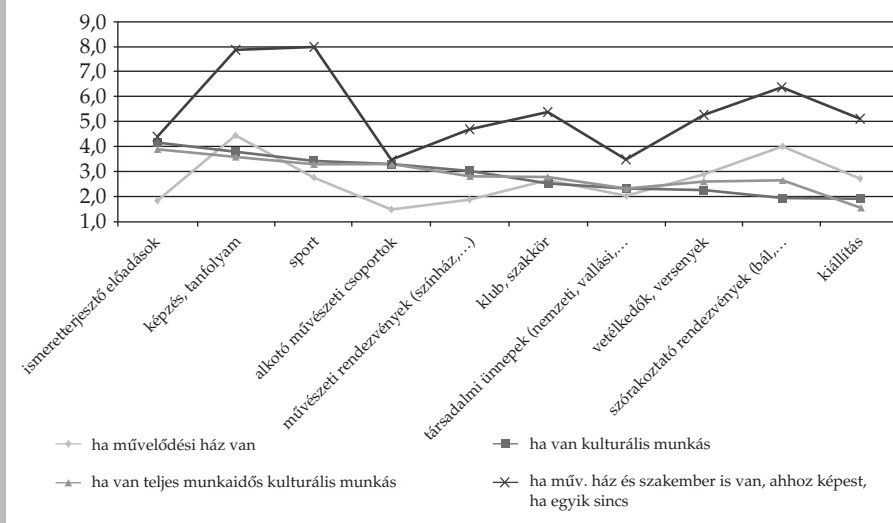
Összességében nem is állunk rosszul, de tudniuk kell, hogy

- 700 településen, kb. félmillió ember, nem jut hozzá közművelődési szolgáltatáshoz
- a települések 20%-án nincs egyetlen közművelődésért, kultúráért felelős szakember sem. Egyes megyékben, épp a leghátrányosabb helyzetűekben, a 30-40%-ot is eléri ez az arány.

Művelődési házak, közösségi színterek fenntartó szerinti megoszlása a 30 ezer fő alatt településeken (%) 2008

- 700 településen, kb. fél millió ember nem jut hozzá
- a települések 20%-án nincs szakember
- ahol van művelődési ház és szakember, akár hat-nyolcszoros a látogatószám a színterekben és programokon

Ha van szakember...

Kistelepüléseken jellemző a szakemberek hiánya, pedig a szakirányú főiskola elvégzése számtalan előnyt jelent a települési kollégáknak. A legfontosabb a fejlesztési kompetencia. Ha a kolléga maga képzett, mindig is lesz igénye a továbbtanulásra. A tanulmányai során megszerzett személyes kapcsolatokat a mindennapokban tudja hasznosítani, a szakszerű fogalomhasználat pedig a pályázatok megírásánál lesz hasznos a számára.

És egy legfrissebb kutatás alapján⁷, azokon a szerencsés kistelepüléseken, ahol mind művelődési ház, mind szakember megadatott, akár hat-nyolcszoros látogatószámot, aktivizált lakosságszámot is el lehet érni a közösségi színterekben és programokon – azokhoz a leghátrányosabb településekhez képest, ahol se egy művelődési ház, se szakember nincs.

4.2 Kistérségi szint – közkincs kerekasztalok

A települések közötti közművelődési szerveződések közül a legújabb a 2004-ben újtárra indított, az akkori Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium által felügyelt Közkincs program volt.

A program új tartalmakat, támogatókat hozott felszínre, bővült a közművelődési munkakörök száma, a kerekasztalok új elemként jelentkeztek a közművelődési hálózatban. Segítik az információáramlást, a közös tervezést, megvalósítást, a források koncentrációját, a különböző kapacitáshiányok áthidalását.

A program lehetővé tette kistérségi referensek alkalmazását is, így 39 kistérségben alkalmaztak főállású felsőfokú szakirányú végzettségű munkatársat.

4.3 Városi szint

Az elmúlt 15 évben a városok szabad kezet kaptak a többfunkciós intézmények kialakítására. Nagyobb városok kénytelenek voltak közművelődési intézményeik működését racionalizálni, ezért a városban van egy nagy, de több telephellyel rendelkező városi intézmény. Örök kérdés, hogy milyen megtakarítást eredményeztek ezek az összevonások, és milyen fokú most a feladatellátás.

A kulturális szaktörvényünk a városok esetében jelenleg is közművelődési intézmény fenntartását írja elő. És ez maradjon is így!

Szakmailag támogatni tudjuk, hogy a bűvös határ a 10 000 fő legyen.

⁷ Forrás: Hunyadi Zsuzsa fősztályvezető – Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Kutatási és Fejlesztési Programok Fősztálya.

– 10 ezer fő alatti városokban kötelező feladat legyen közművelődési (integrált vagy önálló) intézmény fenntartása

– 10 ezer fő feletti városok esetében pedig az önkormányzatok kötelező feladata legyen az önállóan működő közművelődési intézmény fenntartása.

A látogató, ha nem olyan színvonalú a hely, mint legalább az otthona, akkor nem megy, ne is várjuk el tőle. A városvezetők stratégiai célja kell legyen, hogy minden ember a mai kor igényeinek megfelelő intézményben találja meg a szórakozási formákat.

4.4 Megyei módszertani intézetek

A közművelődés megyei intézményeinek helyzete bizonytalan. Most különösen, de eddig is az volt. Az elmúlt 8 évben a kormányzatoknak sikerült felszámolniuk a középszinten működő megyei közművelődési intézményeket.

2012. januárjától a megyei intézmények a kormányhivatalokhoz, és ezáltal az államhoz kerülnek.

Jelen pillanatban zajlik az átadás-átvétel. A megyei önkormányzatok konszolidációjáról készülő kormányrendelet alapján marad a megyei szintű közművelődési feladatellátás, de hogy milyen szervezeti keretekben és milyen költségvetéssel, az továbbra is rejtély.

Kellenek a megyei intézmények, hogy a megye kistelepülései számára megszervezzék a felmenő rendszerű országos rendezvények több száz fős megyei, illetve területi előválogatóit, hogy a helyi művelődő csoportok által létrehozott kulturális és általános értékeket közvetítsék.

Nagyon fontos a megyei közművelődési szakmai- és módszertani tanácsadást ellátó infrastruktúra és szakemberlétszám megtartása, bővítése.

4.5 Regionális szervezetek

A közművelődési intézményrendszer regionális szinten nem jellemző. Tény azonban, hogy a Magyar Művelődési Intézet regionális kulturális irodák dolgozóinak óriási szerepük van a feladatellátásban.

Gondoljunk csak, pl. Komárom-Esztergom megyére, ahol 1 főnek kell azt elvégeznie, amit korábban egy 5-8 fős szakalkalmazotti gárdával végeztek a megyében. Ebből a szempontból kapóra jött a segítség, a regionális irodahálózat. Az ott dolgozó tapasztalt szakemberek rálátása a térség kulturális életére, illetve széleskörű kapcsolatrendszerük számos területen nyújt lehetőséget az együttműködésre⁸.

⁸ Mók Ildikó fősztályvezető – Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Regionális Programok Fősztálya.

Magyarország legnagyobb közhasznú feladatokat végző kulturális intézményhálózata

- Települési önkormányzat
- Non-profit szervezet
- Közös fenntartású
- For-profit szervezet
- Megyei önkormányzat
- Egyház

4.6 Országos szint

A közművelődési-közösségi szinterek és intézmények, a megyei művelődési intézetek és központok intézményrendszerének csúcán a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus található. Nincs alá- illetve fölrendeltségi viszony az intézményhálózat szintjei között, inkább szakmai hálózatról beszélhetünk. Az MMIKL országos szakmai-módszertani intézmény, mely nem mentes a kritikáktól, de tény, hogy a közművelődés magyarországi vezető intézménye.

4.7 Országos hatókörű szakmai civil szervezetek

Ahogy Kelemen László igazgató úr is kiemelte a hatókörükben működő civil szervezetek jelentőségét, úgy ezt a közművelődési intézményrendszer oldaláról is meg tudom erősíteni.

Településeinken számos nonprofit szervezet vesz részt a feladatellátásban, de felhívom igazgató úr – és minden kedves, a teremben ülő hallgató – figyelmét is, hogy a kisebb civil szervezetek a közművelődési intézményrendszer infrastruktúráját használják, és csak néhány kivételes esetben tudnak önálló lábon állva működni. Ezért elvárható kollégáim részéről, hogy a feladatellátásban részt vegyenek, és ezért nekünk nem hálásnak kell lennünk nekik, hanem meg kell tenni mindent, hogy az összefogáson alapuló lobbierőnket kihasználjuk, olyan rendezvényeket szervezzünk, ahol kamatoztathatjuk különböző erőforrásaink szinergiáját.

Az intézményrendszer mellett és azt segítve, számtalan országos hatókörű közművelődési civil szervezet hálózata működik.

Fontos, hogy a jövőben a szakmai szervezetek jogosítványát vegyék figyelembe a döntéshozók a döntési folyamatokban.

Országos hatókörű szakmai civil szervezetek

- Magyar Népművelők Egyesülete – MNE
- Kulturális Közponrok Országos Szövetsége – KKOSZ
- Magyar Intézmények, Regionális Szerveződések Országos Szövetsége – MIOSZ
- Területi Művelődési Intézmények Egyesülete – TEMI
- Általános Művelődési Központok Országos Egyesülete
- és a KKDSZ, Közgyűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete is, mely szakmai érdekvédelmi szerepet is betölt.

- Teleház Szövetség
- KOTA Magyar Kórusok Zenekarok és Népzenei Együttesek Országos Szövetsége
- NESZ Népművészeti Egyesületek Szövetsége
- Népfőiskolák Országos Szövetsége
- Civil Közösségi Házak Magyarországi Egyesülete
- Egyházi Közművelődési Egyesület
- Gyermek és Ifjúsági Házak Szövetsége
- Kultúraközvetítők Társasága
- Közösségfejlesztők Egyesülete

– Helyi civil szervezetek

Az országos szintű szerveződések között – főként az első 6 szervezet között – egyre több az együttműködés, a közös érdekérvényesítés iránti igény.

5. Finanszírozás

Néhány rövid gondolat az intézményrendszer finanszírozásáról.

A közgyűjtemények és a közművelődés finanszírozását szolgáló normatív hozzájárulást a jelenlegi formában az 1997. évi CXL. törvény hozta létre; viszonylag elfogadható színvonalának jelentős szerepe volt abban, hogy számos intézmény ismét megnyithatta kapuit, s egy ideig nem küszködtek olyan elemi gondokkal a kulturális alapellátás intézményei, mint napjainkban.

A 2009. évi költségvetésben a helyi közművelődési és közgyűjteményi feladatokra lakosonként 1.061 forint összeg szerepelt.

Becsapós az ábra, mert ha ránézünk, azt gondolhatnánk, hogy nincs probléma, hiszen 2010-ben emelkedett az összeg. De a csillag mást jelent. 2010-ben összevont normatív formájában kapták meg az önkormányzatok, melyben a közgyűjteményi-közművelődési ágazatok elkülönítetlenül, együtt szerepeltek más szakterületekkel. Jelenleg a normatív hozzájárulásból kell finanszírozni az önkormányzatok igazgatási, a sportfeladatok megszervezését, a muzeális intézményeket és levéltárakat, a nyilvános könyvtári ellátást és a közművelődést szolgáló feladatokat.

A jövőben is szükséges, hogy az új Alaptörvényhez igazodóan a települési önkormányzatok kötelező feladata maradjon a közművelődés, de önálló normatíva álljon rendelkezésre a közművelődési feladat ellátására.

A szakma számára legkönnyebben elérhető források az Nemzeti Kulturális Alapnál vannak. A pályázati mechanizmus nem bürokratikus, egyszerű, és a szükséges önrész minimális. A szakmánkat érintő kollégiumok a közművelődési és a népművészeti, melyek januártól összeolvadnak egy kollégiumba.

Elterjedt azonban a projektfinanszírozás is. Intézményeink uniós forrásokból jelentős támogatásokat kaptak a tartalomfejlesztésre, képzésekre. Eddig összesen 35 milliárd forintot nyertek intézményeink, egyéb szervezeteink a közművelődés fejlesztésére.

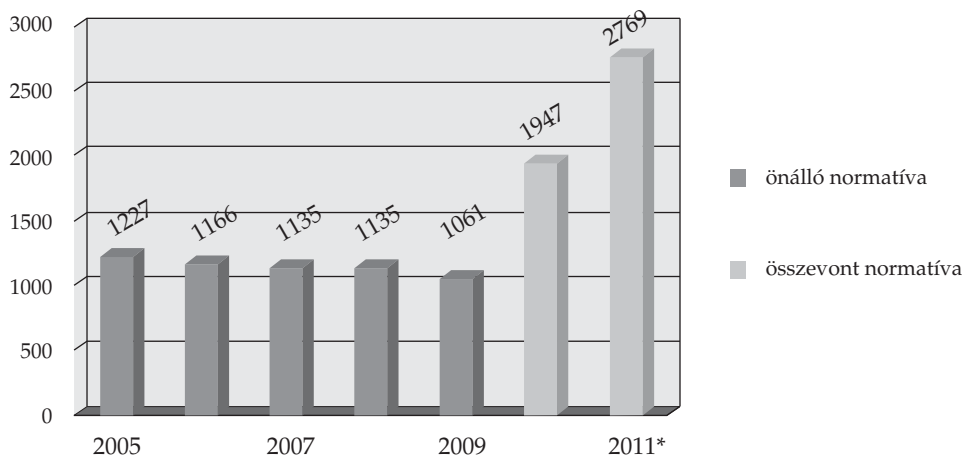
Ez hát a közművelődés. Ezek vagyunk mi.

Köszönöm a meghívást, a lehetőséget, köszönöm kollégáimnak⁹ az ország minden részéről, hogy segítettek ennek az összefoglalónak az elkészítését, és köszönöm Önöknek, hogy meghallgattak!

Székesfehérvár, 2011. október 23.

9 Székely Gabriella, Szurmainé Silkó Mária, Dr. Szabó Irma, Dr. Németh János, Földiák András, Laknerné Brückler Andrea, Sajó Attila, Csatlósne Komáromi Katalin, Konczér Katalin, Gonda Emma, Máhr Zoltán, Fodorné Takács Sára, Pisch Anikó, Polyák Albert, Török Rita, Hunyadi Zsuzsa, Borbáth Erika, Talata-Dudás Katalin, Mók Ildikó, Pintér Bence, Toldi Zsuzsa, Rácz Judit, Horváth Viola, Török József, L. Simon László, Dombi Ildikó, Birinyi József, Varró János, Margittai Katalin, Joós Tamás.

Önálló normatívát a magyar közművelődésnek!

SZÜKSÉGÜNK VAN-E (MÉG)
KULTÚRÁRA?¹

2. rész

Lehet-e szakítani az ember természeti meghatározottságával?

Test és lélek megkülönböztetésében sokáig ott van a meggyőződés, hogy az utóbbi magasabb rendű és az emberhez méltó. Hiszen a test anyagi, a lélek pedig szellemi, a test mulandó, a lélek halhatatlan. Ebből következik, hogy a kultúra sem lehet más, mint szellemi természetű. A vallásos hithez, az erkölcsi eszményhez, a művészet szépségideáljához kapcsolódó. A tudomány azért nem, mert az anyagi valóságot vizsgálja, annak törvényeit tárgyilagosan írja le, határozza meg. Ezzel a megkülönböztetéssel igazodik a kultúrára vonatkozó felfogás a racionális (ésszerű) gondolkodásnak az irracionális (érzelmi, akarati, képzeleti) tudat alá rendeléséhez. Ám ezzel sem tud szakítani az anyagi valósággal, mert a vallásos hit jelképeit és a művészet alkotásait tárgyasítják, és az erkölcsi eszme is életképtelen, ha nem jelenik meg az emberek magatartásában. A le nem írt vagy nem tárgyasított műalkotás, például a zenében, a táncban, a szóbeliségben kötődik az emberi hanghoz, a test mozgásához, a gondolatokat termelő agyhoz, vagyis az emberek természeti létéhez.

Ha a kultúra kialakulását keressük, és az emberré válást egyszeri eseménynek tekintjük (vagyis az első emberek teremtésével azonosítjuk), akkor lehetetlen megmagyarázni, mikor, miért és milyen formában jelent meg először a kultúra. Ha viszont az emberré válást hosszabb folyamatként értelmezzük, akkor elengedhetetlen, hogy a kultúrát ehhez a folyamathoz kapcsoljuk. Clifford Geertz szerint a szerszámhasználat, a szerszámok tökéletesítése, a szervezett vadászat és gyűjtögetés, a családi szer-

vezet kialakulása, az emberi kapcsolatokat lehetővé tevő kommunikáció már az előemberek életében megvalósult, még ha kezdetleges formában is. E folyamat kb. egymillió éven át együtt járt a testi szervezet átalakulásával. Közben nemcsak a természeti környezethez, hanem a fokozatosan kiépülő kultúrához is alkalmazkodni kellett, ami azután hozzájárult az emberi fejlődés felgyorsulásához. Benne ugyanis felhalmozódtak a tapasztalatok, amelyek egymással szintetizálódva újabb minőségi szinteket alakítottak ki. Ezért megállapítható: a kultúra *nem követte*, hanem *megelőzte* a gondolkodó ember, a Homo Sapiens kialakulását. Geertz szavaival: „A kultúra nem annyira hozzáadódott egy kialakult... állathoz, hanem alkotórész, központi alkotórész volt ennek az állatnak magának a kialakításában”.²

Hasonló gondolatokat találunk Csányi Vilmosnál is, amikor az emberré válás jellemző vonásait határozza meg. Az emberré válás folyamatában alapvetőnek a *csoportos együttélést* tartja, ami a létfeltételek megszerzéséhez nélkülözhetetlen volt. Eredményességéhez a tevékenységek összehangolása kellett, vagyis a szinkronizáció. A tevékenység egységesítése egy másféle szintézist tett még szükségessé: az elképzelések *konstrukcióját*, vagyis azt, hogy a különböző részelemekből egység jöjjön létre. Ennek mintájára alakulhatott ki az emberi érintkezés eszköze, a *kommunikáció*. A sikeres együttműködés feltételezte a gondolatok cseréjét. A csoportok tagjainak tevékenysége és tapasztalata tehát állandóan cserélődött, és ez a folyamat gyorsította fel a kulturális evolúciót.³

A biológiai és a kulturális fejlődés összefüggését értelmezve A. Ny. Leontyev arra az álláspontra jut, hogy az emberré válásban a döntő fordulat akkor

¹ Az írás folytatása a Szín – Közösségi Művelődés 16/5, 2011. októberi számában, a 29-37. oldalon megjelent tanulmányban.

² C. Geertz: A kultúra fogalmának hatása az ember fogalmára. Kultúra és Közösség. 1988. 4. 70. o.

³ Csányi V.: Az emberi természet. Vince Kiadó, 1999.

következik be, amikor a biológiai átalakulás meghatározó jelentőségét a kulturális környezet meghatározó szerepe váltja fel. Tanulmánya ezt egy háromszakaszos folyamatban mutatja be. Az elsőben még csak biológiai törvények hatottak az ún. australopithecusokra, amelyek azonban már megmunkálatlan szerszámokat használtak, és egyszerű kommunikációval is éltek. A második szakaszban – mely a pithecanthropusoktól a neandervölgyi emberig tartott, az utóbbit is beleértve – már megjelentek a munka és a társadalmi lét első formái. Ennek ellenére az átalakulást döntő módon még a biológiai törvények határozták meg, de „az anatómiai változások, vagyis az agy, az érzékszervek, a kéz és a beszélszervek változásai már a munka és a nyelvi kommunikáció hatására léptek fel.” Ezt az átmeneti korszakot váltotta fel az, amelyben „az ember fejlődése egyáltalán nem függ többé az átöröklésben realizálódó, szükségképpen lassú biológiai változásoktól. A fejlődést most már kizárólag a társadalmi-történelmi törvények szabják meg”.⁴ Leontyev szerint a létfenntartást szolgáló emberi tevékenység eredményei tárgyi formában rögzítődnek, és „minden újabb nemzedék tagjai az előző nemzedék által létrehozott tárgyak és jelenségek világában kezdik meg életüket”. Ezen eredmények elsajátításával fejlődnek ki a sajátos emberi képességek és tulajdonságok, „reprodukálva a tárgyakban megtestesült tevékenység lényegi vonásait”. Az elsajátítás „átstrukturálja az ember ösztönös mozgását, és életre szólóan új, magasabb rendű motoros képességeket fejleszt ki nála”. Eközben pszichomotoros funkciók is születnek, amelyek azután humanizálják az emberek motoros képességeit. E folyamat terméke a nyelv, a hangképző szervek és beszédhalló funkciók, valamint a központi agyi tevékenység hatására. Így reprodukálódnak az egyén tulajdonságaiban „az emberi nem történelmileg kialakult tulajdonságai”. Tehát az ember tevékenységével „építi ki a maga természetét”.⁵

Mindebből következik, hogy az emberré válás előfeltétele és járuléka az a társas létforma, mely megkönnyíti a természethez való alkalmazkodást és a létfeltételek megszerzését. Ám ez egyúttal újabb alkalmazkodási szükségletet is hoz magával: elengedhetetlen a társas környezethez igazodás, amit az adott „társadalom” betartandó szabályokkal segít és biztosít. A szabálykövető magatartás jellemzője lesz az emberi létnek, olyannyira, hogy

4 Forrásmunkák a kultúra elméletéből. Tankönyvkiadó, 1975. I. k. 245-246. o.

5 Ugyanott 251-252. o.

az alkalmazkodás kényszere még akkor is hat, ha azt a követendő szabályok nem is tudatosítják. Ezt az általánossá váló szokások rendszere igazolja. A szokás azonban olyan gépiesen megvalósuló cselekvés, amit nem előző meg tudatos megfontolás. Szokásról akkor lehet beszélni, ha azonos körülmények között bizonyos cselekvések gyakran ismétlődnek. Minden ember alkalmaz szokásokat, mert ezek megkönnyítik a tevékenységet azzal, hogy az elhatározás idejét minimálisra csökkentik. Ám ha a szokásos cselekvésmód válik valakinél jellemzővé, akkor ez jele annak, hogy lemond az illető a tudatos, egyéni életvitelről. Abban a közösségi létben, amelyben kevés lehetőség van az egyéni elhatározásra és döntésre, általánossá válhat a szokás uralkodó szerepe. Ugyanez jelentkezhet idős korban, amikor beszűkülnek a társas kapcsolatok, mechanizálódnak a létfenntartáshoz igazodó feladatok. Az olyan munkában is, amelyben a hagyományos eljárások követését írják elő, ugyancsak általánossá válhat a tevékenység szokásos formája.

Hihetnénk, hogy a szokás uralma akkor kezd megrendülni, amikor az emberiség történelmében megjelenik és megerősödik az életkörülmények megváltoztatásának igénye, tehát az i. u. a 17-18. században, Nyugat-Európában. Elgondolkodtató azonban J. J. Rousseau intelme, amit ekkor fogalmaz meg: „A szokások legkisebb változása, még ha bizonyos tekintetben előnyös is, mindig kárára válna az erkölcsnek. Mert a szokások teszik a nép morálját, s mihelyt a nép nem tiszteli többé a szokásait, nincs más szabálya, csak a szenvedélye, és nincs más gyepője, csak a törvény, amely néha megfékezheti ugyan a gonoszokat, de soha nem változtathatják jó emberekké őket... Ha egyszer megszilárdultak a szokások, és gyökeret vertek az előítéletek, veszedelmes és hasztalan vállalkozás azzal kísérletezni, hogy megjavítsák őket”.⁶

A szokás és az erkölcs összefüggése indokolt az idézetben, de a kettő azonosítása már nem. A szokások megváltoztatásának ellenzése feltehetően azon a meggyőződésen alapul, hogy a szokás biztonságot ad, az erkölcsi szabályhoz igazodás viszont bizonytalansággal jár. Az utóbbinál ugyanis az egyénnek választania kell a lehetőségek között, az erkölcsi norma csak általános útmutatást ad. Ezért a tanulatlan „nép” számára ez a döntés nehézséget jelenthet. De a szokás és az erkölcsi törvény szembeállítását más viszonylatot is kifejez. Erről szól Antigoné története az ókori görög tragédiában. A történet egy testvérpár halálát állítja az ese-

6 J. J. Rousseau: Értkezések és filozófiai levelek. Magyar Helikon. 1978. 54. és 508. o.

mények központjába. Mindkettő Antigone fivére. Az egyik Thébai városának védői között hal meg, másik a támadók között, akik meg akarják törni a város urának hatalmát. Harcuk azonban sikertelen marad. A küzdelem befejeződése után a város ura megparancsolja, hogy csak a védők között esett fiút temessék el, a „hazaáruló” testvérét nem. Antigone nem tudja elfogadni a kegyetlen parancsot, és titokban eltemeteti bátyját. Tette kitudódik, börtönbe vetik, ott meg is hal. *Szabó Árpád* tanulmánya figyelmeztet arra, hogy ez a tragédia a törvény kétfele felfogását állítja szembe egymással.⁷ Antigone a *természet törvényét* követi, amely szerint minden embert megillet a tisztességes temetés. Kreón, a város ura viszont parancsa törvényességére hivatkozik, amit a *helyzet erkölcsi megítélésével* támaszt alá. Mindketten úgy vélik, igazuk van. A dilemma eldöntéséhez tudnunk kell, hogy a régi görög nyelv e kétféle törvényt a „*physisz*” és a „*nomosz*” fogalmával jelölte. Az első olyan kötelezettség volt, ami az emberi létezés sajátossága, ezért általános érvényű. A második egy közösség nevében fejezi ki a hatalom ítéletét, ez azonban csak helyileg lehet törvényesen hatályos. Ez olyan alkalmi konvenció, amit ezért meg is lehet változtatni. Érzékelhető itt az is, hogy a szokásokon alapuló jog korábbi, az erkölcsi és a jogi törvény viszont a későbbi fejlődés eredménye. Ellentétük úgy lenne feloldható, ha az utóbbi nem állna ellentétben az elsővel, az emberek igazságérzetével.

Az a tény, hogy a szokás megőrzi valamit az ember természeti meghatározottságából, még nem jelenti azt, hogy teljesen át kell adnia helyét a nagyobb tudatossággal járó erkölcsi döntéseknek és a jogi törvényekkel szabályozott magatartásnak. Annak ellenére, hogy a használata bizonyos automatizmussal jár. *Jankovics Marcell* ezt így indokolja: „Az igény, hogy szokásokkal éljünk, nem szűnik meg, nem szűnhet meg, hiszen alapja az ismétlődés, a rutin, ember és állat számára létfeltétel. Egy élőlény sincs, mely állandóan alkalmazkodni lenne képes az állandóan változó körülményekhez”.⁸ E magyarázat a jelen gyorsan változó valóságához kapcsolódik, és ez azért érdemel különösebb figyelmet, mert a szokás uralmát gyakran a „*primitív*” társadalmak kultúrájához és a folklorisztikus hagyományhoz kapcsolják, mintha a modern világban eltűnne az igény alkalmazására. Bizonyos, hogy a pluralizálódó valóságban

még több a bizonytalanság, ami akaratlanul is kiváltja a viselkedés sztereotípiáit. Sőt, nemcsak a viselkedését, hanem a gondolkodás sablonjait is, ami azért veszélyes, mert utat nyit az előítéletek megerősödéséhez. Amit az a képzet is alátámaszt, hogy a véleményalkotás és cselekvés állandósága a *rendet* jelenti, az állandóság változtatása pedig a *rendetlenséget* idézi elő. Ha ez a meggyőződés a társadalom egészét átjárja, akkor ennek az lesz a következménye, hogy benne a reformok ellenzése lesz jellemző. A változások elutasításával az ember természeti meghatározottsága kerülhet társadalmi meghatározottsága fölé.

A társadalmi azonosulás problémája

Mínthogy nincs társadalmon kívüli ember, lényeges kérdés az egyén és az őt körülvevő társadalmi közeg kapcsolata. Viszonyuk úgy is felfogható, mint a *rész-egész összefüggése* az emberi együttélésben. A kapcsolat kétirányú: kölcsönhatást jelent, mert minden ember életét társadalmi feltételekből építi fel, a tudata is annak megfelelően alakul, hogy mit hogyan vesz át azoktól, akik ugyanannak a társadalomnak a tagjai. Ámde mindenki hozzá is járul valamiképp e környezet változásaihoz, hiszen állandó tevékenység- és információcserét folytat a társadalomhoz tartozókkal. E hozzájárulás azonban nem egyformán érvényesül egy szűkebb *közösségben* és a sokkal több embert magában foglaló *társadalomban*. E két fogalom különbségét részletesen elemezte *Ferdinand Tönnies* a 19. század utolsó negyedében. Különbségük lényege főként nem annyira mennyiségi, mint inkább az, hogy az elsőben még határozottabban érvényesül az ember természeti meghatározottsága. Tönnies ezt azzal bizonyítja, hogy kétféle közösségről szól: vannak elsődleges, *természetadta* közösségek, a vér szerinti rokonság, a térbeli közelségre épülő lakóhelyi szomszédság, ezzel szemben vannak *tudatos választással* létre jövő közösségek, mint a baráti kör, az egyesületi tagság. Nyilvánvaló, hogy az elsőben még erősebben hat az ember természeti léte, a másodikban viszont már inkább olyan közösségekről van szó, amelyek egy nagyobb társadalmi egységben alakulnak ki. Ott az együttélés differenciáltsága miatt – Tönnies szerint – az emberek „nem állnak lényegi kapcsolatban egymással”, ezért „el vannak egymástól választva”.⁹ A kapcsolattartás igénye ugyan itt sem tűnik el, de kétségtelen, hogy gyengül a természetadta közösségi összetartás, s noha a tudatosan vállalt közösséghez tartozás pó-

⁷ Szabó Á.: Szophoklész tragédiái. Gondolat Kiadó, 1985. 101. o.

⁸ Jankovics M.: Mély a múltunk kútja. Csokonai Kiadó, 1998. 167. o.

⁹ F. Tönnies: Közösség és társadalom. Gondolat Kiadó, 2004. 48. o.

tolja ezt valamelyest, ám itt kétségtelenül jobban érvényesül az egyén önállósága, mint a közösségi lét elemi formáiban. Tönnes úgy látja, a társadalomban „mindenki egyedül van, s állandó feszültség van közte és a többiek között... úgy, hogy mindenki védekezik a másokkal történő érintkezéssel és az egymás birodalmába való belépéssel szemben, mert ezeket azonnal ellenséges cselekedetként értékeli”. Ezt fejezi ki a lakások zártsága és a magántulajdon védelme, valamint az a magatartás, hogy „senki sem tesz semmit a másikért, senki sem juttat vagy ad valamit a másik embernek, hacsak nem valamilyen ellenszolgáltatás fejében, amelyet legalábbis hasonlóan értékel, mint saját adományát”.¹⁰

Etikai szempontból talán túlzottnak látszik az a kép, amit Tönnes ad a modern társadalomban uralkodó önzésről és az egyének elszigeteltségéről, kétségtelen azonban, hogy a közösségi léttel összehasonlítva ezek a vonások mégiscsak jellemzőbbek a társadalmi együttélésre, mint a korábbi időket meghatározó életformákra, amelyekben az összefogást az elszigetelt csoportokban élő emberek egymásra utaltsága tette szükségessé. Itt azonban két fogalmat ismét csak meg kell különböztetnünk: a „közösség” és a „csoport” fogalmát. Az utóbbi csak az emberek kis mennyiségi összetartozását jelenti, ez az összetartozás azonban többnyire *alkalmi*, szemben a közösségek nagyobb *állandóságával*. Különbségük abban is áll, hogy egy közösség a tagjainak az *együttműködését* jelenti a közösen vállalt cél megvalósítására. Egy csoportban ilyen együttműködésről nincs szó, ha mégis kialakul, akkor az csak a pillanatnyi helyzetre korlátozódik a felismert közös érdek hatására. (Például egy vész helyzetben a menekülés és a kölcsönös segítség formájában.) A csoportlét alkalmiságából az is következik, hogy benne a résztvevők egymást csak felületesen ismerhetik, míg a közösségben ez az ismertség sokkal alaposabb, és ezért erősíti is az együttműködést.

A modern társadalmakra sokkal inkább jellemző az emberek gyakori csoportosulása (alkalmi összeverődése), és a közösségi formák fokozódó gyengülése. (Például a családi, rokon kapcsolatoknál.) Ám minthogy az ember mégiscsak társas lény, szüksége van arra, hogy az együttélésnek másfajta bizonyosságai jöjjenek létre. A modern társadalmak kialakulását megelőző időben a helyi közösségeket átfogó szélesebb társadalmi egység csak az egyes birodalmak határai között valósul-

hatott meg, amelyek ezért csak eszmei formában léteztek, s amelyeket a hatalmi koncentráció tudott bizonyos ideig fenntartani. Ebben az időben az uralom jogosultságának igazolására a hatalom általában *vallási* eszméket alkalmazott. Így lett az uralkodó „isten földi helytartója”, s mindenhatóságának bizonyosságául gyakran szentéletűnek hitt személy. A polgárosodó társadalom – a hűbéri rend felszámolásával – másfajta eszmei támaszt keresett és talált, most már a földi valóságban. Ez volt a *nemzet* fogalma, ami ugyan addig is létezett, de csak a nemességet foglalta magában. A polgári társadalom ezt azután minden állampolgárra kiterjesztette. A közös nyelv és a történelmi hagyomány alapján tárta fel az emberek érdekközöségét, egymásra utaltságát, s minthogy ezt széles körben akarta tudatosítani és elfogadtatni, igénybe vette egyrészt az oktatás, másrészt az irodalom és a művészet tudatformáló hatását. Minthogy ez utóbbiak Európában elsősorban a romantikus irányzatra épültek, főleg az érzelmekre hatottak. Ez a hatás már csak azért is megfelelőnek látszott, mert az iskolázatlanok nagy száma miatt a felvilágosodásból eredő igényre, az értelmi meggyőzésre nem lehetett számítani. A nemzettudat erősítésének szándékát különböző okok táplálták. A jórészt erőszakra épülő hűbéri renddel szemben az egyenjogúságon és a közös érdeken alapuló népi egységet kellett kifejezni. Ahol a közös nyelvet használók más-más államokban éltek, ott a területi egység megvalósítása, és a vele párosuló területi nagyság igénye látszott megvalósítandó célnak. (Például a német és olasz területen.) Ahol hiányzott a függetlenség, ott az önálló állam megteremtése lett a cél, és a kivívandó szabadságért folytatott harc adta meg a nemzetté válás programját. (Például Délkelet-Európában és Magyarországon.) A probléma ott erősödött fel, ahol az egymás mellett élő népek egyaránt célként tudatosították a nemzeti nagyság megteremtését, és ezek a célok szükségszerűen keresztezték egymást. A cél megvalósítása ilyenkor csak a másik fél rovására történhetett, és ez óhatatlanul ellentéteket szült az érdekelték között.

Bármelyik változatát is nézzük, a nemzetté válás igénye jogosultnak látszott, az erők összpontosítása a fejlődést szolgálta. Ámde, már ekkor is két, egymással ellentétes elem rejtett benne: az egyik a tevékeny hazaszeretet, a patriotizmus, amely a szülőföldhöz kötődő fokozott érzelmi állapotot össze tudta kötni a nemzet gyarapodásáért folytatandó gyakorlati tettekkel; a másik megmaradt a nemzethez tartozásból fakadó érzelmek átélését biztosító külső jegek, jelképek hangsúlyozásánál:

¹⁰ Ugyanott

ez volt a *nacionalizmus*, mely a nemzeti büszkeség fokozása miatt nem egyszer csapott át sovinizmusba, a szomszédos népek lebecsülésébe, megvetésébe, és az ellenük indítandó harcba is. A nemzet-tudat kialakulásának kezdetén ez a két elem még egységben volt egymással, és benne a sovinizmus sem élt. A területi egység megvalósulása, a függetlenség kivívása után tompulhatott volna a nacionalizmus érzete, hogy a hangsúly fokozottabban kerüljön át az első rész, a patriotizmus gyakorlására. A társadalom meghirdetett egyenjogúsága és egysége azonban – a tökéletes társadalom természetének megfelelően – nem valósulhatott meg, s ebből feszültségek támadhattak. Levezetésükre alkalmasnak látszott a nemzeti egység eszméjének további hangoztatása, az ellentét okainak áthárítása az elégedetlenekre (a hatalom kedvezményezettjeihez nem tartozókra), az országban élő más nemzetiségűekre és külső tényezőkre, a szomszédos népekre, akik e felfogás szerint veszélyeztetik a nemzet függetlenségét. Ennek tulajdonítható az „*etnocentrikus nézetek*” felerősödése, amelyek az emberiség ősi történelmében már megvoltak.

Az „*etnocentrizmus*” fogalmát *William Graham Sumner* így határozta meg: „Ez annak a szemléletnek a szakkifejezése, amikor az egyén számára saját csoportja mindennek a középpontja, s minden egyebet ehhez mér, ennek alapján rangsorol... Minden csoport táplálja büszkeségét és hiúságát, azzal kérkedik, hogy felsőbbrendű, felmagasztalja saját istenségeit, és megvetően tekint a kívülállókra. Minden csoport saját szokásait tekinti az egyedül helyeseknek, s ha azt látja, hogy más csoportok más szokásokat követnek, ez gúnyos megvetését váltja ki. E különbségek alapján gyalázkodó jelzők születnek”.¹¹ Az etnocentrikus gondolkodás eredetének és tartós létének bizonyítéka, hogy a legtöbb nép saját nevét úgy választja meg, hogy az az „*ember*” fogalmával legyen azonos. Ebből következik, hogy a más népekhez tartozók nem is igazán emberek.

Érdekes az etnocentrizmusról *Szűcs Jenő*t is idézni, mert érvelése másféle összefüggést is feltár. „A primitív és archaikus gondolkodás mindent, ami a saját kategóriáktól különbözik, nemcsak értelmetlennek tart, hanem hajlamos pejoratívan minősítve az '*erkölcs*' szférájába utalni. Innen a '*szokás*' és '*erkölcs*' jellegzetes, többnyire nyelviileg is egybeolvadó fogalmi egysége, minden, ami szokatlan és idegen, az eleve '*rossz*.'” „Éppen ezért a primitív és zárt társadalmak általában jellemző

sajátja a '*xenofóbia*' (az idegengyűlölet), mely attól függően mutat fel az idegen csoportokkal és általában bármiféle idegenszerű jelenséggel szemben a tartózkodástól, gyanakvástól és passzív elutasítástól a becsmértől, gyűlölködésig és agresszivitásig különböző fokozatokat, hogy az interetnikus érintkezések gyakorisága, a súrlódások vagy érdekelentétek, a fenyegetettség érzete által kiváltott védekezés vagy intoleráns hódító törekvések milyen mértékben tolják előtérbe a kontrasztokat”.¹² S ami még jellemzi e felfogást a későbbi korokban: összefügg az uralkodó iránti feltétlen hűséggel, mert a személye – az elterjedt hit szerint – a saját nép kiválóságát testesíti meg.

Régebben nem mindenütt volt ez a látásmód elentéteket kiélező, még ha nem is mondott le a saját tulajdonságok felértékeléséről. *Melville Herskovits* ír le egy indián regét az ember teremtéséről, amely számunkra inkább mosolyt keltő, és nem bírálható. A történetben a Nagy Füstölgő Hegyek vidékén élő Cherokee-indiánok szerint „amikor a Teremtő az embert alkotta, először egy kemencét épített, és befűtötte azt. Azután tésztából három emberi alakot formált, amelyeket a kemencébe tett, várva, hogy megsüljenek. Azonban oly türelmetlenül várta a teremtést megkoronázó munkájának eredményét, hogy az első figurát túl korán vette ki a kemencéből. Sajnos, sületlen volt, sápadt, csúnya színű, ettől származnak a fehér emberek. A második alak jól sikerült. Megfelelő ideig sült, teste formás volt, és jól lebarapult. Ez lett az indiánok őse, és nagyon tetszett az alkotójának. Annyira megcsodálta, hogy mindaddig elmulasztotta a harmadik figurát kivenni, amíg csak nem érezte az égésszagot. Sajnálatos alak volt, de már nem lehetett mit tenni – ez lett az első néger.”¹³

Tény, hogy az emberiség történelmében később mégis egyre gyakrabban jelent meg a más népeket lebecsülő vélekedés. Elgondolkoztató, miért él tovább ez a felfogás még olyan korokban is, amikor egyre több az iskolázott ember, és a kultúra értékei széles körben terjedhetnek. Persze, ha figyelembe vesszük, hogy a nacionalizmust és olykor a sovinizmust időnként az iskolák és a kulturális intézmények is terjesztik, s a pártok politikai küzdelmeiben is gyakran jellemző ez a szemlélet, akkor nem csodálható, hogy a későbbi korok sem tudnak megszabadulni tőle. Már csak azért sem, mert az önmagába zárkózó nemzettudat az *egység és az erő*

12 Szűcs J.: A magyar nemzeti tudat kialakulása. Balassi Kiadó, JATE – Osiris, 1997. 62. o.

13 Forrásmunkák a kultúra elméletéből. Tankönyvkiadó, 1975. I. k. 213. o.

11 W. G. Sumner: Népszokások. Gondolat Kiadó, 1978.

38. o.

érzetét gerjeszti, még akkor is, ha ezt mások magasabb színvonalával szemben akarják megfogalmazni. Erdemes idézni erről *Nyikolaj Szejmonovics Leszkov* orosz író szatirikus elbeszélését a 19. század végéről. A „*Karám*” c. novellában egy földbirtokos vasekét hozat Angliából, hogy javítsa birtokán a munka eredményességét. A parasztjai még faekével dolgoznak, az lassúvá és rossz minőségűvé teszi a szántást. Amikor a gépek megérkeznek, az egyik paraszt megkérdezi: – Uram, hol szántanak ezzel? A válasz: – Angliában. A kérdező folytatja: – Vagyis azoknál, akik tőlünk vásárolnak gabonát? Az igenlő feleletre a paraszt megkérdi: – Ha mi ezekkel az ekékkel fogunk szántani, akkor hol veszünk magunknak gabonát? A földbirtokos ezután belátja, az újításával semmire sem megy, lemondja a rendelését, s beleegyezik abba, hogy továbbra is faekével szántsanak. Leszkov megjegyzi, ez a történet nem egyedülálló. Dosztojevszkij egyik művében szerepel egy tisztiszolga, aki két egyenlő részre osztotta a világot. „Az egyikbe sorolta önmagát és az urát, a másikba a többi hímPELLÉRT”. „Jóllehet az ilyen felosztás nevetséges és ostoba, a társadalmunkban sosem fogytak ki az olyanok, akik szívesen utánozták ezt a tisztiszolgát, méghozzá sokkal nagyobb arányokban. Az utóbbi időben az effajta kirohanások valóságos mániává fajultak. 1893 szeptemberében az Orosz Ipar- és Kereskedelem-pártoló Társaság ülésén egy szónok nyíltan arra terelte a szót, hogy Oroszországnak külön úton kell járnia, el kell felejtene a nyugat-európai államok létezését is, kínai fallal válassa el magát tőlük”. Ez a törekvés – írja Leszkov – nem új, „a következményei azonban mindig hátrányosak voltak számunkra.”¹⁴ Hozzátehetjük: persze a világ más részein sem ismeretlen az öntörvényű boldogulás ábrándja, a nacionalista elzárkózás más népektől.

A holland *Johan Huizinga* 1936-ban Budapesten részt vett egy nemzetközi konferencián, és az ott elmondott felszólalását később egy barátja felkérésére a hozzá írott levelében részletesebben idézte fel. „Semmi kétségem afelől – írta – hogy a mai szélsőséges nacionalizmus, ellenséges iker-testvérével, a bolsevizmussal együtt korunk csapásának nevezhető. A tragikus az, hogy a nemzeti öntömjenézés és a saját állam istenítésének ezen hibája egy magasztos erény, a patriotizmus talaját verte fel gyomként. Áldás volt, amikor a 18. század naiv kozmopolitizmusának frázisával szemben ismét felfedezte, és fennen magasztalta a nemzetileg sajátost és a szülőföldhöz való hűséget. Senki sem

14 Ny. Sz. Leszkov: *Kisregények és elbeszélések*. Európa Könyvkiadó, 1958.

sejthette a nemzeti szabadság és a nemzeti kultúra nagy szószólói közül, hogyan csökevényesednek el ezek a nemes eszmék az eltévelyedésnek és a vakságnak addig a tetőpontjáig, amelyet ma tapasztalunk. Amennyiben az európai világ durva és gondolatlan tömegei a nacionalizmus és a bolsevizmus pólusai felé mozdulnak el, akkor egyelőre mindkét áramlat szökőárként egyre kisebb területre szorítja vissza, és végül elárasztja az igazi kultúrát”.¹⁵

Az angol *Arnold Toynbee* szerint az emberiség történelmében két, egymással ellentétes erő húzódott végig: az *egységesítő* és a *megosztó* szándékkal együtt járó érzelem. A „felfokozott megosztó érzelmek” azonban a legújabb korban felerősödtek. „A nyugati nacionalizmus démoni dinamizmusra tett szert az idők során kapott két injekciója révén.” Az egyik az ókori görög-római nacionalizmus, amely a nyugati reneszánszban kapott új erőre, a másik a keresztény fanatizmus. A vallásos érzés gyöngülésével azonban a nacionalizmus vált rögeszmévé. Ámde „a kereszténységtől a nacionalizmus felé fordult vallásos tisztelet elszakadt attól, ami a kereszténységben jó, és ragaszkodik ahhoz, ami rossz benne. Elutasította a szeretet, az önfeláldozás és az emberiség egészéért érzett felelősség tiszteletre méltó keresztény eszméit; de magáévá tette a fanatizmust. A nacionalizmus szűk palackjában ez a savanyú bor aztán robbanás-veszélyessé erjedt”. „Az atomkorban a nacionalizmus a halál kihívása, és a nacionalizmus világuralomra tör”.¹⁶

Hihetnénk, hogy az idézett külföldi történészek csak a 20. században eltorzult és világháborút kiváltó nemzettudatot bírálták. *Bibó István* azonban a nacionalizmus okainak mélyebb elemzését fogalmazta meg, amikor a nemzettudat kettéhasadásáról írt. „Nacionalista magatartás alatt általában többféle, egymással összefüggő, de nem teljesen azonos dolgokat szoktak érteni. Előfordul, hogy így nevezik az egyszerű nemzeti érzést, nemzeti tudatot vagy azoknak heves, erős, felfokozott voltát. Gyakrabban nevezik nacionalizmusnak a nemzetállam létrehozására, fenntartására, más hatalmi tényezőkkel szemben való függetlenségére irányuló törekvéseket. Rendszerint azonban hozzá kapcsoljuk e szavakhoz azokat az agresszív, uralmi magatartásokat és célkitűzéseket is, amelyeket a nemzetek... politikai elmaradottságból,

15 Idézi Wessel Krul „Egy korszerűtlen történész. Johan Huizinga élete és művei” c. könyvében. Széphalom Könyvműhely. 2003, 142-143. o.

16 A. J. Toynbee: *Válogatott tanulmányok*. Gondolat Kiadó, 1971. 299. o.

aránytalan erőviszonyok kísértésére, történelmi elnyomás hatására vagy bonyolult egzisztenciális vagy elhatárolási problémáknak megoldására alakítottak. Végül jelentenek a nacionalista és nacionalizmus szavak a nemzetet központba helyező eszmei, elvi állásfoglalást, világnézetet, eszmék valamiféle rendszerét, ideológiát is. Mindezeknek a szóhasználatoknak többnyire van egy közös vonása: fokozottabban van jelen bennük az ideológiához gyakran kapcsolódó elítélő, pejoratív jelleg. Nacionalista ideológiákról általában veszélyes, kártékony, torz ideológiaként szoktunk beszélni, a nacionalizmus agresszív-uralmi jellegéhez pedig az elítélés magától értetődően hozzátapad... Indokolt tehát csatlakozni ahhoz az általánosan elfogadott... megkülönböztetéshez, mely különbséget tesz a nemzeti közösségi tudat természetes, kohéziós elemeit magába foglaló hazafiság, *patriotizmus* és a kártékony, agresszív és uralmi elemeket is tartalmazó *nacionalizmus* között.¹⁷

Bibó felteszi a kérdést: mi lehet az oka annak, hogy a *nacionalizmus sokkal több eszmei-ideológiai elemet tartalmaz, mint az emelkedett eszmeiségű patriotizmus*? Szerinte, amikor a másokkal szembe forduló agresszív-uralmi magatartás elveszíti magától értetődő voltát, eszmei igazolás kell a fenntartásához. Ezt táplálhatja valamilyen sérelem, vélt egzisztenciális veszedelem vagy kollektív megaláztatás, amelyeknek ellenszerül kínálkozik az erőszak kultusza, a tévedhetetlenek hitt vezér kultusza, a tömegmozgalmi jelleg. Ezzel szemben a patriotizmus a nemzeti sajátosságok, értékek (vagyis a kultúra) fokozottabb ápolásának, fejlesztésének a programját tartalmazza, s e cél érdekében az áldozatvállalás kötelezettségét és az együttműködés szükségességét hangsúlyozza. Ezek a különbségek indokoltá teszik, hogy a társadalomra vonatkozó tudásban széles körben felismert és megértett legyen a nemzettudat ketté válása. Már csak azért is, mert az érzelmi hatásokkal élő nacionalizmus nemcsak tévútra viszi a közügyek megítélését, de a felszínességével és a gyakorlati felelősségvállalást mellőző hangzatos jelszavaival lehetetlenné teszi a felelős közéleti gyakorlatban megvalósuló patriotizmus tényleges megvalósulását. Ez pedig óhatatlanul vezet egy diktatórikus politikai rendszer kialakulásához.

Manapság, a gazdasági globalizáció idején, amikor a világ – elsősorban a tömegközönség eszközöknek köszönhetően – mindinkább nemzetközivé válik, láthatólag szükségszerűen erősödik a helyi,

nemzeti érdekek védelme. Amíg ez a helyi értékek őrzését célozza, s a felolvadás elleni tiltakozást jelent, jogosultnak tekinthető. Amikor azonban az ellentétek élezését vagy az elzárkózást váltja ki, és indokolatlan önteltséget, szűk látókört és előítéletes gondolkodást hoz magával, az káros, és a kulturális színvonal csökkenését idézi elő. Ami óhatatlanul vezet az életszínvonal süllyedéséhez és az emberi kapcsolatok romlásához. Különösen ott, ahol a felfokozott nacionalizmus egy országon belül a közvélemény megnyerésének és a politikai ellenfelek megsemmisítésének eszközévé válik. Ezért fontos a patriotizmust és a hozzá tartozó aktív és tudatos állampolgári magatartást erősíteni.

Mit jelent a „nemzeti kultúra”?

A kifejezést értelmezők gyakran az adott nemzethez tartozó alkotók műveit sorolják ide. Elsősorban az irodalomból és a művészetekből. Néha tudósokat is említenek, bár a tudománynak nehezen tagadható a nemzetközisége. Valójában az irodalomban és a művészetben is gyakran észlelhető, hogy a sajátosan nemzeti jegyeket hordozó mű külföldi mintákat követ, akár valamely irányzatról vagy formai megoldásról legyen is szó. Leginkább a nyelvről feltételezhetjük, hogy a nemzetre jellemző, de aki járatos a nyelvtörténetben és a szófejtésben, az tudja, hogy fejlődése közben minden nyelv átvesz szavakat más népektől. Ezek gyakran annyira beépülnek az átvevők nyelvébe, hogy a későbbi korokban az adott nemzet tagjai már nem is tudják azokat megkülönböztetni a nyelv ősi szókincsétől. A magyar nyelvről a tudomány megállapította finn-ugor eredetét, alapszókincsét, s még a honfoglalás előtti időkből a nagymértékű török és a kisebb mértékű iráni (alán) hatást. Majd a Kárpát-medencében történt letelepedés után az itt élő szlávoktól kölcsönzött nyelvi gyarapodás, az új, keresztény vallással a latin szókészlet, a betelepülő németektől a germán nyelvi hatás gazdagította nyelvünket. Napjainkban pedig az angol-amerikai kifejezések átvétele lett jellemző.

Természetesen nem minden átvétel hosszú életű, csak az, ami be tud épülni a sajátos magyar nyelvi szemléletbe. Az is tény, hogy a szavak könnyebben igazodnak az átvevők nyelvébe, a nyelvten és a beszéd hangsúlya sokkal inkább ellenálló az idegen hatásokkal szemben, éppen ezért ez a szóhasználatnál jobban árulja el a nemzeti sajátosságokhoz tartozást. Érdekes bizonyosságát szerezhettem ennek egy finnországi látogatásomon. Tudtam a finn-magyar nyelvi rokonságról, ismertem az egykor közös alapszavakat, mégis tapasztalhat-

tam, hogy semmit sem értek a finnek beszédéből. Ám amikor autóbusszal szálltam, és hallgattam az utasok beszédét, úgy éreztem, otthon vagyok. A finnek is a szavak első szóttagját hangsúlyozzák, ezért a mondataik hangjejtése azt a benyomást keltette, mintha magyar szöveget hallanék.

Ellenkező élményem egy füzet olvasása közben alakult ki. Írója műkedvelő nyelvész volt, aki tengeri hajókon szolgált idős koráig, mint hajós kapitány, s a különböző országokban járva talált a magyar nyelvhez hasonló szavakat. Ennek alapján állította fel az elméletét, amely szerint a magyar és a görög nyelv rokon egymással. Egy jellemző példájára is emlékszem. Azt írta például, hogy a magyar „suszter” szó megfelel a görög „szómatér”-nek. Ebben persze igaza is volt, tekintve, hogy a görög „szóma” bőrt jelent, a „szómatér” pedig bőrrrel foglalkozó mesterembert. Csakhogy a cipészt jelentő „suszter” német szó, nálunk csak a hazai németiség hatására terjedt el valamennyire, ezért semmiféle nyelvi rokonságot sem fejezhet ki a görög és a magyar nyelv között. A német és a görög viszont – ha távoli rokonságban is van egymással – egy nyelvcsaládból ered. (Mindkettő az indo-európai nyelvekhez tartozik.)

A nemzeti kultúra egyes elemeinek eredete történetileg persze nem mindig fejthető meg könnyen, még a néprajznál sem, amit a nyelvhez hasonlóan joggal vélhetünk a nemzeti sajátosságok megőrzőjének. A Kőműves Kelemen balladájáról például feltételezhetnénk, hogy a magyar folklór terméke, amit az is erősít, hogy Déva vára az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés előtt Magyarországhoz tartozott. Ám, ha valaki a román folklórban is tájékozott valamennyire, az tudja, hogy ugyanez a történet nálunk is megvan, igaz, hogy Manoló mester neve alatt. Ma már talán kideríthetetlen, melyik volt a korábbi változat, s melyik az átvétel. Az is valószínű azonban, hogy ugyanaz a történet egyszerre vált a két szomszédos nép kultúrájának részévé. Már csak azért is, mert ez a szomszédság nem volt teljes elkülönülés, sokhelyütt vegyes lakosságot jelentett. S ha már a magyar-román kapcsolatoknál vagyunk, kérdésként merülhet fel, hogy hová soroljuk *Bartók Béla „Román táncok”* c. zeneművét, ami kétségtelenül román népi dallamvilágra épült, de egy magyar zeneszerző sajátos feldolgozásában lett világhírű.

Persze, ha el is ismerjük az ilyen kapcsolódásokat és kölcsönhatásokat, az még nem jelentheti, hogy ne kellene a saját nemzeti kultúrát védeni a bele nem illő idegen hatásoktól. Egy nyelvi példát érdemes erre felidézni. Még 1955-ben hívta fel Ko-

dály Zoltán a figyelmet arra, hogy a „kultúr” összetételű szavak használata magyartalan.¹⁸ A latin eredetű „cultura” szó a magyar nyelvben nem veszfítheti el az utolsó hangját, ez a német nyelvre jellemző. Nyelvünkben ez tehát a nyelvet rontó germanizmus. Kodály azért tette szóvá ezt a hibát, mert akkoriban elterjedt a „kultúrház”, „kultúr-munka”, „kultúrfelelős” szavak használata. Figyelmeztetése használt, csakhamar felváltotta ezeket a „művelődési ház” megnevezés. És sikerült elérni, hogy a Művelődésügyi Minisztériumból kiinduló kezdeményezés hatására a köznyelv is elhagyta a nyelvrontó szóhasználatot. Egészen a rendszerváltásig, amikor a közszolgálati Magyar Televízió „Kultúrház” címmel állandó műsort indított, s hogy még jobban rászoktassa a nézőket a hasonló kifejezésekre, indító képsorában felvillantotta a „kultúrkör”, „kultúrsumj” szavakat. Ugyanezt a magyartalanságot követte a Kossuth Rádió a „Kultúrkör” c. adásában. Valószínű, hogy akik ezeket a megnevezéseket kiválasztották, nem érezték már fontosnak, hogy betartsák a magyar nyelv szabályait.

A magyar nyelv sajátosságai iránt mutatkozó érzéketlenség terjedését bizonyítja, hogy a televízióban megszólaltatott személyek gyakran azal leplezik izgalmukat, hogy a mondatok végén levő szót hosszan elnyújtják, mintegy nyomatékosítva, amit addig elmondtak. Egyúttal ezt a szót hangosabban is ejtik, mintha ezzel akarnák érzékeltetni a mondanivalójuk fontosságát. Ennek hatására modorossá válik, amit mondanak, és amit tovább torzít, ha itt a beszédük éneklő hangszint kap. Másféle magyartalanság, amikor az írott szövegekben egyesek halmozzák a birtokviszonyban álló kifejezéseket és az alárendelő mellékmondatokat. Bár alapjában véve egyik sem idegen a magyar nyelvtől, de túlzottan sok használatuk mégis indokolatlan idegen nyelvi hatásról tanúskodik. Kulturálatlanságot takarnak a sajátosan magyar szavak magyartalan alkalmazásai. Egy példa erre a „kerül” szó divatos használata, elsősorban a hivatalosan fogalmazott szövegekben. A „kifizetésre kerül”, a „megrendezésre kerül” valójában abból a szándékból ered, hogy elhallgassa az ügy felelősét. Talán nem is azért, hogy azt titokban tartsa, egyszerűen csak azért, hogy ezzel a fogalmazást előkelőbbé tegye. Az említett kifejezésekben megváltozik a „kerül” szó eredeti jelentése, hogy valaki „elkerül valamit”, vagy valami „sokba kerül”. Itt csupán a kifejezés szenvedő szerkezetére használ-

18 Kodály Z.: Szóval – kultúr? Csillag, 1955, 8. sz.

ják ezt a szót, ami viszont ellentmond a magyar nyelvi kultúrának. Ugyanennyire elterjedt a „rendelkezik” szó is az olyan összetételekben, mint például „a kétszobás lakással rendelkezik”, vagy a „magas képzettséggel rendelkezik”. A birtoklás kifejezésének ez a modorossága olykor nevetségessé is válik, amikor valakiről megállapítják, hogy „három gyerekkel rendelkezik”. Valójában ezek a szó szerkezetek a világos fogalmazás hiányát takarják.

Természetesen a nemzeti kultúra nem korlátozódik a nyelvre és a folklorisztikus hagyományra. S nem merül ki e fogalom terjedelme az adott ország tudományos és művészeti teljesítményeiben sem. Ha a kultúrát széles értelemben fogjuk fel, akkor ide sorolható egy ország lakosainak életmódja, szokásrendszere, sajátos gondolkodása, de a természeti, társadalmi környezet rendezettségi szintje, állampolgárainak tájékozottsága, műveltsége, különös tekintettel az ország földrajzára, történelmére, közéletére. Ez egyúttal mércéje annak, hogy mennyire azonosul valaki azzal az országgal, amelyhez tartozik. A tájékozottság és tárgyilagos ítéletalkotás mellett mérvadó, hogy képesek-e az emberek összefogásra a fölmerülő problémák megoldása érdekében. A részvételi hajlandóság az eltérő véleményen levők elfogadásával is összefügg, abban az értelemben, hogy van-e közöttük a megegyezés iránti hajlandóság. A műveltség fogvatékossága ugyanis, ha valaki képtelen megérteni másokat, mert meggyőződése, hogy csak neki lehet igaza. A nemzeti elfogultság is csak egyetlen álláspontot ismer el egy társadalomban; ez azonban könnyen vezet a hatalom erőszakos gyakorlásához. A demokratikus gondolkodás elfogadja a sokrétűséget, egyetértve *Tommaso Campanella* 17. századi megállapításával: „Az egység nem semmisíti meg a többféleséget, hanem erősíti azt, de nem egyetlen ember, hanem a mindenféle állapotú és helyzetű emberek egyesülésével. Éppen ezért nem egy, hanem több hűrből származik a harmónia”.¹⁹

A különböző nézetek egyeztetése persze nem könnyű, de talán nem is lehetetlen. Erre a vita kétféle módját érdemes felidézni. A magyar televízió egyik adásában négy politikai párt képviselője beszélt arról, miként is lehetne megoldani a cigányok és az őket megfélemlítő félkatonai alakulat ellentétét, amely mögött ott húzódik a cigányság életmódját és magatartását eltévelyítő lakosság ellenében. A vitában megszólalók, ahelyett, hogy a megoldás lehetőségeit fogalmazták volna meg, egymásra – és azok pártjaira – hátrították a kiala-
19 T. Campanella: A napváros. Gondolat Kiadó, 1959. 127. o.

kult feszültség miatti felelősséget. Érzékelhető volt, hogy bármeddig tartana is ez a vita, eredménytelen maradna, és közben csak mindinkább élesedne a vádaskodás. A másik vita ugyanazon a napon egy másik tv-csatornán hangzott el. Itt egy egészségügyi problémáról beszéltek a különböző szakterületek (tudományágak) képviselői. Egyikük sem marasztalta el véleményéért a másikat, inkább arra törekedett mindegyik, hogy miként lehetne kiegészíteni azt egy újabb szempont felvetésével. Bár a vita itt sem jutott el a teljes megoldásig, de érzékelhető volt, hogy az elhangzó álláspontok egymásra épülve egyre alaposabb megértéshez jutatták a beszélgetés hallgatóit.

A kétféle vita összehasonlításából alighanem leszűrhető a tanulság, és fölvethető egy kérdés: szükséges-e, hogy a politikai párbeszéd mindig a szóbeli marakodás terepe legyen, amelyen mind egyik résztvevő igyekszik a másikat legyőzni, véleményét megsemmisíteni, a saját álláspontot pedig kizárólagos igazságként feltüntetni? Nem lehetne-e példát venni a tudományos nézetek egyeztetéséről? A választ az adhatja meg: valójában mi egy vita célja, egy társadalmi probléma közös megoldása vagy ez csak ürügy másokkal szemben a hatalom megszerzésére, megtartására? Az is igaz persze, hogy együttműködés csak ott alakulhat ki, ahol a kimondott szavakat a beszélő felek képesek megérteni, és ezt nem gátolja eleve a beállítottságukból fakadó elfogultság. Hihetnénk, hogy az azonos nyelvet beszélők könnyen érthetik meg egymást. Ez azonban tévedés, a szövegeket kimondók és meghallgatók sokszor egészen mást tartanak abban lényegesnek, és hajlanak arra, hogy ami ettől eltér, azt figyelmen kívül hagyják. Mert képtelenek kimozdulni a saját gondolkodásukból. Egy közlés megértése és a rá adandó válasz közt a kapcsolat attól is függ, van-e az érdekeltekben hajlandóság a véleménycserére. Azaz kellőképp nyitott-e a gondolkodásuk? Vagy mindegyik fél csak a „maga igazát” hajtogatja.

Ezért a nemzeti kultúra lényeges tartozéka az anyanyelv kulturált használata. Az nemcsak a kifejező készség gazdagságát, árnyaltságát, rendezettségét jelenti, hanem mások beszédének értelmes felfogását is. Mert a beszélt nyelv mindig párbeszéd, adás és vétel kapcsolódása. Csak így alakulhat ki érdemleges kommunikáció az egyes emberek között, olyan véleménycsere, amely egyaránt gazdagíthatja a benne résztvevők gondolkodását. Tény persze az is, hogy ez az anyanyelvi gondolkodás annyira

belénk ívódik, hogy még álmunkban is előfordul, hogy ezen a nyelven mondtunk valamit, és amikor az ébrenlétben tudatosan értékelünk valamit, akkor annak az alapját öntudatlanul is a kultúránkra jellemző szemléletből vesszük. Mintha egygyé váltunk volna vele, és attól eltérni nem is lehetne. Amikor a nevünket írjuk le, előbb a családi nevet adjuk meg, és csak utána a személyi nevünket. Más nyelveken fordítva szokás. Ugyanez jelenik meg az időpontok meghatározásában: előbb az évet, majd a hónapot és a napot írjuk le. Más nyelveken fordított sorrendet követnek. Miért? Gondolunk-e arra, hogy ez a valóságról kialakított szemléletünket is meghatározza? Azaz, mindig a nagyobb egészből indulunk ki, és csak utána térünk rá a részleteire? Ebből persze az is következne, hogy mindent egészként fogunk fel, néha még azt is, amit csak más egység részeként lehetne megérteni. Egyéb-ként a rész-egész viszonylatok reális felfogása annak is a bizonyága, hogy a valóságot szerkezeti tagolódásában vagyunk képesek megérteni. Ebből következik viszont az is, hogy ami sajátosan ránk jellemző, az nem feltétlenül választandó el másoktól, mert a különbségek ellenére is lehetnek kölcsönhatások közöttük. Találónak látszik *Bohumil Hrabal* megállapítása, amit egy vele folytatott interjúban mondott: „Ott, ahol különböző nyelvi kultúrák érintkeznek egymással, ott mindig virágzik a kultúra”.²⁰ Talán ezzel is magyarázható, hogy az egy településen együtt élő, egy munkahelyen együtt dolgozó más-más nyelvű emberek között nincs nemzeti gyűlölködés.

A kultúra és a történelmi gondolkodás

Nem véletlen, hogy a kultúra fogalmának újkori megjelenése együtt járt a történelmi gondolkodás átalakulásával. A múlt eseményeiről, értékeiről korábban is volt tudomásuk a történelemmel foglalkozóknak, de az, hogy az egyes korok kapcsolatában valamilyen törvényszerű összefüggést fedezzenek fel, csak erre az időre volt jellemző. Ám az a feltételezés, hogy a múlthoz képest a jelen, és ahhoz képest a jövő magasabb szintet jelenthet, csak nehezen vált elfogadottá. Amíg ugyanis az emberek a természet részének érezték magukat, és ezzel szemben egy magasabb szint elérésének lehetőségét csak a halál utáni életben remélhettek, a földi élet eseményeiben a haladás sem volt felismerhető. Jellemzőnek tarthatjuk azt a korszakolást, amit a 18. század utolsó negyedében *Johann Christian Adelung* dolgozott ki, alapul véve *Aurelius*

Augustinus (Szt. Ágoston) 5. századi felfogását. Ebben Adelung az emberiség történelmét a testi átalakulás szakaszai szerint osztotta fel. Minthogy a korai történelemről nem volt más forrása, mint a biblia, a kezdetet is annak alapján határozta meg. „Az emberiség, mint magzat” c. részhez az első emberpár teremtésétől az özönvízig tartó időt sorolta. „Az emberiség kisgyermek-kora” már Mózes felléptéig tartott. „Az emberiség gyermekkorában” megjelentek a Földközi-tengeri országok és ezt a korszakot a görög államokkal zárta le. „Az emberi nem ifjúkorát” Krisztus fellépéséig és a kereszténység kialakulásáig jelölte meg. Ettől kezdve a saját koráig tartó korszakot Adelung négy részre osztotta: a népvándorlásig tartó korszakot (i. u. 400-ig) az emberiség „érett férfikorának” mondta, a kereszties háborúkig tartó időszakot (i. u. 1096-ig) a nehéz testi munkával jellemezte, a 16. századi eltelt időt (i. u. 1520-ig) a gazdaság kifejlesztésével és az otthon kényelmét, szépítését adó tevékenységgel határozta meg, végül a saját koráig tartó időben a felvilágosodást élvező magatartást látta meghatározónak.²¹ Az emberi lét szakaszaihoz kapcsolt korszakolásból következhetne, hogy itt megjelenik az emberiség „öregkora” és az élet halállal történő lezárása, de erről Adelung nem szólt, a felnőttkor tehát végső stádiumában nyitva maradt, valószínű összefüggésben a felvilágosodás optimizmusával.

Adelung kortársának, *Johann Gottfried Herder*nek a történelemfelfogása ugyancsak érzékelteti a változások természetelvű felfogását. Véleménye szerint valamennyi népnek megvolt a maga kifejlődő, virágzó és hanyatló korszaka”, s a változás mindig „csupán addig a minimális ideig tartott, amennyi az emberi sors kerekén osztályrészül juthatott”.²² A történelem változásai tehát eszerint *ciklikusak*, a felemelkedés és hanyatlás követi egymást, és ez a törvényszerűség Herder szerint a művészet és a tudomány haladását is meghatározza. Ehhez hasonló történelem-felfogással találkozunk a 20. században *Oswald Spengler*nél, akinek meggyőződése, hogy a kultúra úgy viselkedik, mint a növény, születik, virágzik, hervad és elhal, hogy átadja helyét egy másik kultúrának. A fejlődés ideiglenessége

21 Szt. Ágoston korszakolását idézi A. J. Gurevics az „Időképzetek a középkori Európában” c. tanulmányában. In: Történelem és filozófia. Gondolat Kiadó, 1974. 58. o. Adelung felosztása: Forrásmunkák a kultúra elméletéből, Tankönyvkiadó, 1983. III/1 k.77-80. o.

22 J. G. Herder: Értekezések, levelek. Európa Könyvkiadó, 1983. 47. o.

20 B. Hrabal: Zsebcselek. Interjúregény. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1992. 13. o.

törvényszerű, ez Spengler életfilozófiai felfogásának megfelelően a szellemi kultúrának az anyagi civilizációba történő átmenetének lesz a következménye. Vagyis egy olyan stádiumba, ahol a fejlődés csak látszólagos, a technikai változások az emberi lét devalválódását (értékvesztését) idézik elő. Ezért kell szerinte szkeptikusan fogni fel a civilizáció haladásáról szóló nézetek optimizmusát, hiszen a termékeiknek köszönhető fejlődés inkább káros, mint hasznos az emberiség számára. (Például a környezet károsításában, a technika okozta katasztrófákban.)

Tény persze, hogy az ember része a természetnek, ebből következően léte is alá van vetve a természeti törvényeknek, de tagadhatatlan, hogy az ember több is, mint természet, és ez a többlet a történelem során jelentős mértékben határozta meg élete alakulását. Elismerhető, hogy ez a másfeleség sohasem tudott elválni a természeti alapjaitól, tehát illúzió a szellem teljes szabadságában reménykedni, már csak azért is, mert a kötöttségei társadalmiak is. A társadalmi együttélésben kialakult életmód-minták, nyelvi és viselkedési szabályok, hagyományok eleve befolyásolják minden egyén gondolkodását, és csak ezen belül alakulhat ki a sajátosan egyéni életfelfogás és gyakorlat. A meghatározottság és meghatározatlanság egymásba fonódása jól érzékelhető, ha figyelembe vesszük azt, ami az *alkalmazkodás* és az attól mentes *szabadság* összefüggésében van. Herder ezt így magyarázta: a természetben két ellentétes erő küzd egymással, az építő és a romboló erő. Egymásra hatásukból harmonikus rendnek kell kialakulnia, mert csak ez az *egyensúlyi állapot* teszi lehetővé a természet fennmaradását. S „ha valamely létező vagy a létezők rendszere kimozdul... e tartós egyensúlyi állapotából, belső erejénél fogva... ismét közeledik ehhez az állapothoz, mert másképp nincs állandósága”.²³ Az egyensúlyi állapot szükségszerűségéről szóló természeti törvény valóban létezik: a tudomány „homeosztatikusan állapotnak” nevezi. Egyszerű tapasztalatokkal bizonyítható az érvénye. Ha egy növény elveszti nedvesség-tartalmát, és nem kap utánpótlást, elszárad, élete megszűnik. Ha egy ember munkával, mozgással energiát veszít, és ezt nem pótolja sohasem étellel, itallal, előbb-utóbb meghal. Ám itt kell figyelembe vennünk egy sajátos ellentmondást: az *ember tevékeny lény*, tehát szándékosan maga töri meg a homeosztatikusan állapotát, aminek következtében állandósul a szükséglete az egyensúly ismétlődő megteremtésére. De ez

a szükséglet már nem egyszerűen a biológiai létnek fenntartására irányul, hiszen az ember létszükségeit fejlesztése érdekében tett gyakorlati beavatkozás a környezeti egyensúly megbontásával jár együtt. Ebből adódik a *környezet egyensúlyi állapotának magasabb szintű megvalósítása*, ami magával hozza, hogy a természeti, társadalmi környezetre ható tevékenység magasabb fokú tudatossággal párosul. A környezet alakítása eszerint összefonódik az *ember alakításának szükségletével*. Csakhogy kétféle ellentétes erőt is számításba vehetünk: egyrészt azt, hogy a természeti és a társadalmi környezetre tett hatás – a változások előidézése miatt – *bizonytalansággal* jár. Bármennyire is igyekszik az ember előrelátóan cselekedni, a következmények nem mindig számíthatók ki. A döntés kockázatát nem mindenki szereti vállalni, ezért kényelmesebb megmaradni a megszokott eljárásoknál, és lemondani a lényeges változtatásról, az újításról. Nem véletlenül ítélték el a történelemben azokat, akik változtatni akartak a hagyományos felfogáson, és szembehelyezkedtek a többség véleményével. (Pl. az eretnekek megégetése egyes vallási tanok kétségbe vonása miatt.) Kényelmi szempont hat abban is, hogy sokan nem hajlandók önmagukat megváltoztatni. A meglévő tudás átalakítása nehézségekkel jár, nyugodtabb életet él az, aki sohasem kételkedik semmiben sem, aki sohasem keresi a megoldatlan kérdésekre adható válaszokat. Az egyéni lét maradisága látszólag nyugalmat ad. Persze ez csak látszat, hiszen senki sem vonhatja ki magát változó környezetének hatása alól.

Ha mindezt figyelembe véve keressük választ arra, hogy miért csak néhány évszázada igyekezett az emberiség tudatosan fejlődni, s miért ragaszkodott erősen megszokott életmódjához a korábbi időszakokban, érdemes elgondolkozni azon, amit erről *Murányi Mihály* írt. Az emberi lét dinamikájának lényege „a környezettel való egyensúly szüntelen felborítása és magasabb szinten való helyreállítás, a 'programcsere'”. Mármost ez a dinamika gyökeresen ellentétes a biológiai létnek azzal a dinamizmusával, aminek fő jellemzője a szervezet-környezet egyensúlyának, a homeosztázisnak a biztosítása a környezeti feltételekhez való alkalmazkodás útján, s amely végső soron a változatlanság konzerválásában nyilvánul meg: a faj változatlanul reprodukálja önmagát egyedekben, az egyedek változatlanul reprodukálják önmagukban őseik viselkedésformáit. Természetesen az ember, mint biológiai lény, mint szervezet maga is alá van vetve a homeosztatikusan dinamizmusnak. Az ember, mint szervezet fiziológiai mechanizmusaival

23 J. G. Herder: *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról*. Gondolat Kiadó, 1978. 408-409. o.

biztosítani törekszik azt a homeosztázist, amelyet mint társadalmi lény szüntelenül felborít, és új szinten állít helyre. Vagyis végeredményben az ember társadalmi lényegének gyakorlati tételezésével szüntelenül tagadja biológiai lényegét, mint egy 'erőszakot tesz' azon".²⁴

Ennek ellenére Murányi szerint „mintha azzal a paradox helyzettel állnánk szemben, hogy amikor az ember társadalmiságában és munkavégző képességében magában hordoz egy, az állatvilág számára elérhetetlen fejlődési tendenciát, egyszerűsége e tendencia kibontakozását önmaga lassítja le, gátolja, akadályozza 'minden tőle telhető erővel'! S nem csekély eredménnyel, hisz az emberiség ma már nem is fél-, de egyesek szerint három millió évesre becsült múltjából szinte az egész a tradicionális szabályozás jegyében telt el, még akkor is, ha e szabályozás hatókörét nem terjesztjük ki valamennyi kapitalizmus előtti társadalmi formára... Valóban döbbenetes paradoxonnal állunk szemben... a természeti erők roppant lassú fejlődéséért maga az ember felelős, maga köti gúzsba alkotó erőt a primitív társadalmak elképesztő korlátolt konzervativizmusa révén”.²⁵ Murányi úgy látja, „görcsös törekvés alakul ki a kudarc elkerülésére”. S a megoldás a fejlődést ígérő változtatások elkerülése. Ez a megállapítás indokoltnak látszik, föltehető azonban, hogy a változások elkerüléséhez az életmód meglévő szokásrendszere is hozzájárul. Ami azt jelenti, hogy az emberi tevékenység következetesen igazodik a már bevált eljárásokhoz, és csak akkor változtat azon, ha a külső körülmények már nem igazolják azok indokoltságát. *Fernand Braudel* írja a kései középkorról szóló könyvében: „Az önmagát ismétlő anyagi élet a megszokás, a rutin jegyében folyik: a magot úgy vetik, ahogyan mindenkor vetették; a kukoricát úgy ültetik, ahogyan mindig ültették, a rizsföldet úgy készítik elő, ahogyan mindig szokták... A makacsul, falánkan jelenlévő múlt egyhangúan nyeli el az emberek tünékeny életét. És a stagnáló történelemnek ez a rétege roppant kiterjedésű: a falusi élet, vagyis a földteke népességének 80-90%-a majdnem teljesen ennek a körébe tartozik”.²⁶ A mezőgazdasági munka természetesen hat az élet más területeire is, a közösségi élet szokásrendje és a gondolkodást átjáró véleményalkotás is a változatlanúságot mutatja. S ahol lenne próbálkozás az ettől eltérésre, ott

a közösség elmarasztaló értékítélete fogja vissza a kezdeményezőket.

Ennek ellenére mégsem lehet a szokásokra épülő életformát csak hátrányos vonatkozásában fel fogni. Az ismétlődő tevékenység biztonságot is ad, sőt erősíti az emberek közt az összetartozás tudatát. Érdemes erről idézni Bethlen Gábort, aki 1613-ban, erdélyi fejedelemmé választásakor így beszélt: „Én Bethlen Gábor, Erdélynek választott fejedelme, Magyarország részeinek ura és székelségek ispánja etc. esküszöm az élő Istenre etc., hogy ... semmi újítást az országnak régi jó szokása és szabadsága ellen bé nem hozok, sőt mindezeket, valamint az szegény hazának és benne való minden rendeknek közönsége javára és hasznára és törvény szerint való szabadságára szívélhetek..- Isten engem úgy segéljen”.²⁷ A szokás és a szabadság együtt említése mai gondolkodásunk számára aligha értelmezhető, a 17. század elején fennálló történelmi helyzetben azonban könnyen érthető. A német és a török birodalom terjeszkedési szándékai között csak így volt biztosítható az önállóság megtartása. Az ország „rég jó szokásának” megőrzése tehát a függetlenség megőrzését jelentette az idegen életformák ellenében.

Mi váltja ki később mégis a történelmi mozdulatlanúság megtörését? Mi teszi értékesebbé az újat a megszokással szemben, amit a közösségi hagyomány szentesít? Nyilvánvalóan az a gazdasági, társadalmi fordulat, ami az ipar és a kereskedelem jelentőségének fokozódását hozza meg, és vele együtt a polgárság bővülő társadalmi rendjét is. Hogyan épül be ebbe a folyamatba a kultúra? Ami elsőként feltűnhet, az az idő megváltozott felfogása: a jelen változatlanúságába vetett hit – ami párosul azzal, hogy minden változás tulajdonképpen csak ismétlődése valami elmúltnak – most kénytelen tudomásul venni, hogy háttérbe szorul az új iránt mutatkozó érdeklődés mellett. A hagyományos időfelfogás csak az évszakok változásával, s a nappalok és éjszakák egymást váltó sorával törődött, a helyébe lépő új szemlélet már az órák, sőt a percek múlását is számon tartotta. Az ipari üzem tulajdonosát és a kereskedőt a meghatározott időegység alatt elvégezhető termelés és a termékek eladhatósága érdekelte, az ipari munkás pedig meghatározott munkaidőben és a mellette lehetséges szabadidőben élte napjait. „Az idő pénz” – fogalmazta meg a kor jellemző közmondása, és mindezt állandó ellenőrzésben fogta át a városházák (és a templomok) tornyán megjelenő mechanikus óra, ami azután a technika fejlődésével kisebb méret-

24 Murányi M.: Vallás és illúziók. Kossuth Könyvkiadó, 1974. 52. o.

25 Ugyanott 51. o.

26 F. Braudel: Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus XV-XVIII. század. Gondolat Kiadó, 1985. 20. o.

27 Bethlen Gábor emlékezete. Európa Könyvkiadó, 1980. 104-105. o.

ben csakhamar a lakásokban is helyet kapott. Ebben a légkörben a közgondolkodásban is terjedt a történelem lineáris felfogása, ami azzal a meggyőződéssel kapcsolódott össze, hogy az emberi élet megjavítható, s hogy a történelem sem más, mint a létfeltételek javításáért folytatott küzdelem, ami a jövőben előbb-utóbb a boldog életet és az igazságos társadalmi rendet is meghozhatja.

Milyen törvényszerűség okozza a haladást? Erre a választ *Herbert Spencer* szociológiája fogalmazza meg a 19. század közepén. Az 1857-ben megjelent könyvében kimondja, hogy az egyszerű, homogén állapotok bonyolultabbá, azaz heterogénné válnak. E törvényszerűség szerinte a természetben is felfedezhető, az emberek társadalmi együttélésében pedig a munka megosztásában, a nyelvben, a tudományban, a művészetben is megtalálható. Oka: „Minden aktív erő egynél több változást idéz elő, minden ok egynél több hatást idéz elő”.²⁸ Spencer figyelmeztet arra, hogy a haladás mégsem „a megismert tények és a fölismert törvények számának növekedése”, mert „az igazi haladás oly belső változásokban áll, amelyeknek az ismeretek felhalmozódása csak ismertető jele”, árnyéka, de nem a lényege. A változások mögött „a társadalmi szervezet szerkezetének változása” húzódik meg, tehát a mennyiségi változás csak másodlagos jelensége, következménye a szerkezet módosulásának. A struktúra átalakulása pedig a funkciók változására vezethető vissza, vagyis arra, hogy az emberi tevékenység milyen célokat követ, és azt miképpen akarja megvalósítani.

Egy későbbi tanulmányában Spencer említi a „szuperorganikus” fogalmát. Ez a fogalom szerinte olyan eszmékre vonatkozik, amelyek képesek összehangolni az egyének teljesítményeit. A specializáltságot tehát integrálja. Ez az erő a *kultúra*, amelynek fő funkciója az emberi együttélés és együttműködés szabályozása. Évtizedekkel később *Alfred Louis Kroeber* volt az, aki Spencert értelmezve így határozta meg a szuperorganikus fogalmát: a kultúra „összeköt néhány jelenséget és interpretációt, elválaszt és megkülönböztet másokat”. Szokásaival és hiedelmeivel társadalmi szervezetbe kapcsolja össze az embereket, ezért „a kultúra csak a társadalommal együtt létezhet, és fordítva, minden emberi társadalomhoz kultúra járul”.²⁹ A társadalmi folyamatok eredményei azután szokásokban, erkölcsi szabályokban, eszmékben, divatokban je-

lennek meg, és ezek „rejtett mintákat” adnak a viselkedés számára. Ideális állapotot jelölnek meg, s a követendő magatartást és gondolkodást fejezik ki. Tehát orientáló és normatív hatásuk van. Ebből következően nemcsak a jelent akarják befolyásolni, de utalnak a jövőben kialakítandóra is.

Bár Spencert sok vonatkozásban követte a 20. századra kibontakozó kulturális antropológiai irányzat (amelyhez *Kroeber* is tartozott), ez sokáig figyelmen kívül hagyta a kultúra történetiségét, mert elsősorban a „primitív” népek viszonylag statikus kulturális állapotainak értelmezésével foglalkozott. A 20. sz. közepén azonban *Leslie White* felújította benne az evolúciós gondolkodást, arra hivatkozva, hogy a kultúra „az emberiség létfenntartásának eszköze”. Ennek érdekében veszi birtokba és ellenőrzi az energiát munkára fogathatósága érdekében. Ebből levezethető, hogy „a kultúra fejlődik, ha az egy főre eső energia mennyisége nő, vagy az energiát munkára fogó eszközök hatékonysága javul”.³⁰ Az energia felvétele az élővilág általános szükséglete. Minden élő szervezet energiát vesz át az élettelen természetből, azt tárolja és hasznosítja fennmaradása érdekében. Ez nagyobb szervezethez, szerkezetének fokozódó differenciálódásához, működésének növekvő specializálódásához, egyúttal alkotó részeinek nagyobb integrációjához idézi elő. Az emberiség történelmében a felhasznált energiaforrások változásának tulajdonítható a tevékenység fokozott hatékonysága. A testi energia hasznosításától a tűz, a víz, a szél hasznosításán át a növényi és állati energiák felvételén át a szén, az olaj, a földgáz, a gőz, az elektromosság és az atomenergia ipari felhasználásáig tartó folyamat jelzi a történelmi haladás állomásait.

White a kultúrát négy alrendszerre osztja: technológiai, társadalmi, ideológiai alrendszerre és az emberek érzelmeire, attitűdjeire. Ezek kölcsönhatásban vannak, de a változásokat alapvetően a *technológia* határozza meg, amelynek a működését az alkalmazkodás szükséglete váltja ki, hiszen „minden élő szervezet csak akkor tarthatja fenn magát egyedeiben és örökítheti tovább fajtát, ha bizonyos minimális mértékben folytatólagosan igazodik a külső világhoz. Szükség van táplálékra, az elemek elől menedékre, és az ellenség ellen védelemre. Ezek a létfenntartó, az életet tovább vivő folyamatok tág, de valóságos értelemben véve technológiaiak; anyagi, mechanikai, biofizikai és biokémiai eszközökkel hajtjuk végre őket”.³¹

30 Ugyanott 465. o.

31 L. White: A kultúra fejlődése. A Művelődésügyi Minisztérium kiadása, 1973. 50. o.

28 H. Spencer: A haladás. Révai-kiadás, 1919. 58. o.

29 Idézi P. Bohannon – M. Glazer: Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Panem-Mc Grave-Hill. Budapest, 1997. 160. o.

Ezen alapvető meghatározottságra épül a kultúra rendszere, amelyet mozgásban lévő, összekapcsolt részek alkotnak. Az egyik rész hat a többire, azok pedig viszont fejtik ki hatásukat. Közben „néhány elem elavulttá válik, és kiiktatódik a folyamatból; egyúttal új elemek vegyülnek bele. Állandóan új permutációk, kombinációk és szintézisek alakulnak ki”.³² Összegzésként ezért megállapítható, hogy „a kultúra dolgoknak és eseményeknek az emberi testen kívül álló időbeli folytonossága, amit a szimbólumalkotás tart fenn”.³³ Ez White szerint abból adódik, hogy az embert *szimbólumalkotó képességével* és *kultúrateremtő képességével* lehet meghatározni. E meghatározással látszólag egy-

32 P. Bohannan – M. Glazer: Idézett mű, 485. o.

33 L.White: Idézett mű, 25. o.

ségbe kerül nála a fejlődés civilizációs és kulturális eleme, a problémát azonban egyrészt az okozza, hogy a szimbólumalkotás hiányzik White kulturális rendszeréből, másrészt pedig az, hogy amíg az energia felhasználásánál jól érzékelteti e tevékenység eredetét, a szimbólumalkotásnál és használatánál erről semmit sem mond. Jogosnak látszik tehát az a bíráló, amit E. Sz. Markarjan fogalmaz meg: White-nál a szimbólumteremtő képesség villámként vág bele a biológiai létezésbe, de hogy „a világot mi idézte elő, titok marad”.³⁴ Ezért a kultúra történeti szerepét is csak részben világítja meg az energia felhasználására vonatkozó elmélet.

34 E. Sz. Markarjan: Kulturologicseskaja teorija Leszli Uajta a isztoricieszkij materializm. Voproszi Filozofii. 1966. 2.

ÚJABB IRÁNYOK AZ ANDRAGÓGIATÖRTÉNET-ÍRÁSBAN¹

Magyarországon az andragógiatörténeti írások ritkán alapoznak a társadalmi nemek tudományának módszertanára és elméleti megközelítéseire, teszik elemzés tárgyává a nemek eltérő szerepeit, tereit és a korabeli nemek szerint differenciált nevelést. Csakúgy, mint a „hagyományos” történetírásban, az andragógiatörténet-írás magyarországi gyakorlatában is alig értelmeződnek a nők mint a történelem cselekvői vagy a történetek írói. Andragógiatörténeten – kevés kivétellel – a többnyire domináns pozíciót betöltő férfiak nevelésének történetét értjük; a nők nevelésének története csak a külön hangsúlyozott „nőnevelés-történeten” vagy „nőtörténeten” keresztül jelenítődik meg. Susan Zimmermann a társadalmi nemek tudományának kelet-közép-európai és posztszovjet területeken megfigyelhető intézményesülése történelmének elemzése során mutat rá arra, hogy a társadalmi nemek tudománya, vagyis a gender studies „akármerre tekintünk, valamilyen formában mindenütt jelen van. (...) S bármennyire korlátok közé szorított és/vagy veszélyeztetett ez a folyamat, az „államszocializmus” utáni időszakot mégiscsak felfoghatjuk a társadalmi nemek tudományának diadalmeneteként is.”² A magyarországi nevelés-, művelődés-, és andragógiatörténet-írás figyelme az elmúlt pár évben fordult kifejezetten és erőteljesebben a társadalmi nem (gender) mint elemzési kategória felé. Pozitívumként értékelhető, hogy egyre több tanulmányt olvashatunk, valamint egyre több

konferencián hallhatunk a gender elemzési szempontját is „használó” kutatásokról. Az is megfigyelhető ugyanakkor, hogy még mindig egy-egy konferenciát rendeznek a társadalmi nem témakörében, folyóiratok egy-egy tematikus száma jelenik meg. Az ritkábban figyelhető meg, hogy konferenciák, folyóiratok integrált része lenne a társadalmi nem elemzési szempontja az andragógia-, nevelés- és művelődéstörténetben.³ Ez egyrészt ugyanis jelenti azt, hogy a társadalmi nem bekerült a hazai nevelés-, művelődés-, és andragógiatörténeti diskurzusba, másrészt pedig feltehető a kérdés, hogy milyen formában. Kérdés, hogy amikor társadalmi nemről van szó, vajon a kutatók reflektálnak-e a mögötte húzódó elméleti keretre és módszertanra, vagy ezek az írások kizárólag és inkább a nőkről szólnak.

Ahogy arra már Joan Wallach Scott is rámutatott a történettudományokban úttörőnek számító tanulmányában⁴, a társadalmi nem elemzésekor szükség van elméleti keretre, különben hiábavaló a nagyszámú, jó színvonalú történeti munka. Ennek ellenére, bár egyre több kutatás épít a társadalmi nemek tudománya eredményeire, vagy inkább csak integrálja a társadalmi nem elemzési kategóriáját, annak definiálásával, az ahhoz tartozó – nemzetközi szakirodalomra épülő – elméleti és módszertani keret felvázolásával ritkán vagy egyáltalán nem találkozhatunk a magyarországi szakirodalomban.

Pető Andrea a női történetírás történetéről szóló munkájában Pierre Nóra definíciójából kiindulva

1 A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

2 Tanulmányában részletesen elemzi a felsőoktatási rendszer különböző szintű, érdekek menti átszekturálása és a társadalmi nemek tudományának sikeres intézményesülése közötti kapcsolatot Zimmermann, Susan: *A társadalmi nemek tudománya Kelet-Közép-Európa és a posztszovjet térség felsőoktatásában*. Eszmélet 2007: 25-59.

3 Erre hívta fel a figyelmet 1996-os tanulmányában Thun, Éva: *Hagyományos pedagógia – Feminista pedagógia*. *Educatio* 1996 (3): 404-416.

4 Scott, Joan Wallach: *A társadalmi nem (gender): a történeti elemzés hasznos kategóriája*. In: *Van-e a nőknek történelmük?*, ford. Greskovits Endre, szerk. Joan Wallach Scott, 121-160. Budapest: Balassi, 2001. (első megjelenés: 1986, *American Historical Review*)

– mely szerint a történelem az emlékezés helye, és hatalmi kérdés, hogy ki és mire emlékszik, ki uralja a múltat és az emlékezetet –, a nőtörténetírás céljaként fogalmazza meg a nőknek a történeti elemzések középpontjába való állítását. Cél tehát a nőket az elemzések alanyaivá tenni, megvizsgálni a politikai eseményekben, mozgalmakban, társadalmi változásokban játszott szerepeiket. A nőtörténetírás 30 éves történetének három korszakát és megismerési modelljét különíti el. Első korszaka, a kompenzációs-szeparatista iskola az 1970-es és 80-as évekre tehető, amikor is célként fogalmazódott meg a nők láthatóvá tétele. A rendszeres történeti elemzések első eredményeként a híres nők életrajzait, a nők intézményeit, iskoláiknak történetét, a női munkavállalás, a fizetett és az otthoni, fizetetlen munka kialakulásának történetét, valamint a család, családmodellek és reprodukció történetét említhetjük. A 70-es évekre jelentős irodalom született a nőtörténet témakörében. Ekkor azonban a nőtörténet még inkább a tények leírására fókuszált, és nem vállalkozott újszerű elméletek és módszertan létrehozására. A második korszak az integrációs iskola volt, mely a nőket mint társadalmi csoportot vizsgálta a társadalomtörténeten belül, és ehhez a különböző, már meglévő tudományok módszereit használta. Ennek is köszönhetően ezek a kutatások a kezdetektől fogva erősen interdiszciplináris jellegűek. A második korszakhoz kapcsolható a hagyományos politikátörténet-írás megkérdőjelezése, melyben a történelmet a férfiak időrendben megírt történetének tekintették. Ugyanakkor a második korszaknak sem sikerült a történetírás alap kategóriáit megkérdőjelezni, mégis pozitívként értékelhető, hogy a nőtörténetírások és a nőtörténetet kutatók bekerülhettek a hagyományos intézményi struktúrákba. Az első két korszak a women's studies, vagyis a nőtudományok intézményesülését eredményezte. A 80-as évek elejére ez együtt járt az intézményes és intellektuális elszigetelődéssel, és a társadalmi nem fogalmának megszületésével. A harmadik korszakot Joan Kelly alapozta meg, és egyértelműen köthető Joan Wallach Scott a korban úttörőnek számító 1986-os előadásához.⁵ Ekkor a társadalmi nem már mint elméleti kerettel is bíró módszer jelent meg a tudományos diskurzusban. Azt vizsgálja, hogy melyek azok a nők és férfiak által létrehozott formák, melyek a társadalmi különbségeket meghatározzák, és ezek hogyan kapcsolódnak a hatalomhoz.⁶

5 Uo.

6 Lásd Pető, Andrea: „A nőtörténetírás története.” *Rubicon* 2001 (6): 42-44. <http://www.mult-or.hu/rubicon/cikk>.

Még mielőtt rátérne a társadalmi nem fogalmának meghatározására, a kidolgozott elméleti keretre és módszertanra, valamint azt integráló kutatások elemzésére, Scott rámutat, hogy a „társadalmi nem” legegyszerűbb formában szinonimája a „nők” szónak: „Minden olyan cikk és könyv, amely a nők történelmének témájában az utóbbi néhány évben megjelent, címében a „társadalmi nemmel” helyettesítette a „nők” szót.”⁷ Ez a szóhasználat Scott szerint a tudományterület politikai szempontból való elfogadhatóságát jelöli, a mű tudományos alapjait hivatott jelezni, merthogy a „társadalmi nem” lényegesebben objektívabbnak és semlegesebbnek tűnik, mint a „nők” kifejezés, valamint könnyebben beilleszthető a tudományos paradigmába, merthogy elkülönül a feminista politikától: „Míg a „nőtörténelem” kifejezés (...) meghirdeti a politikáját azzal, hogy a nőket társadalmi alanynak tekinti, addig a „társadalmi nem” meghatározás magában foglalja, de nem nevezi meg a nőket, így nem jelent kritikai veszélyt.”⁸ Másfelől, a „társadalmi nem” a „nők” helyettesítőjeként jelentheti azt is, hogy az egyik nem vizsgálata magában foglalja a másik nemet is, és így a nőkről szóló információk egyben szólnak a férfiakról is. Ez a megközelítés azt hangsúlyozza, hogy a nők világa része a férfiak világának, azáltal és abban jött létre.

Scott „társadalmi nem” definíciója két részből és több altételből áll, melyek kölcsönös kapcsolatban állnak egymással. Meghatározásában a társadalmi nem jelenti egyrészt a nemek közötti különbségeken alapuló társadalmi kapcsolatok alkotóelemét, valamint a hatalmi kapcsolatok elsődleges jelölési módját. A nemek közötti különbségeken alapuló társadalmi kapcsolatok alkotóelemeként négy egymáshoz kapcsolódó elem alkotja: kulturálisan hozzáférhető jelképek, normatív fogalmak, a társadalmi intézményekről és szervezetekről szóló utalások, és a szubjektum identitása. „A történészeknek inkább azokat a módokat kell megvizsgálniuk, ahogy a társadalmi nemmel felruházott identitások létrejönnek, majd az így nyert eredményeket kell hozzákapcsolniuk egy sor tevékenységhez, társadalmi szerveződéshez és történetileg meghatározott kulturális ábrázoláshoz.”⁹ A fent említett négy elem közül egyik sem működik a többi nélkül, de nem egyidejűleg működnek, egyszerűen csak tükrözik egymást. A történettudomány feladata Scott

<http://www.mult-or.hu/rubicon/cikk> php?id=1153&page=1&ev=2001&szam= (utolsó letöltés: 2010. december 22.)

7 Scott, 2001. 130.

8 Uo.

9 Scott, 2001. 146.

szerint annak vizsgálata, hogy mi a kapcsolat a négy elem között.

A társadalmi nem elméletbe foglalása a Scott-féle definíció második felében jelenik meg, mely azt állítja, hogy a társadalmi nem a hatalmi viszonyok elsődleges jelölési módja, egy olyan terület, amely által a hatalom megfogalmazódik. Nem tekinthető az egyetlen ilyen területnek, de a szerző szerint Nyugaton, a zsidó-keresztény és az iszlám hagyományban az egyetlen tartós és ismétlődő módja a hatalom kifejezésének. Bourdieu szerint: „A társadalmi nem objektív referenciakészletként létrehozott fogalmi építik fel az egész társadalmi élet konkrét és szimbolikus szervezetének észlelését.”¹⁰

A „társadalmi nem” nem egy metafogalom, hanem reflektív, önmaga is folyamatos vizsgálat tárgya, és elengedhetetlen annak a vizsgálatához, hogy hogyan jöttek létre a társadalmi nemmel felruházott identitások. A társadalmi nem kategóriája arra figyelmeztet, hogy a férfi és nő üres kategóriák, nem bírnak önálló jelentéssel, de másfelől túlzottan telítettek is, mert többféle változó definíciót hordoznak magukban: „Üres, mert nem rendelkezik tapasztalattól független, általános érvényű jelentéssel. És telített, mert ha állandónak tűnik is, még mindig alternatív, eltagadott vagy elfojtott definíciókat hordoz magában.”¹¹ A társadalmi nem elemzési kategóriájának használata olyan történelmet teremt, mely új megvilágításba helyez régi kérdéseket, és újabb, lehetséges kérdések megfogalmazására ösztönöz. A társadalmi nemek történetének írói a posztmodernhez közeli diskurzuselemzést használják, elutasítva a nagy narratívákat.

Tamar Mayer egyik összefoglaló művében fogalmazza meg azt, hogy a társadalmi nem (gender) – csakúgy mint a szexualitás, nacionalizmus – társadalmilag és kulturálisan megkonstruált kategória. E folyamat eredményeképpen, vagy ezzel párhuzamosan létrehozzák a privilegizált „mi” kategóriáját, és a „másik” kirekesztődését.¹² Az egyén identitáskomponensei – mint a nem, faj, etnicitás, szexualitás – mindig a szükségszerűen kijelölt „másik”-kal ellentétesen konstruálódnak meg kulturálisan és társadalmilag egyaránt, vagyis ezen kategóriák globálisan összefüggenek. Judith Butler a performativitásban látja a társadalmi nem lényegét. A performativitás jelenti ebben az esetben azt a folyamatot, melynek során a társadalmi

reprodukció létrehozza a társadalmi nemet. Vagyis ahogy teszünk/viselkedünk, határozza meg azt, hogy mivé válunk, függetlenül a biológiai kromoszómáktól.¹³ A társadalmi nem tehát nem egy fix kategória, hanem egy bonyolult, nem egyértelmű terület, mely mindig egyéni és intézményes hatalmi folyamatok eredményeképpen jön létre.

A leggyakrabban felmerülő kérdés a társadalmi nem elemzési kategóriája kapcsán, hogy mennyiben tehető különbség a társadalmi nemek története (gender history) és a nőtörténelem (women's history) között. Ruth Watts, a nevelés- és művelődéstörténet egyik kiváló kutatója a *History of Education* nagy múltú tudományos folyóirat 1976–2004 közötti számaint elemezve¹⁴ mutat rá arra, hogy a „gender”, „gender studies” kategóriáit meglehetősen „lazán” használják, gyakran a „nők” kategória szinonimáiként.¹⁵ Ennek elsősorban az az oka, hogy a kettő között a határ annyira elmosódott, hogy nehéz megkülönböztetni őket.¹⁶ A társadalmi nem mint elemzési kategória jelentőségét az elmúlt két évszázad kutatásai egyértelműen hangsúlyozták. A kérdés leginkább az, hogy a társadalmi nemi kérdés (gender) egyre inkább megvalósuló láthatósága hozzájárult-e ahhoz, hogy megváltoztassa a gender-értelmezéseket, és hatott-e az egész tudományterületre? Elsősorban az angolszász területekre jellemző, hogy a feminista és társadalmi nemek története mellett egyértelműen megállapítható a posztkoloniális elméletek hatása a nevelés- andragógia- és művelődéstörténet-írásra.¹⁷ Ezen

13 Butler, Judith: *Gender Trouble*. New York, London: Routledge, 1990.

14 A tanulmányok listáját lásd: Watts, Ruth: *Appendix: Gender articles in History of Education since 1976*. *History of Education* 2005 (6): 689–694.

15 Szintén a *History of Education* folyóirat cikkeit elemzi 1972 és 2004 között Goodman és Martin, különös tekintettel a megjelenő vitákra, a témákra, módszerekre. Kérdésként teszik fel, hogy mennyire voltak képesek a történészek meghaladni a rögzült akadémiai határokat. Goodman, Joyce és Jane Martin: *Editorial: History of education – defining a field*. *History of Education* 2004 (1): 1–10.

16 Watts elemzésében kiemeli: nem az az érdekes, hogy számszerűsítve több cikk jelent-e meg a *History of Education* folyóiratban a nőkről vagy női szerzőktől, mert ez csak egy leegyszerűsített kvantitatív mutató lenne. Külön felhívja a figyelmet arra, hogy vannak olyan írások, melyek nőkről szólnak, de nem szólnak társadalmi nemi kérdésekről. Watts, Ruth: *Gendering the story: change in the history of education*. *History of Education* 2005 (3): 225–241.

17 Goodman, Joyce és Jane Martin: *Editorial: History of education – defining a field*. *History of Education* 2004 (1): 1–10. Az elméletek és a feminista nézőpont

10 Idézi: Scott, 2001. 147.

11 Scott, 2001. 152.

12 Mayer, Tamar: *Gender ironies of nationalism: setting the stage*. In: *Gender ironies of Nationalism. Sexing the Nation*, szerk. Tamar Mayer, 1-22. London: Routledge, 2000. 1-2.

elméletek hatása megfigyelhető a folyamatosan megújuló módszertanban és a témák tekintetében is. Az interdiszciplinaritást hangsúlyozva problématerületeként jelöli meg a nők láthatóvá tételét, a társadalmi nem és a hatalom viszonyát, a munka és a társadalmi nem kapcsolatát, a szexualitás társadalmi konstrukcióját, a köz- és magánszféra dichotómiáját, a család, társadalmi osztály, különböző társadalmi hálózatok kutatását.¹⁸ A politikatudományon belül a nemzetépítő folyamatok és a nacionalizmus jelensége gender-szempontrú megközelítésének hatása ugyancsak megfigyelhető a nők történetét középpontba állító kutatásokban.

A rendkívül széles körben kutatott és jelentős személyiségek által fémjelzett posztkolonializmus témnyerése szorosan köthető a gyarmatosított államok gyarmatosítás alól való felszabadulásához, de ma a posztkoloniális művelődésemélet nem korlátozódik azokra az országokra, melyek gyarmati múlttal rendelkeznek.¹⁹ Maga a fogalom is legalább kétjelentésű, hiszen egyrészt közvetlenül utal a függetlenség elnyerése utáni időintervallumra. Egy olyan megközelítés, mely nem „Európát” (Nyugat-Európát értve alatta), a „nyugatot” tekinti az elemzésben referenciapontnak, hanem a referenciapontok esetlegessége, flexibilitása mellett foglal állást. Egy olyan nézőpont mellett, mely nem a „haladó” és „fejlett” Európán keresztül próbál meg megérteni Európán kívüli térségeket, hanem mindig az adott kontextusban értelmezi a szövegeket.²⁰

Szamosi Gertrúd tanulmányában utal arra, hogy a posztkolonialitás intézményesülő és megszilárduló kritikai diskurzusa messze túlmutat a „Harmadik Világ” történeti és politikai realitásán, ugyanis minden olyan etnikai öntudatformálódásnak létezik posztkoloniális olvasata, mely közös-

közötti kapcsolatáról, leginkább Margaret MacLure megközelítése alapján lásd: Goodman, Joyce: *Troubling histories and theories: gender and the history of education*. History of Education 2003 (2): 157–174.

18 Watts, Ruth: *Gendering the story: change in the history of education*. History of Education 2005 (3): 225–241.

19 Tárnok, Attila: *Posztkolonialitás – neokolonialitás. Egy tanulmányút tapasztalatai*. Korunk 2004 december.

20 Az egyetemes neveléstörténet írását célként kitűző, elsősorban összehasonlító szemléletű munkákat összegző művében szintén emellett foglal állást Kéri Katalin is, külön hangsúlyozva a „nem nyugati” nézőpont fontosságát a kultúrák megértésében, az egyén attitűdjeinek és szemléletmódjainak formálásában. Kéri, Katalin: *Az egyetemes neveléstörténet tág értelmezése*. Magyar Pedagógia 2010 (3): 265–276. http://magyarpedagogia.hu/document/Keri_MP1103.pdf (utolsó letöltés: 2011. január 31.)

ségek tudattalan hatalmi törekvéseinek kohójában született; értelmezésében pedig Közép-Európa gazdag a „kölcsonös kolonizálások szövedékéből font értelemképzési hálókbán”.²¹ Susan Zimmermann a 19–20. századfordulás magyarországi nőmozgalmak elemzésénél arra hívja fel a figyelmet, hogy szükséges lenne egy olyan történetírási irányzat, mely kilép a hegemon „nyugati” szemléletmódból, nem a „nyugat”-ot tekinti a történelem általános modelljének, és nem vonatkoztatja a nyugati történelmi fejlődés folyamatát az egész világra.²²

A posztkolonializmus „előzményeiként” Frantz Fanon és Mahatma Gandhi munkássága tekinthető, akadémiai intézményesülése Edward W. Saïd 1978-ban megjelent *Orientalizmus* című művéhez kötődik,²³ mely alapvető volt az eurocentrizmus központi és univerzális értékeinek kiközösítésében. A posztkolonializmus egyrészt – ahogy látható volt – jelent egy történelmi periódust, másrészt pedig egy olyan ideológiai orientációt, melynek során a már szabad államok megpróbálnak eltávolodni a gyarmatosító struktúráktól és gondolkodásmódtól. Mindezzel párhuzamosan és szorosan összefüggően megindul egy folyamat, mely górcső alá veszi a gyarmatosító diskurzust meghatározó fogalmakat, mint a faj, nem, társadalmi osztály, nemzetállam. Mindig kérdés marad azonban, hogy a gyarmatok hivatalos függetlenségével eltűnnek-e a gyarmatosítás határai. A dekolonizáció ebben a megközelítésben tehát nem csak egy formális politikai folyamat, hanem létrehozott különböző elméleteket, melyek a reprezentációhoz, történelemhez, nyelvhez, kultúrához, a kapitalista modernizmushoz köthetőek; leginkább az eurocentrikus felvilágosodás paradigmájának ellenpontjaiként.²⁴ Prakash szerint a posztkolonializmus egy olyan területen helyezkedik el, mely a nyugati dominancia

21 Szamosi, Gertrúd: *A posztkolonialitás*. Helikon 1996 (4): 415–429.

22 Zimmermann, Susan: *Conflict between National and International Settings? The Transnational History of Women's Movements and the Hungarian Case*. (Konferencia előadás) 19th International Congress of Historical Sciences, Oslo, 6th – 13th August 2000. MS Kézirat.

23 Saïd, W. Edward: *Orientalizmus*. Budapest: Európa, 2000. (eredeti megjelenés: 1978) Saïd művét később sok kritika érte, melyekre maga is reagál műve későbbi kiadásának utószavában, és némely esetben felülbírálja saját álláspontját. Tárnok, 2004.

24 A kritikák leginkább azt emelik ki, hogy a posztkolonialista elméletek kritikátlanul elfogadták a globális kapitalizmust.

területén sem belül, sem kívül nincsen, hanem kizárólag érinti azt. A területtel foglalkozó kutatók maguk is felhívják a figyelmet arra, hogy a posztkolonializmus – mivel maga is egy kritikai fogalom – folyamatosan (ön)kérdésfeltevésre kész, egy rendkívül vitatott terület. Legvégső célja a posztkolonialista elméleteknek mindig a társadalmi cselekvés, egy egyenlőbb társadalom alapjainak megteremtése. Ehhez kapcsolódik az az ellentmondás vagy nézetkülönbség, mely szembeállítja az elmélet/kultúra/irodalom fontosságát a valós politikai cselekvéssel és a szerepvállalás fontosságával.

A posztkoloniális művelődésemélet hozzájárulhat a különböző kultúrák globális, egyetemes, világméretű perspektívájú elemzéséhez. A neveléstörténet- és andragógia történet-írásban is egyre inkább hangsúlyos az, hogy nem elégséges mindösszesen helyi, országokénti történeteket írni. Hasonlóképpen megkérdőjelezhető – már csak a különböző nézőpontok, elemzési módok okán is – egy olyan összehasonlító történetírás, mely az egyes országok történetének megírása után azokat hasonlíttja össze.²⁵ Az egyénben a kultúrákat sokszínűségükben értelmezni és értékelni tudó, a saját elfogult, hatalmi és érdekviszonyokba ágyazott nézőpontra reflektálni tudó szemléletmód (ki)alkításához valóban szükség van egy nemzeteken, országokon átívelő történetírásra. Az egyetemesre, globális nézőpontra való törekvéssel de- és rekonstruálható a hagyományos „nyugati” történetírásban létrejövő „kelet-nyugat” dichotómia, és lehetővé válik egy olyan történelem létrehozása, melyben nem e két rögzített, és bizonyos attribútumokhoz kötött hatalmi pólus mentén rendeződik a különböző kultúrák pozíciója.

Kéri Katalin legújabb, a témára vonatkozó 2010-es tanulmányában részletesen bemutatja és elemzi

25 Kéri Katalin szintén e problémakör tárgyalása során hívja fel a figyelmet arra, hogy egyrészt ezek az elemzések sosem teljesek, hiszen lehetetlen az emberiség teljes múltjának a megjelenítése, másrészt pedig az egyes országok homogénként kezelt neveléstörténet-írása elmoshatja az egyes népcsoportok, nemzetek, csoportok jellemzőit. Ezekben az esetekben szintén probléma, hogy nem valósul meg az egyetemes, globusz-szintű szintézis. E helyett egy olyan megközelítést javasol, mely a világ különböző térségeiben jeles pedagógiai gondolkodók történetét gyűjti össze, így mutatva be az egyes korok és területek pedagógiai eszméinek, a gondolatoknak és gyakorlatoknak a vándorlását. Kéri, Katalin: *Az egyetemes neveléstörténet tág értelmezése*. Magyar Pedagógia 2010 (3): 265–276. http://magyarpedagogia.hu/document/Keri_MP1103.pdf (utolsó letöltés: 2011. január 31.)

azokat a – leginkább ezidáig külföldön megjelent – műveket, melyek ezt a fajta egyetemes, összehasonlító, országokon átívelő szemléletmódot próbálták érvényesíteni a neveléstörténet-írásban. Tanulmányában rámutat arra, hogy miért lényeges a világméretű perspektíva a neveléstörténet tanulmányozásában. Salimova és Dodde kézikönyvükben fogalmazzák meg azt, hogy az egyetemes szintű neveléstörténet hozzájárulhat a tudományos és multiperspektívikus szemléletmód alakulásához mégpedig a közös pontokon, az összekapcsoló elemeken keresztül úgy, hogy közben rámutat az egyediségekre. A „nyugati” neveléstörténet-írásban belül is megfigyelhető egy olyan irányú törekvés, mely nem kizárólag a „nyugati” neveléstörténet bemutatását tűzi ki célul, de ugyanilyen fontosnak tartja, hogy megjelenjenek „más” kultúrák is.²⁶

Fontosnak tartom, hogy legalább kétféle megközelítést elkülönítsünk. Az egyik szerint lényeges az, hogy megjelenjenek, „leíródjanak” a „nem nyugati” térségek, kultúrák is. Egy másik megközelítés szerint nemcsak a megjelenés a fontos, hanem az ábrázolásmód milyensége is: a saját, referenciapontként nem a „nyugat”-ot tekintő pozíció saját kontextusban való értelmezése, megalkotása és elemzése is. A második esetben nem kizárólag leíró jelleggel jelennek meg a „nem nyugati” kultúrák, de saját helyzetükből adódóan, mint az elemzés önálló szubjektumai, aktorai, referenciapontjai. Ez felveti a történeteket létrehozó szubjektum pozíciójának a kérdését is, általánosságban azt, hogy mennyiben képes a történetíró kilépni saját helyzetéből. Létezik olyan megközelítés, mely szerint ez nem lehetséges, a „nyugati” kutatók nem tudnak kilépni saját „nyugati” látásmódjukból.²⁷ A posztkoloniális művelődésemélet a saját szemléletmódból való kilépéshez, a szemléletmód váltásának lehetőségéhez jelent egy értelmezési keretet.

A politikatudományon és történettudományon belül az 1980-as évektől erősödtek meg azok a kutatók, melyek azt hangsúlyozták, hogy a nemzet és nacionalizmus fogalmainak megértéséhez nem

26 Kéri, 2010. 266.

27 Idézi: Kéri, 2010. 266. Kéri Katalin írásában felsorol olyan példákat is, amikor „nem nyugati” szerzők írják meg saját térségük történetét, például a gyarmatosítók szempontja helyett, az őslakosok szemszögéből tárgyalva. Kéri, 2010. 268. A „kelet” – „nyugat” dichotómia dekonstrukálásának egyik módja a fogalmak és meglévő részreahajló elvárások felülvizsgálata, a jelenségek kizárólag az adott kontextusban való elemzése, vagyis a történetek újrairása. Ehhez lásd: Kéri, 2010. 269 – 270.

nélkülözhető a társadalmi nem fogalma. Tamar Mayer azt állítja, hogy a nemzet mindig szexu- sokkal rendelkező szubjektumokból áll, melyek mindennapi performativitásuk során létrehozzák nemcsak a saját nemüket, de magának a nemzet- nek a társadalmi nemét is, s így a társadalomban az elfogadott normák és viselkedések (pl. szapo- rodás, militarizmus, heteroszexualitás) alapján meghatározott hatalmi hálókból jön létre egy tár- sadalmi nemi szempontból privilegizált nemzet. Nacionalizmus és társadalmi nem egyaránt tár- sadalmilag és kulturálisan meghatározott kategó- riák, és minden esetben a „másik” ellentétéként, vagy legalábbis a „másik”-kal való kapcsolatban fogalmazódnak meg. Részesei egymás konstrukci- óinak azzal, hogy megidézik és létrehozzák a „mi” és „ők” ellentétét, és ennek eredményeként a „má- sik” kizárását. Tamar Mayer arra is rámutat, hogy egy nemzet megkonstruálása a „másik” oppozi- ciójában („mi” vs. „ők”) mindig magában hordoz egy másik ellentétet is: a „mi nőink” és az „ő nők” között. A „mi nőink” mindig tiszták és morálisak, míg az „ő nők” deviánsak és immorálisak.²⁸

Társadalmi nem és nemzet egyaránt a „külön- ség” ideológiai szerkezete körül társadalmilag konstruált kategóriák, melyeket éppen a „külön- ség” von bele a hatalmi összefüggésekbe. A kutatók egyre inkább megegyeznek abban, hogy a társadalmi nem és nemzet modern diskurzusai kölcsönösen alakították és befolyásolták egymást; erre elsőként az antikoloniális nemzeti mozgalmak kutatói mutattak rá.²⁹ Nemzet és társadalmi nem kapcsolata egyfajta szimbiózisnak értelmezhető, melyben a nemzeti narratívák nagyban támasz- kodnak a társadalmi nemi különbségek állítólagos „természetességére” annak érdekében, hogy új poli- tikai identitásokat szilárdítsanak meg. Valamint ugyanez fordítva is igaz: a nemzeti diskurzusok pedig legitimitást biztosítanak a „maszkulinitás” és a „femininitás” normatív kategóriái számára.³⁰

Nemzetépítés és nacionalizmus egyaránt a tár- sadalmi nemi karakterisztikára utaló jellegeben konstruálódnak meg.³¹ Az államokat és a nemze-

teket általában olyan férfikonstrukcióként ábrázol- ják a nemzetekről szóló diskurzusokban, melyek a férfiak közötti, hatalomért folyó harcokban jönnek létre; ugyanakkor a nemzetépítés és nacionalizmus a férfiak és nők közötti folyamatos és mindennapos társadalmi interakciók során konstruálódnak meg.³² A nemzeteket azonban nemcsak a társadalmi nem kategóriája határozta meg, hanem mindezzel pár- huzamosan a különbség többi tengelye is. Ezek a jelölők nem kölcsönösen jönnek létre, hanem szintén különbözőképpen alkotódnak meg; nem egyenlők és nem hasonlóak. A nacionalizmus te- hát mindig a különbözőségről szól, vagyis arról, hogy társadalmi nem, faj, társadalmi osztály és a szexualitás kategóriái mentén folyamatosan belső hierarchiák jelennek meg.³³

Ann McClintock sokat idézett, a társadalmi nem és nemzet kutatásainak szemléletmódját alapve- tően befolyásoló könyvének, az *Imperial Leather* nek egyik állítása az, hogy a nemzeteket családi leszá- rmaságokként képzeltek el.³⁴ A 19. századi „család” olyan intézményt jelölt, mely „létező”, „természe- tes” volt; az árupiacon, politikán és történelmen felül létezett. A „család” lett a történelem ellentéte és a történelem szervezője is egyben. A nemzet és nacionalizmus szempontjából a „család” metaforá- jának többféle jelentősége is van.³⁵ Egyrészt fontos a nemzet organikus egységként való elképzelésé- ben, melyben minden tagnak, csakúgy mint egy család tagjainak „természetes” és nem választható szerepei vannak. A családi ábrázolás egy erőteljes legitimáló nyelvezet tehát az elképzelt nemzet szá- mára. A nemzetéről szóló diskurzusokban a „csa- lád” depolitizált, történelem előtti, és egy olyan konstrukció, mely ellenáll a változásoknak. Az orga- nikus, időtlen és „természetes” „családban” való ábrázolás jelentősége az is, hogy így a rokonsági kapcsolatoknak fontos szerepe van abban, hogy a nemzet kisajátíthatson olyan elemi szenvedé- lyeket, melyek elsősorban a vér szerinti kotelék- hez társíthatóak. S így a nemzet megbecstelenített anyaként vagy parancsoló apaként azt követelheti, hogy lányai és fiaik védjék meg őket/engedel-

28 Mayer, Tamar: *Gender ironies of nationalism: setting the stage*. In: *Gender ironies of Nationalism*. Sexing the Nation, szerk. Tamar Mayer, 1–22. London: Routledge, 2000. 5.

29 Sinha, Mrinalini: *Nations in an Imperial Crucible*. In: *Gender and Empire*, szerk. Philippa Levine, 181–202. Oxford, New York: Oxford University, 2004. 182.

30 Sinha, 2004. 194–198.

31 West, Lois A: *Feminism Constructs Nationalism*. In: *Feminist Nationalism*, szerk. Lois A. West, xi–xxxvi. New York: Routledge, 1997. xviii.

32 West, 1997. xiv.

33 Mayer, 2000. 6.

34 McClintock, Ann: *Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*. New York: Routledge, 1995.

35 Ez a „család” a modern nemzet esetében a heteroszexuális, középosztálybeli nukleáris család, melyet a szexualitásra és a nemekre vonatkozó normatív konstrukciók tartanak fenn. Az ezeknek való megfelelés lett a civilizáció mércéje. Lásd McClintock, 1995.

meskedjenek nekik társadalmi nemi szerepeiknek megfelelően.³⁶

A „család” metaforájának funkciójához tartozik az is, hogy a nemzetet belüli és a nemzetek közötti hierarchiákat természetesnek tünteti fel. Hiszen ha a „család” egy olyan tér, melyben a tagok készségesen saját érdekeiket a „család” érdekei alá helyezik, a „család” az egységen belüli hierarchia jelölőjévé is válik. A „család” mint egy fundamentális egység fennmaradását az a hit tartja fenn, hogy a „családban” a nők és gyermekek a férfiaknak vannak alárendelve. McClintock szerint a 19. század második felében éppen a „természetes” és patriarchális család képe és a pszeudo-tudományos szociáldarwinizmus együttességével vált lehetővé a kultúrák egyetlen és globális narratívába való rendezése, melyet az európaiak irányítottak.³⁷

Homi K. Bhabha diszkurzív, hatalommal telített struktúráként értelmezi a nemzetet, mely kirekeszti magából az önmagát reprezentálni képtelen részeket. A reprezentációért folytatott harc határozza meg azt, hogy ki írhatja meg a nemzet történetét. Bhabha értelmezésében a modern nyugati nemzetek története a haladás, kapitalizmus és osztály történetei mentén bontakozik ki, melyek megtagadják egyes társadalmi csoportoktól a nemzet elképzelt közösségében való részvételt. Bhabha a nők és bevándorlók történeteit felhasználva kérdőjelezi meg a homogén nemzeti kultúrák és a történeti tradíciók folytonosságára vonatkozó koncepciókat. Bhabha posztkoloniális szubjektumának egyik vonása a „mimikri”, vagyis az utánzás. A mimikri a gyarmatosító hatalom egyik legmegfoghatóbb és leghatékonyabb stratégiája; a gyarmatosítás saját érdekei ellen dolgozó stratégia, az antikoloniális visszautasítás egy formája, a hatalomtól megfosztottak stratégiája. A „mimikus emberek” a birodalom közvetítőiként és tolmácsaiként funkcionálnak

36 McClintock, 1995. 357–358.

37 Uo.

(iskolázott bürokraták, tanítók, katonák). Bennük a gyarmatosító saját képességét látja, mely a fenyegettség érzetét válthatja ki benne, hiszen a gyarmatosított a hatalom birtoklását is utánozhatja, ezáltal elmosva a gyarmatosító és a gyarmatosított szubjektuma közötti határt. Így az utánzás egyszerre feltételezi a hatalom meglétét és megrendülését. A mimikus embernek egy olyan képet kell utánoznia, amit nem tudhat teljesen magáénak; az ambivalens lakhatatlan térben kell léteznie, mely sem identitást, sem különbséget nem juttat neki. A posztkoloniális szubjektum újabb fontos vonása a hibriditás, mely azt jelenti, hogy az „én” és a „másik” kölcsönös egymásra gyakorolt hatásukban léteznek. Ebben az értelmezésben a „másik” nem egy megközelíthetetlen és zárt egység, hanem az „én”-nel együtt nyer értelmet.³⁸

A magyarországi andragógia- és neveléstörténet-írásban a „nők” története a „nőnevelés-történet”, a tágabb történettudományon belül pedig a „nőtörténet” megnevezés alatt szerepel. Levine rámutatott, hogy azok a kutatások, melyek nem integrálják a társadalmi nemet mint elemzési kategóriát, hiányos, egyoldalú és esetleg torz elemzéseket eredményezhetnek, mert a társadalmi nem kategóriájának negligálása eliminálja a korabeli társadalom „felét”, a „nőket”, etnicitásra, nemzetiségre, vallási hovatartozásra, korra, földrajzi elhelyezkedésre, szexuális orientációra való tekintet nélkül.³⁹ Ebből következik, hogy a gender-szemponturnyú elemzések és következtetések mindig politikailag telítettek; és a jelenben is folyamatos kritikai kérdésfeltevésekre készítenek.

38 Bhabha, Homi K. DisszemiNáció: *A modern nemzet ideje, története és határai*. ford. Sári László. In: *Narratívák* 3. szerk. Thomka Beáta, 85–118. Budapest: Kijárat, 1999., Sinha, 2004., Szamosi, 1996.

39 Levine, Philipp: *Introduction: Why Gender and Empire?* In: *Gender and Empire*, szerk. Philippa Levine, 1–13. Oxford, New York: Oxford University Press, 2004.

SZÍN SZÓKINCSTÁR AZ ÖNMŰVELÉSI KEDV ÖSZTÖNZÉSÉHEZ

Öregkor

Az emberi lét nagy korszakaiból: gyermek és ifjú, felnőttkor után a harmadik időszak. Az ENSZ Egészségügyi Világszervezete, a WHO, a középkort 45-59. év közé, az öregedés korát 60-73. év, az öregkort 74-90. év, az aggkort a 90. év fölött határozta meg.

Egy apáca imája az öregségről

„URAM! Te nálam jobban tudod, hogy napról-napra öregszem és hogy egy szép napon ÖREG leszek.

ÓVJ meg attól az elbizakodottságtól, hogy minden alkalomnál és minden témához hozzá szóljak.

VÁLTS meg attól a szenvedélytől, hogy mások ügyeit rendezni akarjam.

TANÍTS meg arra, hogy megfontolt (de nem töprengő), segítőkész (de ne diktátor) legyek. Nekem úgy tűnik, hogy igazán kár, hogy azt az óriási bölcsességet, amit életem folyamán gyűjtöttem, nem adhatom mind tovább, de TE megérted URAM, hogy szeretnék néhány barátot megőrizni.

ÓVJ meg, hogy végtelen részletekbe merüljek, és adj nekem elég LENDÜLETET, hogy könnyen mondanivalóm végére jussak.

TANÍTS meg elhallgatni betegségeimet és panaszaimat. Sajnos ezek egyre szaporodnak, és évről-évre nagyobb a kísértés, hogy azokról beszéljek. Nem merek könnyörögni akkora adottságért, hogy ÖRÖMMEL hallgassam mások betegségeinek leírását, de ADJ erőt URAM, hogy TÜRELEMEL elviseljem.

TANÍTS meg arra a csodálatos bölcsességre, hogy tévedhetek.

TANÍTS meg, amennyire csak lehetséges, szerezetre méltónak maradni.

Nem szeretnék Szent lenni, mert velük nehéz az együttélés, de egy mogorva, zsörtölődő öreg, az ördög művének koronája sem.

TANÍTS meg arra, hogy fel tudjak fedezni embertársaimban váratlan talentumokat, és ADD

MEG URAM a tehetséget, hogy azokat meg is említssem nekik.”

Avilai Szent Teréz (1515-1582)

Egy férfi imája az öreg létről

„1. Ma megkísérlem úgy átélni a napot, hogy nem akarom egyszerre megoldani életem minden problémáját.

2. Ma igen nagy figyelmet fordítok megnyilvánulásaimra: senkit sem bírlok, sőt arra sem töreksem, hogy másokat helyreigazítsak vagy kijavítsak, csak magamat.

3. Ma boldog leszek abban a tudatban, hogy boldogságra születtem, nemcsak a másvilági, hanem az evilági boldogságra is.

4. Ma alkalmazkodom a körülményekhez anélkül, hogy megkívánnám, hogy a körülmények alkalmazkodjanak az én kívánságomhoz.

5. Ma tíz percet szánok az időmből egy jó olvasmányra, amint a táplálék a testi élethez, a jó olvasmány a lelki élethez szükséges.

6. Ma elvégzem a napi jótettet és senkinek sem dicsekszem vele.

7. Ma olyasmit teszek, amihez semmi kedvem sincsen: ha gondolataimban sértődöttnek érzénem magam, gondoskodom róla, hogy senki ne vegye észre.

8. Ma új, részletes programot állítok össze. Talán nem ragaszodom hozzá pontosan, de megfogalmazom. Két rossztól fogok tartózkodni: a hajsztától és a határozatlanságtól.

9. Szilárdan hiszek – akkor is, ha a tények az ellenkezőjét mutatnák – abban, hogy az isteni Gondviselés úgy törődik velem, mintha egyedül volnék a világon.

10. Ma nem félek, és különösen örülök mindennek, ami szép, és hiszek a jóságban. Nekem adatott meg, hogy tizenkét órán át jót tegyek.”

XXIII. János (1881-1963) pápa
tíz törvénye az öregségről

Máté Lajos

(1928-2011)

Máté Lajos nagyapja uradalmi néptanító volt. Édesapja, az irodalom- és sajtótörténész Máté Károly, 24 hónapot harcolt a fronton, s századosként szerelt le 1918-ban. Magyar-német szakos gimnáziumi tanár volt Dombóváron, s bölcsészdoktorként végzett Pécsen, 1925-ben. Sajtótörténetet tanított az egyetemen, folyóiratokat, szótárokat szerkesztett, több sajtóval és könyvkiadással kapcsolatos könyvet írt. Évekig volt a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda igazgatója. Édesanyja a dombóvári „mozis”-nak volt a lánya. Ez a mozis apa egyébként gazdatisztként tartotta el a családját.

Máté Lajos 1928. július elsején született, Pécsen.

A hatvanas évek közepén ismertem meg. Vonnatt jártam Békéscsabára, hogy az amatőr rendezői vizsgához szükséges tanfolyamon hallgassam szívderítő fecsegését a görögökről, s szellemes fejtegetését Brecht *Carrar asszony puskái* című játéknak térkiképzéséről. Aztán ő jött hozzánk, diákokhoz, Orosházára, tavaszi ünnepi műsort rendezni. Egyszer, valamin földühödve, irdatlan kiabálásba kezdett, s a pipáját is földhöz vágta. Érdeklődve néztem. Nem hittem el, hogy ilyesmi megtörténhet. Aztán, mintha mi sem történt volna, egy idő múlva folytatta a próbát. Ekkor már túl volt győri

és csabai rendezésein, de még láthattam egyik legjobban sikerült munkáját, a *Pillantás a hídról*-t. Erős előadás volt.

A hetvenes évek elején körülbelül egy időben kerültünk a Népművelési Intézetbe. Ő főmunkatársnak a Drámai Osztályra, én adminisztrátor-nak a kutatási részlegre. Pár év múlva rám bízták az amatőrszínjátszók eléggé elgazosodott képzéseinek ügyét. Terveimet nem titkoltam. Erre aztán, ahol csak lehetett, nevetségessé tett, borzadva ecsetelt mindenféle ifjú titáni erőfeszítést, két konyak között. Aztán egy szobába kerültünk. Tíz éven át dolgoztunk együtt. Utaztunk az országban, tanítottunk a nyári kurzusokon, leveleztünk, telefonáltunk, tartottuk a lelket magunkban meg másokban. Azt hiszem, mindent tudtunk egymásról.

Ő kora reggel kezdett, s fél tízre készen volt minden aznapi munkájával. Az elolvasott újságot azonnal eldobta, úgyszintén a nem iktatandó leveleket is. Kéjes örömmel szabadult meg mindentől, s időnként mindenkitől. Mire kitanultam vibráló természetét, ő már a lépteimet hallva tudta, mire számíthat, ha belépek. Ismertük egymást. Azokban az években megvetett mindent és mindenkit. Ha ez lehetetlennek bizonyult, magát vetette meg, amitől ingerült lett, tartós rosszkedve kerekedett. Tiszta-ságmániás volt. Ha beverte a térdét az asztalba, aznap nemigen lehetett hozzá szólni. Félt a betegségetől, a gyerekektől, a balesetektől. Idegesítette a pátosz, a politika, de türelmes volt a furcsálkodó színjátszókkal szemben. Néha eltanácstalanodott, s magával is vitatkozva mérlegelt egy-egy produkciót. Nem konspirált, nem ártott, legfeljebb nem segített. A fontoskodókat nagyon utálta, s azon nyomban ki is figurázta. Akkor kezdett elfogadni valakit, ha megbizonyosodott az illető esendőségéről. Megbocsátanivalót keresett, különben unatkozva vagy utálattal elfordult tőlünk. Kiszámíthatatlan, s rendkívül szórakoztató ember volt.

Csak sokkal később, a *Samesz voltam a Művész Színházban* című könyvéből tudtam meg, hogy ez a mindenben kétkedő, mindent kiforgató, keserű humorú ember milyen rajongó ifjú volt húsz évesen. Könyvek között töltött gyerekkor után, Várkonyi Zoltán mellett csodálkozott rá a színházra, de annyira, hogy bölcsészkarai tanulmányait három félév múlva odahagyta. Később a Nemzetiben is dolgozott Major Tamás és a többi nagy közelében, így nem kellett gyakorlati tárgyakat tanulnia, csak valami elméleti vizsgát tett az akkori főiskolán. Ez elég volt ahhoz, hogy rendezőként tartsák nyilván. A speciális osztályban olyanok tanultak vele együtt, mint Zsurzs Éva,

Udvaros Béla, és a későbbi legendás Kaposvárt megalapozó Kormos István.

Rendezőként, ahogy mostanában írják róla, a „csúcson” hagyta abba, s lett az amatőrszínjátszók Máté Lajos, a színházi nevelés hírvivője, fesztiválok szervezője és a magyar kultúra követe külföldön is.

A történetmesélés, vagy ahogy ő mondta, a „sztorizás” volt az életeleme. Mindenre emlékezett. Ha ő lehetett a társaság középpontja, figyelni is képes volt másokra. Ilyenkor olyan kitüntetett figyelemmel fordult az őt érdeklő nők és férfiak felé, hogy azok életük fontos perceit élték meg ebben a kaján reflektorfényben. Szerette, ha egy nő nő, méltányolta, ha egy férfi férfi, s kíváncsi szeretettel fordult az átmenetek felé.

Türelmetlen és kényes természete hihetetlen társasági munkabírással párosult. S legfőként ezért írok most róla, mert érdemes tudni a fiatalabb nemzedék tagjainak, hogy ez a nehéz természetű, színes, érdekes ember micsoda munkát végzett, mint kultúrdiplomata a színházi kultúra, s vele a drámapedagógia külföldi kapcsolatainak megteremtése során. Mi többiek már régen kidőltünk, amikor ő, hol németül, hol angolul, hol magyarul szóval tartotta a vendégeket vagy a házigazdákat. Ha nem velem történik meg számtalanszor, tán el se hiszem: külföldön járva, aggodalmas-nehézkés pillanatokban, elakadt tárgyalási helyzetekben csak úgy véletlenül ki kellett ejteni a nevét, s a tár-

saságban mindenki fölgyalmozódott. „Oh, Lajos Máté?!” Szívek és ajtók nyíltak meg a neve hallatára. Az általa megszórt és életben tartott barátságok és pedagógiai célzatú flörtök eredményeként juthattunk azokhoz a nemzetközi kapcsolatokhoz, amiknek minden értéke beépült a magyar alternatív színházi kultúra, s vele a drámapedagógia iskoláiba és intézményeibe.

Máté Lajos fia a magyar színházi élet egyik legjelentősebb alakja, a színész-rendező-színházigazgató: Máté Gábor. De Máté Lajosnak nemcsak vér szerinti fia és leánya él. Sokan vagyunk, akik őrizük a nevetését, az évődését („Hercegnőm, mi baj van? Mester, mi újsáág?”). Sokan vagyunk, akik először tapasztalhatták meg a közelében, milyen az, amikor a hazulról hozott polgári kultúrát könnyed és tékozló természetességgel birtokolja valaki. Ő pedig mintha mindig lebegett volna. „Iker vagyok! – mondta széles nevetéssel, Tudod, az Ikereknek mindig levegőben repked a kezük...” Nem szeretett megérkezni. Hisz „semmi, semmi nem jó, úgy, ahogy van” (*Sárközi György*). A bizonyosság fásasztotta leginkább. Az elindulás hozta lendületbe.

Nemrég elindult közülünk, végleg, visszavárhatalatlanul. Hosszú, szép utat kívánunk néki.

És – mindent köszönünk.

Gabnai Katalin

(Az írás első megjelenése: Drámapedagógia Magazin 42. szám, 2011/2.)

* * *

Interjú Máté Lajossal¹

Olyan ő, mint a mesebeli tücsök – végighegedülte az életét, ma sincs például lakása, amit összegyűjtött volna. Alapvetően vidám, még most is, hogy elmúlt hetvenéves. Talán azért maradt ilyen fiatal, derűs (néha azért morog is), mert nem vette túl komolyan sem önmagát, sem a rendszereket, sem az élet nagy problémáit. Ő csak hegedült és hegedül még, hiába közelít a tél...

Kérdéseim, amiket egy hosszas beszélgetésben nekiszögeztem, egészen szabályosak voltak. Hogy a riportból mégsem lett – amúgy, szabályosan – semmi, ez is lényéből fakadt. Megpróbálok idézni, kissé csapongva, Őt.

–Hogy milyen ember vagyok? Vagy milyenek tartom magam? Szörnyűnek. Szoktam ilyen játé-

¹ Az írás átvétel a Játékos 1998/4-es számából, lábjegyzetekkel és zárójeles kiegészítésekkel ellátva.

kokat játszani az amatőr rendezői tanfolyamokon: beszélj magadról, milyen vagy. Eleinte példaként magamról beszéltem, de akkor mindig annyira elborzadtak, és vagy azt kereste mindenki, hogy tud-e szörnyűségeket mondani magáról, vagy pedig elkezdett lakkozni. Így aztán már nem csinálom ezt a minta-dolgot.

Hol kezdjük? Az Iker jegyében születtem. És én ezt komolyan veszem – bár van, aki röhög ezen –, de nem valami hülye újságban olvasott horoszkópot, hanem azt, hogy én Iker vagyok. És tényleg az vagyok. Ez a kétarcúság, ez rettenetes. Azért az, mert az ember képlékenyebb, mint kellene. Tehát mondjuk, az úgynevezett erkölcsi tartásom, az meglehetősen „labilis”. Jó, politikailag nagyon elszánt vagyok. Ott, amit gondolok, azt tartom, engesztelhetetlen vagyok, semmiképpen nem úgynevezett opportunist. De emberekhez való simulékonyságban, vagy konfliktuskerülésben, vagy

nőkkel, az ilyen esetekben borzasztóan „jellemtelen” vagyok. (Azért ezt idézőjelben írd!) Ez a kétarcúság főleg a magánéletben nyilvánult meg, de nem csak, tulajdonképpen a munkában is.

Hosszú ideig rendező voltam, és miután nem vagyok nagyon büszke a Népművelési Intézetre sem (*ma ez a Magyar Művelődési Intézet – T. Zs.*), a népművelői voltomra sem, így most még mindig rendezőnek tartom magam, úgy szerepelek, ha néha még előfordulok zsúrikben, nyilatkozatokban, mint rendező. De rossz rendező voltam. Ez is rettenetes konfliktushelyzet, mert ott van például Bóta Gábor, aki gyönyörűt írt rólam augusztusban, amikor megkaptam a Népművelésért-díjat, de rettentően féltém tőle, mert róla van Koltai Robinak az a paródiája, hogy „...és akkor az a nagy bukásod, az milyen is volt?” Hát én iszonyúan be voltam rendezve, hogy jön most a Bóta, akit nagyon is érdekelt, hogy miért hagytam ott a pályát, és amikor azt mondtam, hogy azért hagytam ott, mert nem voltam elég jó, akkor ebben elkezdett kurkászni, a cikkben persze ez szerencsére nem jelent meg sehol. Mondom, ez érdekelte, és nem fogta fel azt a dolgot, hogy egyszerűen nem voltam elég következetes, nem voltam elég határozott, nagyon megértő voltam, de ez nem pozitívum, egy színésszel szemben ne legyen megértő, az csak csinálja meg, amit a rendező akar.

Amikor rájöttem arra, hogy ezt nem tudom elérni, akkor adtam föl. Ez a hetvenes évek első éveire esik, amikor Ascher Tamás, Zsámbéki Gábor, Székely Gábor feltűnt. Akkor azt mondtam, hogy ha én ezt nem tudom úgy csinálni, mint ők, márpedig nem tudom, akkor ott kell hagyni a pályát. Ráadásul tíz éve voltam már Békéscsabán, ami az ország legrosszabb színháza volt, szerintem még ma is az, egyszerűen nem lehetett levegőt venni, mintha mikrobákkal lett volna ott teli minden. Húsvét nagyszombaton aztán mentem haza a színészházból, és a Halászcserda felől jött szembe két hullarészeg pasas, kapaszkodtak a biciklijükbe, és azt mondták, nézd, hát ilyen emberek rendezők itt. Biztos nem színházba járó emberek voltak, ez volt a város véleménye. Na, akkor végleg megérledött bennem, hogy ezt abba kell hagyni. Közben én mindig foglalkoztam amatőrökkel, nem rendeztem őket, elég bajom volt nekem a hivatásosokkal, hanem mindenféle oktatások, tanítások, tanfolyamok voltak. Nekem egyébként újságírónak kellett volna menni, nem rendezőnek, mert alapvetően kíváncsi vagyok. Egy riporthoz ennyi talán elég lenne, de a rendezés valódi elmélyültséget kíván. A fiam (*Máté Gábor színész, rendező – T. Zs.*) makacsul vé-

gigrárgja magát mindenben, talán a saját tévedésén is, de nem adja fel...

Szóval 63 táján kezdődött, oktattam mindenfélét, főleg Békés megyében. Így aztán volt közöm az amatőrökhöz, és eljöttem az intézetbe. Ez persze álmegoldás, ez is tipikusan Iker-dolog, hogy álmegoldást választottam; otthagytam a pályát, de hova jövök, a Népművelési Intézetbe, ahol mivel fogok foglalkozni, színházzal. Nem tejeskocsisnak mentem, noha az lett volna igazi leszámolás. Nagyon is a színház búvkörében vagyok? Azt hiszem, igen. Bár erre is nehéz válaszolni. Körül vagyok véve színházi emberekkel, a fiam színész, a feleségem ügyelő, eredetileg színész volt, tehát nem is hagytak volna szabadulni. Bár az is igaz, már nem megyek szívesen színházba, ha meg lehet úszni, akkor én azért megúszom, igyekszem... Játsszom is színházban, úgy, hogy olyan nagyon, persze, nem megy ez a megúszás! A *Rosencrantz*², azt most már hat éve játsszuk, nagy sikerünk volt nemrég Németországban is.

A *székekben*³ is volt egy szerepem, amit azért kaptam, gondolom, mert látott a Szeredás András a *Rosencrantz*ban. Én nem vagyok színész. Én egy figura vagyok, és ha levetem a szemüvegem, ettől még ostobábbnak nézek ki, mint szemüvegben szoktam kinézni. Ez jól jött A *székekben*.

Melyik az a színház, amelyik még hatással van rám? Erre is nehéz válaszolni, mert amikor a fiam még nem volt színész, akkor a kaposvári színház volt nekem a non plus ultra. Akkoriban sokszor hívtak tanfolyamokra vagy zsúrizni, és mindig úgy mentem Kaposvárra, hogy: de este legyen színház! Tetszett nekem egyébként annak a színháznak – a nagy korszakában – politikai összekacsintgatása is a világgal. Aztán maradt a nosztalgia. A Katona József Színház az nagyjából a kaposvári gyereke, oda többször járok, most nemrég láttam az *Elveszett levelet*. Találkoztam a Markovits Ferivel (egy rádiós pasas), egymás mellé kerülünk a ruhatárban – „na, mit szólsz? – mondja, olyan Kaposvár-hangulat volt, nem?” Hát igen, ez az, ami engem foglalkoztat.

Az Új Színházba járok még, oda kénytelen vagyok menni, főleg olyat nézek meg, amiben a nem-jem dolgozik, máshova nem nagyon, ami nagy hiba, tudom. Még néhány alternatívát megnézek, de mindig megkérdezem előre, hogy meddig tart, mert kényelmetlenül lehet ülni, nem lehet kijönni, mert nincs szünet, meg ilyesmi, ezért kétszer is meggondolom. De hát ez már az öregséggel is jár.

2 Tom Stoppard: *Rosencrantz és Guildenstern halott*

3 Ionesco: *A székek*

Pedig hiszek abban, hogy az amatőrökből ki-termelődhet egy olyan új gárda, akik megújulást hozhatnak a színházi életben. Az ugye, történelmi tény, hogy a tragikusan elhunyt Paál Isti amatőr volt, Ács János is amatőrből lett, bár ő nem tudja átugrani a saját árnyékát, és már nem az, aki a *Marat/Sade*-ot⁴ csinálta Kaposváron, de hát ő amatőr színész volt elsősorban, és hallatlanul jó egyéniség volt. Na, azt persze nem lehet mondani, hogy – hogy is szokták ezt nevezni? – guruszerű. De jó. Jobb amatőr színész volt, mint amilyen profi rendező most. Érződik rajta ez a dolog. És nagyon jól tanított. Vagy fel lehetne hozni példának Lengyel Palit, aki abszolút amatőrként lépett ki a porondra, Gőz Pistát, aki színész vonalon volt amatőr, sok ilyen van.

Sokan még amatőr korukból ismernek engem is, mert zsűriztem vagy tanítottam őket. Látszik a mosolyukon, mikor rám köszönnek, de hát ugye én honnan a fenéből emlékeznek rájuk, mindenkire. Azért egy Rózsahegy-i anekdotát hadd meséljek el erre példaként. Rózsahegy-i beszélget egy fiatal újságíróval, valaki odaköszön. „Kálmán bácsi, ki volt az? Honnan tudnám édes fiam, azt se tudom, te ki vagy!”

Végül is, amikor én itt az intézetben már két éve vagy másfél éve megbántam, hogy itt vagyok, mélyégesen megbántam – most már vagy húsz éve bánom –, akkor bekerültem abba a bizonyos AITÁ-ba (az amatőr színházak nemzetközi szövetségébe), gyér – ámbátor kreatív – angol tudásom alapján, és akkor kezdtem olyan előadásokat látni, amik azért nagyon földobtak. 1973-ban például a monacói fesztiválon, ez lakkozott fesztivál, de akkor még nem volt annyira lakkozva, láttam olyan amatőr társaságot, akiről úgy gondoltam, hogy ebből aztán lehet továbblépni. A Színház című lapban írtam is erről, olyasmi címen hogy „Szabad színházak”, hát az nekem nagyon tetszett. És ott igazi élményekhez jutottam. Akkor találtuk ki, hogy Kazincbarcikára, ha lehet, meghívunk ilyen jó előadásokat, de ez nem mindig sikerült. Elhívtuk viszont a megfigyelőket, akik hál’Istennek vittek innen előadásokat.

Vagy ott van a Stúdió K. *Woyczekje*⁵, az is megrendítő élményem...

Egyáltalán, a Stúdió K. Persze, hivatalból üldöz-tük is, ráadásul ennek két oldala volt, az egyik politikai, a másik pedig belső féltékenység. Paál Istinek a dolgait is nagyon szerettem, az a bizonyos *Pető-*

*fi-rock*⁶, aminek a hivatalos címe nem is ez volt, bár mindenki így emlékszik rá, az egészen zseniális előadás volt, és rendszeren meg kellett érte harcolni. A „Szóljatok szép szavak Petőfi Sándorról”⁷ című fölfutásos rádiós akárminek folytak az elődöntői, és Kecskeméten ők voltak a legjobbak. A legjobbaknak viszont a gálaesten is részt kellett venni, de öneik Győrben volt vendégszereplésük. És akkor a zsűri dezavualta őket, hogy ha nem vesznek részt a gálán, akkor annyi, úgyhogy vigasz ágon jutott be a *Petőfi-rock*. Aztán meg ők kapták az abszolút díjat. Egyenes adásban ment a döntő, 1973. március 14-én, tele voltunk rendőrökkel, ne tud meg, úgy be voltunk szarva ettől a március tizenötötől, mint soha senki... Darvas József volt a zsűri elnöke. A hírek alatt hozta meg a zsűri a döntését. Egyenes adás volt, ahogy mondtam, és akkor Asperján György odament Darvas Józsefhez, és azt mondta: „Első a *Petőfi-rock*, második a *helység kalapácsa*, a Keleti rendezése.” Vagy megosztott elsőt kaptak? Mindegy. Darvas ránézett és azt mondta, „ezzel én nem értek egyet”. Mire Asperján: „Adásban vagyunk miniszter úr, menni kell.” Szóval így lettek ők az elsőek.

Bérczes Laci csinált velem a Film Színház Muzsikában egy interjút, nem tudom már, mi volt a címe, *Egy szomorú hivatalnok*, vagy valami ilyesmi, s ott kifejtettem azt, hogy szörnyű dolgokat látok az amatőröknél. És borzalmasak, alig bírom végignézni. De közben csak istápolom és pátyolgatom őket, mert a lelküket tették bele. Molnár Gál Péternek, mikor még nem volt ennyire gonosz és ennyire öreg, volt egy mondata, hogy az amatőr színész nem veszíthet mást, csak a jó közérzetét. Még ez is annyira meg volt nyomorítva abban az időben, hivatalok, meg pártbizottságok, meg nem tudom mik, minősítések által, hogy én már csak azért is mindegyiket védtem... Lehetett akkora baromság, hogy már a fülem kettéállt, de hát ez az ő élete, ő ezt akarja. Ettől aztán én ilyen humánus, vagy megértőbb zsűror voltam, mint sokan. – Megöregedtem. Most már türelmetlen vagyok... Például versmondóknál; kijön, bemondja a címet, és már akkor tudom, hogy milyen lesz. Ez nagy betegség, tudom, de közben mégiscsak olyan lesz. Kijön, bemondja, és olyan. Ez együttesekkel is van így. Akkor bizony előkerül a türelmetlenségem, ami régen még nem volt. Életkor függvénye lehet, meg aztán már túl sokat láttam, és nagyon keve-

6 A Paál István vezette Szegedi Egyetemi Színház *Petőfi-rock* előadása.

7 „Szóljatok szép szavak Petőfiről”: országos verseny, amelyet a Magyar Rádió hirdetett meg.

4 Peter Weiss: *Marat / Sade* 1981.

5 Georg Büchner: *Woyzeck* (Stúdió K.) 1981.

sen tudnak meglepni. Nem is várok már meglepetéseket.

Jó, talán fáradt vagyok néha, meg kedvetlen, de azért a fiatalok életnek. Persze, elsősorban a nők. A férfiak hülyék. Nem értenek semmit. A nőkkel elsősorban megértőnek kell lenni. A legnagyobb hülyeségekkel kapcsolatban is... Megértőnek kell lenni, és vigasztaló szavakat kell tudni mondani a nagy fájdalmakra, vagy a nagy csalódásokra. Ezeket én viszonylag őszintén tudom tenni. A férfiak nem érdekelnek. Unom őket, menjenek a fenébe. A komoly dolgaikhoz is tök hülye vagyok; számítógép meg ilyesmi. Az unokám már tudja kezelni, de én... Esetleg a mobiltelefon, de csak fölvenni tudom, beállítani már nem...

De a nők kedvesek. Némely tanítványom még ilyesmiket tud mondani: „...Annyira büszke voltam rád, hogy ott köszöntöttek, de nem azért, mert a barátom vagy, hanem azért, amilyen vagy...”

A haláltól nagyon félek. Naponta eszembe jut, igen, most meg főleg, hogy ilyen öreg vagyok, nem tudom feldolgozni... Az az alapaxiómám, hogy minden vallás azért túlvilághitű, mert az ember nem tudja elképzelni, hogy halhatatlan. Egyszer egy barátnőm azt mondta, hogy azért rettegsz te a haláltól, mert nem tudod elképzelni, mi van utána. Ma éjszaka az érdekelt, hogy mi lesz, ha meghalok, te vársz engem, honnan fogod megtudni, és biztosan dühöngesz, mi az, hogy megbízhatatlan voltam, még most is... Meg hogy értesíti-e Rézi (a feleség) a Teátrumot, meg ilyenek. Talán ki kéne írni, hogy kit kell értesíteni, de hát ennyire meg nem hozom közel a dolgot... Ez a családból is adódik. A fiam is ilyen, Kosztolányi-műsorának is ez a lényege... Negyvenévesen nem foglalkoztatott ennyire a halál, de kicsi gyerekkoromban igen. Akkor például annyira szerettem volna az anyai nagyszülőkkel együtt maradni, hogy azon töprengtem, hogyan lehetne szerezni valami ruhadarabot, ami halhatatlanná tesz, és akkor együtt maradhatunk.

Isten? – idézem a kisfiamat: nem tudom az Istennek megbocsátani, hogy nincs. Tudniillik ennyi borzalmat elviselni, amit eltűrünk! Persze, ennek a katolikus hitben megvan a magyarázata, az erendő bűn és büntetése – de én nem ettem az almából, nem is szeretem az almát, semmi közöm az eredeti bűnhöz, hogy jövök én ahhoz, hogy ennyire bűnhődöm...

Szeretet? Én nagyon szeretem, ha szeretnek, de ezt nem ismerem be. Nagyon igénylem, de csak nem képzeled, hogy bevallom; szeretetigényem van? Viszont arra büszke vagyok, ha a tanítványaim szeretnek. Az első évben, amikor tanítani

kezdtem a Teátrumban, akkor még gyakran feljöttek a kis bérelt lakásunkba, ott voltak, néha nyolcan is... Az nem biztos, hogy én tudok igazán szeretni. Persze, Rézivel húsz éve együtt vagyunk... ő mindig toponn volt, érte nem áldoztam volna fel semmit; kis kaland, jó kaland, rossz kaland – ő egészen különleges helyen van... ő a legjobb tulajdonságom, ahogy mondták egyszer. De az az érzésem, igazi szeretetre nincs bennem készség. Olyanra, ami mindent megbocsát, mindenért, amikor a rossz mozdulatát is szeretni tudod a másikkal... Engem meg elkezd idegesíteni az is, akit nagyon szeretek.

Nem vagyok igazi nagyapa – nem tanítom az unokáimat farigcsálni, meg hogy milyen a nádirigó... – Rézi sokkal jobb kapcsolatban van velük – talán nem vagyok elég öreg a nagyapaszeréhez... A múltkor egy tanítványomat vittem színházba, és az unokák is jöttek. Húha, nagyon érdekelte a dolog őket, és nem árulták el senkinek; a hapa – csajozik. (Hapának hívnak.) De nem engem akartak kímélni, hanem a Rézit... Igen, az, hogy a hapa nővel lesz, az nagyon felvillanyozta őket...

Ha lehetne három kívánságom? Szeretnék negyvenéves lenni – mondjuk öt évig – és ha picivel több pénzem lenne, hogy megvásárolhassak néhány dolgot negyvenévesen. Más? Nemigen. Szakmai ambícióim nincs. Persze, amikor rendező akartam lenni, akkor nagyon jó rendező akartam lenni. Várkonyi Művész Színházában kezdtem, mint samesz, 1948-ban. 48 szeptemberétől vezettem naplót, persze szakmait, akkoriban úgy gondoltam, hogy aki ilyen remek színházban kezd a tanulóéveit, mint a Várkonyié, abból nagyon jó rendező és nagyon jó színházcsináló lesz. Ez nem jött össze.

A gyűlölet? Volt, aki irritált, de, hogy odáig juszak, hogy gyűlölöm... Nem. Van egy nagyszerű barátom, aki az emlegetett naplóból megírta a szakdolgozatát, és odaírta, hogy ezt az én kéziratomból alapján csinálta, de nem mindig tette ki az időzjelet... Mondjuk egy kicsit bánt, de attól én még nyugodtan le tudok ülni vele, esetleg a háta mögött tesztek egy kis megjegyzést... Lehet, hogy ez is az Ikerség? Lehet, de az is lehet, hogy „mátélajosság”. Fiatalabb koromban szerettem piszkálódni – azért valami megmaradt ebből mára is – volt egy kollégám, reggel bejött, félórára bement az osztályvezetőhöz, no, hát rá szívesen tettem megjegyzéseket... Ilyesmiben szívesen benne vagyok, talán kicsit gonosz vagyok.

Nem vagyok viszont beképzelt. Meg művelt se nagyon. Némi színháztörténeti tudásom, színházismeretem van, érintőlegesen ismerem az irodal-

mat, főleg a XIX. századtól, már akkor polgárnak tartottam magam, amikor még nem volt divat, és ezért a polgári irodalmat ismerem, azt a kort, amikor Budapestből Budapest lesz. A Vígszínház történetéből akartam doktori disszertációt írni, anynyira izgatott a dolog, bölcész voltam egy darabig – de amúgy nagyon hiányos a műveltségem. Arról nem is beszélve, hogy ma ehhez hozzátartozna a gépkocsivezetés, számítógép-kezelés...

Erről ennyit.

Van a világon egy város, ahol szívesen élnék. Amszterdam. Hogy miért, nem is tudom. Talán a Vörös negyed miatt, talán az egész légköre miatt. Persze, nagy vonzerő volt, hogy oda egyáltalán ki tudtam menni, de bevallom, nem a Rembrandt Múzeumba rohantam.

Tipikusan városi ember vagyok. Mert nagyon szeretek ugyan kifeküdni egy fa alá, és nem félni a kullancstól, mint az unokám, de kirándulni már kevésbé. Rézinek van egy nagy sztorija rólam. Leszálltunk a Vadas-parknál, elindultunk toronyiránt, és majdnem tíz kilométert mentünk, kb. húsz éve, én végig rohantam, „hova rohansz, kérdezte a Rézi, kíváncsi vagyok, mondtam, oda lyukadunk-e ki, ahova én gondolom”. S hogy minél előbb elérjek oda, meg hogy a kirándulásnak minél hamarabb vége legyen, végig rohantam... Oda jutottunk.

Alkohol? Különböző periódusaim voltak, fiatalkoromban mindenivó voltam. A Művész Színházban még nem, de a Nemzetiben divat volt inni, kifejezetten divat volt, hogy a művészek részegek legyenek. No, ott volt egy statiszta barátom, akivel együtt ittunk esténként, tökmindegy volt, hogy mit iszunk.

A kocsmák államosításakor például, a maszekok tudták, hogy bezárják őket és ezért nem rendeltek utána, ha valami elfogyott. Bementünk, Takács bácsi megmondta, mi van, és akkor azt ittuk. Aztán győri rendező koromban konyakot ittam. Az aztán jó korszak volt, bevezettem, hogy aki mond egy jó poént, kap egy forintot. Természetesen én is kaptam. Volt olyan, hogy bementem a Rába presszóba, és kértem egy konyakot. Három ötven volt, nekem meg volt egy ötvenem. Jött valaki, mondott valami marhaságot, rendeltem neki egy konyakot – az egy ötvenből, hogy felvillanyozzam –, kapott egy forintot is, aztán valahogy mindig kifizettem a konyakokat, begyűjtöttem a pénzt. Ezután jött egy népművelői beütés, a cseresznye, no, az ihatatlan ital, aztán a rum, a vodka, meg a sör. Amikor elkezdtem a jó, igényes német söröket inni, azt hittem, annál maradok, most meg orvosi

javallatra itt vagyok ennél a szörnyű bornál. (Anynyira azért nem rossz!)

Van-e valami az életemben, amire büszke vagyok? Arra, hogy bekerültem az AITA-ba, azzal a szégyenbélyeggel, hogy szocialista vagyok, mégis elfogadtak. Erre nagyon büszke vagyok, mert nagyon nehezen fogadták be a keleti blokkból jövőket, engem meg öt perc alatt. A másik a fiam teljesítménye.

A kedvenc ételem a rakott krumpli, ahogy én csinálom (nem szeretek, de néha főzök). Meg van az a bizonyos szerb csirkém. Ezt meg is főztem, legutóbb a Csepűrágó Fesztiválon is, csak ott odaégett kicsit. A lényeg: a zománcos lábos alá jára teszem a füstölt szalonnát csíkokra vágva, rá krumpli-karikák, hagyma, paprika, paradicsom és csirke kerül – persze darabolva. Fokhagyma-gerezdek, mintha spékelném, a csirke bőre alá, meg mindenféle fűszerkeverék, ezt kell ismételni, amíg tart az anyagokból. Semmi víz nem kell alá. Fedő rá, és lassan, két – két és fél óra alatt megfőzni. Mikor megpuhult, és a leve elöntötte, akkor kész.

Kedvenc színem? – talán a kék, a mély-kék. Kövér nőknél a fekete, nem is tudom a színeket nő nélkül elképzelni. Szeretem a nyarat, mert akkor minden derűsebb, lehetne persze évszakom a tavasz is, de az Magyarországon kiment a divatból... Az ősz vonzó, de ilyen öregem? A telet, azt nem szeretem... Napszakom a reggel. Könnyen ébredek, nyáron kora hajnalban. 1945-ben szamárkocsis voltam, igen, számarakat hajtottam, és gabonát vittem Vácra, akkor mindig hajnali kettőkor kellett indulni, a napkelte a kies országúton ért, a két csökött számmal bandukoltam, hát az gyönyörű volt...

Inkább a hegyeket szeretem, mint a tengert. Jönnek a hatalmas hullámok, na, ha ilyet látok, én megyek.

Vinnék-e magammal valakit egy lakatlan szigetre? Férfit biztos nem. Könyvben – kicsit közhelyes – az *Iskola a határon*, vagy a *Kis magyar pornográfusfiút*... Olyan tárgyam, amitől nem szívesen válnék meg, azt hiszem, nincs. Egyszer volt lakásom az életemben, rövid ideig, soha semmihez nem ragaszkodtam.

Rengeteget improvizálok, vannak időnként sziporkáim; egyszer azt mondta valaki: „Máté jobbakat mond a kocsmában, mint a zsúri értékelésen.”

Hogy 85 éves koromban is végig tudok-e majd nézni egy amatőrfesztivált? Szeretném...

Lejegyezte Tóth Zsuzsanna

Szijártó István

Dr. Szijártó István és az általa létrehozott Balaton Akadémia táj- és magyarságtudató központ méltatása

„Az Eötvös Collegium igazgatójaként határoztam el Széchenyi, Eötvös, Teleki Pál, Németh László szellemi végrendeletei szerint hivatalos – bár méltatlan – örökös-ként a Balaton Akadémia létrehozását...” Írja az erről szóló „SIS HONESTUS!” (Légy becsületes!) I. című könyve bevezetőjében Szijártó István. Élete delén, a rendszerváltó pártalapítások idején, szánta rá magát, hogy főiskolát létesítsen. Szellemi társakat, pártfogókat, majd épületet, anyagi-pénzügyi támogatókat keresett és szerzett hozzá; lenyűgöző szervező-menedzselő munka, rengeteg megpróbáltatás árán. *„...az Akadémia története ízig-vérig mai történet. Vargabetűi és buktatói is jellemzik korunkat. Számonra ez azonban egyértelműen sikertörténet.”* – összegzi tíz év múltán, s vallhatja ezt ma is. Vajon mi adott neki erőt, bátorságot, hogy harcát, a mostoha viszonyok közepette megharcolja, s a Balaton Akadémiát két évtizeden át mindmáig éltesse?

Szijártó István 1942. január 8-án született Kaposváron, általános és középiskolai tanulmányait is ott végezte. Szülei tisztviselők voltak, bátyja testnevelő tanár. Kiváló diákként az ELTE magyar-történelem szakára került 1961-1966 között, az újjászerve-

vezett Eötvös Kollégium tagja. Tanári munkáját Kaposváron, hajdani gimnáziumában, a Táncsicsban kezdte 1965-től, majd a Tanítóképző Főiskola docense lett 1976-1984-ig. Kandidátusi disszertációját *„Nemzedék helyett egy nemzet lehetünk volna” – Sipos Gyula pályája – a népi írók harmadik nemzedéke irodalomtörténeti értékeléséről*, 1985-ben védte meg az MTA-n. Ekkor már – Alma Matere hívására –, a fővárosba költözött. 1984 és 1993 között az *Eötvös Kollégium igazgatója* és irodalom szakvezető tanára lett, akkortájt az első pártonkívüli egyetemi vezető. Rendkívül sokat tett a híres kollégium egykori rangjának, szellemiségének helyreállításáért. Elérte, hogy 1990 decemberében Andrásfalvy Bertalan miniszter rehabilitálta, az ismét önálló főiskolai rangú Eötvös Collegiumot. Szijártó István – szakmai munkája mellett – számos közéleti funkciót vállalt. Meghatározó szerepet játszott a *Magyarok Világszövetsége* újjászervezésében, s az Elnökség tagjaként – 12 éven át – a működtetésében. Három Világkongresszus szervezésében is közreműködött. 1996. évi megalakulásától kezdve ügyvezetője a *Százak Tanácsának*, évekig elnöke az Eötvös Collegium Baráti Körének, tagja számos társaságnak. Időközben nem úgy alakultak a körülmények, ahogy remélte, ezért 1993 tavaszán kilépett a közszolgálatból, s az általa alapított Balaton Akadémia igazgatója lett. A Kaposváron – középiskolai ill. főiskolai tanárként – folytatott két évtizedes nevelő munkája, az Eötvös Collegium világszerte igazgatójaként végzett kiemelkedő oktatás-szervezői teljesítménye és civil szervezeti-közéleti kapcsolatai, kellő alapot adtak az Akadémia indításához. 2000-ben ehhez még vállalkozásszervező közgazdász másoddiplomát is szerzett.

A Balaton Akadémia Táj és Magyarságtudató Központ küldetése a térség értékőrző és értékteremtő intézményeként: – a magyarság szellemi-erkölcsi felemelkedésének szolgálata; – az európai műveltségesség tisztelete; – az emberi személyiség feltétlen tisztelete; – együttműködési képesség az értéket hordozó törekvésekkel. Az intézmény első két évtizede kötődik mindhárom balatoni megyéhez. Amikor 1991-ben, dr. Szijártó István az Eötvös Collégium igazgatója magánalapítványt tett a Balaton Akadémia létrehozására, először Balatonfüreden, a Jókai villában tanácskoztak róla.

Székhelye 1993 és 1997 nyara között Balatonalmádi – Vörösbényben, a hajdani jezsuita rendházban, Veszprém megyében volt. 1995 és 2001 között már Somogyban, Balatonbogláron tanultak a Balaton Akadémia főiskolás diákjai. Graduális és posztgraduális képzésben – a Gábor Dénes Főiskola, illetve a Debreceni Egyetem diplomaki-

adásával – ekkor 152 fiatal kapott diplomát. 2001 nyara és 2002 között Balatonőszödön, a Faluházban dolgoztak, de a 2003-as év már – Dr. Czoma László igazgató jóvoltából – Keszthelyen, Zala megyében, a Helikon Kastélymúzeumban találta őket. Ezt, azóta is otthonuknak tekintik, ahol irodahelyisége van a Balaton Akadémia Táj- és Magyarságkutató Központnak. A táj több mint 30 településén 250 nyilvános tanulmányi napot tartottak, Keszthelyen a Kastélyban vannak a találkozók. A Balaton Akadémia Kiadó három könyvsorozatban (Máskor könyvek, Szent György könyvek, Balaton Akadémia könyvek) eddig másfélszáz könyvet jelentetett meg. Közte számos olyan művet, mely egyedülálló értékek hordozója; pl. a Sis Honestus! I., II., -III. Szerzőjétől idézem az alábbi mondatokat: „Tanár – elsősorban a magyar irodalom tanára – voltam egész életemben. Ápolója klasszikus értékeinknek, s robotosa a kortárs irodalomnak. Közel fél évszázad alatt tartottam mintegy 30 ezer órát; hazai és küllhoni tanácskozásokon félezernél több előadást... A Balaton Akadémia három könyvsorozatának gondozója, több mint 200 kötet szerkesztője és kiadója, 12 könyv szerzője vagyok. Félezernél

több tanácskozás szervezőjeként is mindig elsősorban tanár maradtam. Papp Árpád barátomtól tanultam, hogy a görögök szerint a nagy emberek barátságja, az istenek ritka ajándéka. Büszke vagyok ezekre az ajándékokra, arra, hogy ma is dolgozhatok a „mozaikjaira töredezett nemzet lelki egyesítéséért” (Csoóri Sándor), mert hiszek abban, hogy ma is az szolgálja legjobban a magyarságot, aki segíti egyesíteni...”.

Eötvös kollégista diákkorunk óta ismerem és figyelemmel kísérem Szijártó István életét. Tanúsíthatom, hogy tettek támasztják alá szinte minden állítását. Hozzáteszem, hogy feleségével ifjúkora óta boldog házasságban él, amelynek gyümölcse négy gyermekük és 15 unokájuk. 2009-ben szülővárosa, Kaposvár díszpolgárává fogadta. Mondhatjuk: Isten áldása kíséri. Szívből örülök, hogy mától – Szijártó István tanár úr és az általa alapított Balaton Akadémia –, a Magyarság Láthatatlan Szellemi Múzeumának élő és látható tagjai között folytatja tovább nemzetnevelő munkáját.

Budapest, 2011. december 9.

Bakos István

A KECSKEMÉTI KIS CSODÁRÓL¹

Első pont – köszönet

A *kecskeméti kis csodáról* címet adtam ennek a dolgozatnak, de nyugodtan írhattam volna *nagy csodát* is – hiszen egyáltalán nem kicsi teljesítmények húzódnak meg a bemutatásra váró módszertani kiadványok mögött.

Nagy dolog jól csinálni valamit, s még nagyobb dolog, hogyha tapasztalatainkat tovább is tudjuk adni. Kevesen képesek erre. Módszertani segítségként példaértékű az előttem lévő három könyv, valós tapasztalatokon nyugvó, ha úgy tetszik, jó példák gyűjteménye. Példázata egy hosszú ideje tartó, együttműködésen, partnerségen alapuló, rendkívül innovatív szakmai munkának – amelynek hatása túlmutat a Kecskeméti Ifjúsági Otthon szűkebb értelemben vett tevékenységi körén. Számtalan példa igazolja, hogy egy-egy településen, vagy egy csoport életében mindig van egy olyan kohéziós erejű személyiség, aki a tevékenység kovásza. Már nem először, a közel másfél évtizedes ismeretségünk alatt, úgy gondolom, hogy a Kecskeméti Ifjúsági Otthon nagyon jó dolgok kovásza, munkatársi gárdája pedig – ha maradunk a hasonlatnál – a pékje is. A kisült kenyér pedig táplálékul szolgál.

Mindig örömmel tölt el, ha azt látom, hogy gyarapodik a tudástár, ami lenyomatául szolgál a jelennek, és segíti/segítheti az utánunk jövő nemzedék munkáját. Most nagyszerű három kötetet tartok a kezemben, amelyek jelentős segítséget nyújtanak másoknak, vagyis tökéletesen megfelelőnek a *módszertani kiadvány* kritériumainak.

¹ A szöveg a HOL-MI (2011. november 12-én, Kecskeméten megrendezett) módszertani rendezvény könyvbemutatóján hangzott el.

Nyilván nem született volna meg ez a három kis kötet, ha nincs egy remek pályázati lehetőség, amely teret nyitott a közösségi művelődést, a tehetséggondozást segítő akcióknak, elképzeléseknek – és azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a Kecskeméti Ifjúsági Otthon munkatársi gárdája *képes volt* ezeket a pályázatokat megírni, sikerre vinni. (Akik találkoztak már ilyen típusú pályázatokkal, vagy más európai uniós pályázattal, tudják, hogy ez nem is olyan könnyű feladat.)

Először tehát köszönetet kell mondanunk, hogy megszületettek a kiadványok.

A kötetekről – dióhéjban

Versmondók találkozója

Lépésről-lépésre akarok haladni, de, mivel hozzám legközelebb a *Versmondók találkozója* című kiadvány áll – magam is versmondogató ember lévén –, a sorrend szubjektív.

Munkakörömből adódóan is nagyon sokszor találkozom versmondó versenyekkel, tapasztalatból ismerem tehát a szervezés nehézségeit, buktatóit. S hogy nem feltétlenül és nem mindig az a lényeg, hogy a versmondói teljesítmények legyenek kiemelkedők – sokkal többet számít a költészet, a vers népszerűsítése, hogy alkalmat teremtünk a költészet népszerűsítésére, az igazi irodalmi értékekkel való találkozásra...

Miért fontos a versmondás – mint művészeti aktivitás?

Ha igazolásokat keresünk, egy, a 21. században rendkívül népszerű szót kell előcitolnunk: *kompetencia*. A kifejezés manapság összefoglalja és iga-

zolja mindazon dolgokat, amelyeket régebben elég volt lelkesedve érezni. Hogy mennyi mindent tanít a költészet, emberi tartást, világlátást, erkölcsi igazságokat, fejleszti a ritmusérzékét, zenét, szépséget közvetít. Ma már senki nem kételkedik abban, hogy a művészeti nevelésnek, ezen belül a versmondásnak, milyen fontos szerepe van; hogy egyértelműen kimutathatóak pozitívumai a személyiség és a kompetenciák fejlesztésében, a magyar nyelv elsajátításában és pontos használatában, az anyanyelvhez való viszony fejlesztésében stb.

De azon túl, hogy a versmondás ennyi mindent megtanít, közvetíti a magyar és az egyetemes irodalom legnagyobb értékeit azoknak, akik nyitottak erre. A nyelv pontosabb használata, az érzelmek megfelelő intenzitású kifejezése, a szöveg rejtettebb mélységű tartalmainak megértése a gondolkodást is fejleszti. Vagyis nyugodtan állíthatjuk, hogy a versmondás általános képesség- és kompetenciafejlesztő módszer. A kompetenciák pedig a mindennapi életben hasznosítható, velünk élő képességek, amelyek fejlesztése az emberi élet minősége, a társadalom fejlődése és az egyén életsikere szempontjából sem elhanyagolható.

A *versmondók találkozója* című kiadvány – amely Kulcsár Marianna munkája – olyan praktikus kézikönyv, amely sokat segít a közművelődésben dolgozó kollegáknak éppúgy, mint az iskolai versmondó versenyek szervezőinek, de akár a civil szféra hasonló kezdeményezéseit megvalósítóknak is. A pályára kerülő művelődésszervezők sokszor nem is sejtik, hogy az iskolában tanultak s az élet milyen messze vannak egymástól, ezért a fiataloknak bizonyosan nagy segítség egy effajta „mankó”. A tapasztaltabbaknak pedig példát nyújthat arra, hogy egy régóta rutinszerűen megvalósított rendezvényt miképpen lehet megújítani. Kulcsár Marianna összegzése – amely munka nagy összefogáson alapuló csapatmunka eredményét is dicséri – olyan innováció, amely mindenképpen hasznos és figyelemreméltó.

Számomra, aki az elmúlt másfél évtizedben évente tucatnyi versmondó verseny részese voltam, a kiadványt olvasva meggyőzően igazolódott, hogy a Versmondók Találkozója igazi versünnep. Hogy olyan újításokat valósított meg az Ifjúsági Otthon és munkatársi gárdája, amelynek segítségével bizonyítottan és élményszerűen erősítette a versmondáshoz, költészethez való látens kapcsolódást is. Sok gyermeket mozgatott meg, és hagyott bennük nyomokat a Találkozó.

Mitől is különleges ez a hosszú idő óta folyó rendezvény? Először is, mert megvalósított egy

nehéz feladatot, itt nem versenyről beszélünk, bár megmérettetésről van szó. Sikerült olyanná tenni a találkozót, hogy a gyerekek (és az iskolák) elfogadják a helyezések nélküli versengést (persze, itt is vannak fokozatok!).

Örömmel töltött el az is, hogy öntudatos alkotókkal állunk szemben, akik pontosan tudják, hogy *egyedülálló kiadványt* alkottak, olyat, amely ugyanakkor adaptálható, más körülmények között is működik. Egy nagyszerű gondolat- és kedv-ébresztő módszert leíró kiadvánnyal állunk szemben. A tartalom kitér arra, hogy hogyan is született meg a mára továbbadandó értékekkel bíró versmondó találkozó, s részletezi fejlődésének folyamatát. A legfontosabb, mint ahogy a másik két kötet alkotói folyamatában is nyakon csíphető, az *előkészítő szakas* – az alkotói erők mozgósítása, és a pontos váz kollektív megalkotásának figyelmes munkafázisa. Tetszik, hogy egységes szempontokat fogalmaztak meg – s a versmondó találkozó nem csupán egy alkalom, de tudatosan átgondolt, kialakított struktúra részeként, többek összefogásának köszönhetően valósult meg. Ez az összefogás adja a sokszínűségét és variabilitását, valamint az adaptálhatóságát is. Nem úgy kötődik egy személyhez, amit pedig sokszor látunk, tapasztalunk, hogy mintegy az ő szellemi (és féltékenyen őrzött!) tulajdona, de a közös alkotás örömeit magán hordozó, nyitott, több személyiség által formált rendezvény.

Ha csupán a kötete koncentrálnunk, akkor elmondhatjuk, hogy átgondolt, jól strukturált kiadvány. Tiszta gondolatok, áttekinthető vázak. Foglalkozik minden lényeges kérdéssel, amelyek a gyerekek versmondásával és annak rendezvényeivel kapcsolatban felmerülnek. Különösen szimpatikusak az általános, de jól összeszedett praktikus tanácsok, még akkor is, ha természetszerűleg kicsit általánosabbra sikerültek. Nem feltétlenül kritika, de a beszédtechnikára vonatkozó rész, akárhonnán nézzük is, nem lehet revelatív, ám ugyanakkor, legalább szóba kerül, és hasznos lehet egy gyakorlatlanabb pedagógus számára is. (Nyilván a szerző és segítői pontosan tudják, hogy ezeket a gyakorlatokat csak a beszédtechnikában valamelyest jártasak tudják a gyerekek fejlesztése szempontjából jól használni, de sajnálatos módon, a felsőoktatásban nem nagyon tanítják meg őket erre. Épp ez az egyik értéke a kecskeméti versmondó találkozók sorának, hogy az előkészítő és lecsengető szakaszban a pedagógusoknak és szülőknek is nyújt inspirációt és némi alapismeretet.) Különösen hasznos – ha csupán kiindulópontnak tekintjük is – az a tematika, amelyet a versmondó műhelyeknek állí-

tottak össze, és egészen izgalmas a találkozók folyamat-tükrének leírása. Remekül hasznosíthatóak a forgatókönyvek, a drámás keretek és játékok, s a versmondók értékelési, motiválási módszerei, de elismeréssel kell szólnom a szervezési feladatok példaértékű összegyűjtéséről, áttekinthető összegzéséről, amely végigkíséri a folyamat feladatsorát, a legutolsó köszönőlevélig. (Egészen zárójelben, mert pirulok, hogy ezért dicséretet mondok, annyira természetesnek kéne lennie, pedig bizony sok-sok rendezvény után maradnak el az összegző megbeszélések és a köszönőlevelek – pedig jó szájizzal csak így lenne szabad lezárni egy-egy eseményt.)

Szimpatikus a rendkívül gondos, gazdag dokumentáció, a vélemények kis csokra, amit közzé adnak – a kicsik, nagyok, a pedagógus, a szülő és a versbarát szemszögéből... És figyelemre méltó a melléklet is.

A sikeres folyamat leírása is sikeres, jó példákat találunk a folyton megújuló, ám mégis az ismerettség érzetét adó keretekre – az oklevelek, elnevezések változására, a mindenben átsugárzó játékosságra, amelyet a fantázia tesz könnyűvé és a megalapozott munka szárnyalóvá.

Átkötésként talán maradjunk a fantáziánál.

Fantázia drámajátászó táborok Parádfürdőn

Józsa Katalin és Tegyi Tibor a fenti címmel, Napló – Társnapló alcímmel és műfajmegjelöléssel összegezte a Kecskeméti Ifjúsági Otthon nyári táborainak tapasztalatait. A két vezető drámatanár élményszerű, személyes érintettségű naplóban rögzítette a legutolsó táborban folyó munkát. A kötet így egy konkrét megvalósulás és az előző gyakorlatok összegzése, amely igényes és következetes munka átadható példázataként jelenik meg.

A legnagyobbakat nyilván azok tudnák elmondani ezekről a táborokról, akik részesei voltak a valóságban is, vagyis a résztvevő gyerekek. E vallomások híján is árulkodnak azonban a képek – akár a boldog, átszellemült gyerekcsoportok, akár a szerep-komoly, vagy éppen a táborzárás szomorúságát érzékeltető felnőtt portrékat szemlélem.

Mi lehet a fantázia-táborok egyik lényeges vonzereje? Azt gondolom, hogy olyasmit tesz, ami a legfontosabb, játékkal nevel, oktat. Voltaképpen önfeledt szabadság-idő ez a tábori létezés, mégis komoly munka, amelyet egyáltalán nem érznek tehernek a benne részt vevők. Felfedezések, kalandok, a személyiséget tükröző-erősítő társak, a megtartó közösség fontos pillanatai köszönnek vissza a naplók lapjairól. És mérhetetlen szeretet.

A kötet szerkezeti felépítése – a napló – társnapló párhuzamos megjelenése – ad némi izgalmat, nem könnyű rátalálni a jó módszerre, hogy hogyan is értelmezhető a legfontosabban. (Miatán az első ismerkedéskor ide-oda belekapva a szövegekbe, jó nagy – ám izgalmas – káosz alakult ki a fejemben, azt a megoldást választottam, hogy egy-egy napot olvastam el, először a naplót, aztán a társnaplót.)

A táborok – a részletesen ismertetett és az utalásokból kirajzolódó táborok – nagyszerűségét nem csupán a keretjátékok átgondoltsága, a részletek kidolgozása, de az elkötelezett felnőttek odaadása is adja. A megvalósítások sikerét kereshetjük a gondos előkészítésben, a felnőttek fantáziájában és műveltségében, valamint abban a mérhetetlen játékos kedvben, ami a leírásokból kilálglik.

Méltatlan volna azért dicsérni őket, ami alapkövetelmény lenne (átgondoltság, felelősség stb.). De ha a tapasztalatokra, és a hétköznapi megvalósított rengeteg és általános igénytelenségre, a nyári gyermekmegőrző táborokra – és az „ússzuk meg baj nélkül” pedagógusaira – gondolok, akkor nyilvánvaló, hogy nem azokkal kívánom összehasonlítani a parádi táborokat... Esetükben – a legjobbakkal, a lelkesen megvalósított és élményszerű többivel, tehetséggondozó és kalandtáborokkal párhuzamba állítva is – különös és kivételes dologról van szó.

Lenyűgöző lehet részesévé válni ennek a folyamatnak.

A kiadvány gazdag fotóanyaga nem csupán dokumentáció az eltelt évekről, de fényes bizonyítéka az utánozhatatlan hangulatnak, s számos részletében vizuálisan rögzíti az igen körültekintően végzett szakmai munkát.²

Nem vagyok feltétel nélkül bizonyos abban, hogy ezek a táborok „másolhatóak” – nyilván több olyan apró momentuma van, ami erősen személyhez kötött –, de hogy ilyen példákat kellene – hasonló részletességgel és átgondoltsággal – rögzíteni és közzétenni a szakmai munka fejlesztése végett, abban bizonyos vagyok.

A napló – társnapló oldalain igaz játék rajzolódik ki, amely nem kívánja hamis illúziókba ringatni a gyerekeket. Úgy kínálja fel számukra a „mint-ha” állapotot, hogy az szabad és tudatos állapotot eredményez, a szerepbe-lépés és a hétköznapi élet váltakozását rítusokkal különítve el. Játsszunk, amikor egy nemzetség részévé válunk, de tudjuk, hogy játszunk... Nem kell lemondanunk a zuhanyo-

² A HOL-MI rendezvény kapcsán alkalmam nyílt megtekinteni a táborokról készült filmet is – ami tovább erősítette bennem a fent leírtakat.

zásról, csak azért, mert a játék idejében nem volt zuhany... Ez legalább annyira egészséges, mint a spontán játék, amelyben megsütjük a homoktortát, de nem várjuk el, hogy valóban megegye a nagy. (S feltehetően egyetlen gyerek személyisége sem esik a szerep áldozatául, míg egy magányos számítógépes játéknál már ez is előfordulhat.)

A *Csodaszarvas tábor* – akárcsak a kötetben említett előzőek – időutazásos fantázia-játék. A felkínált kerethez a gyerekek bizonyos történelmi alapismeretek (ezek sokszor csak foszlányosak) alapján csatlakoznak, de a tábori idő végére érzelmileg megérintve, magasabb szintű tudással rendelkeznek a keret koráról, annak emberi (érzelmi) vonatkozásairól és tárgyi emlékeiről, amely tudás jobban elmélyül, mint a tanórán elsajátított ismeretek. Számomra különösen vonzó a szertartásokkal való találkoztatás – saját gyakorlatomból tudom, hogy az elmúlt évtizedek gyermekei a legnagyobb veszteségeiket éppen a szertartások kiürülésével, azok hiányával szenvedték el. Nem feltétlenül valódi szertartásokra gondolok itt, de a mindennapok rendjétől a közös étkezések öröme át az ünnepig sok minden felöltik bennem. Korosztályom tagjai még emlékeznek talán a *Sóderpartira*³ – amiből ma is csak elvétve találunk –, ahol mindenki kipakolhatja, *ami a szívet nyomja*. De az utánunk jövők többnyire már „csak közönséges vacsorákat” éltek meg.

Hát ilyen szertartás maga a tábor, egy olyan „sóderparti”, ahol mindenki figyel a másokra, mindenki tartozik valahová és valakikhez, és ahol közösen kell megoldani feladatokat. Nem is hinnénk, hogy a gyerekek számára mennyire megnyugtató dolog megtapasztalni a közösség megtartó erejét, és a bizalmat, amit a rájuk figyelő, őket szeretettel vezető felnőttek iránt érezhetnek.

Nyilván nincs értelme elmesélnem, hogy a tábor hogyan épül fel, ezt elmondják a naplók. Én arról szeretnék szólni – ezzel ajánlva a kötetet az érdeklődők figyelmébe –, hogy milyen természetességgel, s az öntömjénezés legcsekélyebb jele nélkül írják le a munkájukat a szerzők, a folyamatot, amelynek sok felnőtt is önfeledt részese. Mennyire nem a munka, hanem inkább a játék a domináns.

Rendkívül jó és hasznos az elképzelés azon része is, hogy komplexen – több művészeti ágra épülő, de egyszerű élettapasztalatokat is gyarapító készségek kapnak hangsúlyt a tevékenységben. Így lehet magától értetődő velejárója a madár-megfigyelés ennek a keretnek éppúgy, mint a sámándobok készítése és megszólaltatása, a tábortűz

melletti ének és a viseletkészítés, az ügyességi játékok és a táncok.

Ha jól belegondolunk, a legnagyobb ötlet, hogy ezt a tanulási folyamatot szünidei tábornak álcázzák.

Mi köti össze a köteteket? Ahogy már említettem, alapvetően a játék, amelyet a kíváncsiság motivál. Nincs ez másként a harmadik kötet esetében sem.

„Itt születtem én ezen a tájon...”

A kötet *Csizmadia Ilona* műve, a cím már első hallásra is utal az irodalmi, történelmi és helytörténeti játék témájára. Hiszen az, mi is lehetne más, mint Petőfi és kora, méghozzá a 2008/2009-es Petőfi év kapcsán. (A játék minden évben ugyanúgy felidézhető, az évforduló csupán az életre hívója volt.) Talán ez a leginkább oktatás-központú, vagyis itt lehet a legtöbb kötelező ismeret átadásának módjait megtalálni. Ugyanakkor számos más formában is felhasználhatók a tapasztalatok, megemlékezések, ünnepélyek, vagy csupán a tanítási órák során is.

A témaválasztás – Bács-Kiskun megyéről lévén szó – a helyi kötődéseket erősíti, de módszertani jelentőségét az adja, hogy országosan használható anyaggá válik, függetlenül az emlékévtől.

A játék mindig jó dolog. A közösségi játék tán egy fokkal jobb; ez a játék lehetőséget nyit többféle képesség, tehetség megmutatkozására, és – mert hogy ez sem megvetendő – bizonyos ismeretek összehasonítására is alkalmat ad. Összetettsége folytán egyszerre tekinthetünk rá, ha úgy tetszik, tanulmányi vetélkedőként és kreativitásunkat is bizonyító művészeti eseményként is.

Vizsgálhatjuk összefogásban megvalósuló kreatív lehetőségként, amely alkotások, ünnepi alkalmak, szórakozás formájában is megvalósulhat, s felhasználói, továbbfejlesztői között megtalálhatjuk a könyvtárat, múzeumot, művelődési házat és az iskolát.

A feladatlapok is többfunkciósak, táborokban, iskolában egyaránt használhatók, variálhatók. (Az iskolai munkában kiváltképp jól színesítik a tananyag feldolgozását.) Mindenféle (oktatási, nevelési, drámapedagógusi) szempontból kidolgozottak, kerülnek a sablonokat, alkalmat adnak a kreativitásra. A gyerekek számára lehetőséget nyújtanak szabad asszociációkra, és a tanult ismeretek alkalmazására egyaránt... Vagyis a fantázia birodalmában járatos és kevésbé járatos „játékosok” számára egyaránt rejteneik sikereket.

A játékok szintén variábilisak, érdekesek. A feladatok megfejtéséhez kapcsolódó múzeumlátogatások, előadások több szempontból is hasznosak.

3 Utalás a hetvenes-nyolcvanas években oly népszerű *Svéd gyerekversenek* kötet egyik versére.

Egyrészt önmagukért, a látogatásokért, hogy a gyerekek egyáltalán elmennek ezekre a helyekre, másrészt, mert fejlesztik a fiatalok ismeretanyagát, felelevenítik s étellel töltik meg a már elsajátított tudást. Külön érdem, hogy lehetőség szerint bevonják a szülőket is, ők is érintetté válnak a játék során. A játéklehetőségek – mint minden más igazi játék esetében – alkalmat kínálnak arra, hogy az együtt játszó közösséggé kovácsolódjanak, akár alkalmi társulásokból is.

Nekem tetszik, hogy ennek folyamán olyan ismereteket is fel kell eleveníteni, ami ma már nem követelmény, sőt – például a szépírás... Ma, amikor jószereivel csak a klaviatúrát verik a fiatalok (s mi magunk is), jó visszarévedni a kalligrafikus írásképek korába.

A célkitűzések között szerepelt, hogy a játék aktív ismeretszerzésre, valódi felfedezésekre adjon alkalmat. A könyv bizonyítja, hogy ez teljesült. Ahogy Bajtai Mária ajánlójában olvastuk: „Közösségi” és „játék”, élményszerző ismeretszerzés és -bővítés volt ez a sajtós megemlékezés, ünneplés a szó legnemesebb, legértelmesebb értelmében! Követésre, tanításra és másolásra, megismerésre méltó!” Ennél többet én sem mondhatok.

Összegzés

Mostanában sokszor rossz a kedvem, nem mindig látom derűsen a jelent, hát még a jövőt. De ennek a három kötetnek a lapozgatásakor – s még inkább itt, a rendezvényen, látva és tapasztalva a nagyszerű légkörű munkát – meggyőződhettem arról, hogy nincs veszve semmi.

Az elkötelezett emberek mindig képesek a megújulásra. S amíg Kecskeméten is ilyen „emberi erőforrások”, ilyen személyiségek mozgatják az életet, mint akik az Ifjúsági Otthon és tágabb munkatársi körében, a drámapedagógiai műhely szellemi erőterében vannak, addig reménykedhetünk a „Sóderpartis” táborokban, a fényességgel teli versmondó versenyekben, s még sok, remek hangulatú közösségi játékban.

(Kulcsár Marianna: *Versmondók találkozója* – módszertani kiadvány. Kecskeméti Ifjúsági Otthon, 2011.)

Józsa Katalin – Tegyi Tibor: *Fantázia drámajátzó táborok Parádfürdőn*. Napló – Társnapló – módszertani kiadvány. Kecskeméti Ifjúsági Otthon, 2011.

Csizmadia Ilona: *„Itt születtem én ezen a tájon...”* – módszertani kiadvány. Kecskeméti Ifjúsági Otthon, 2011.)

„MESSZIRE KELL MENNI AHHOZ, HOGY AZ EMBER LÁTSZÓDJÉK...”

T. Kiss Tamás szakmai biográfiájáról és bibliográfiájáról
„Az 1970-es években, Szegedtől néhány kilométerre, a bordányi külterület egyik dűlőjében, egy hajdanán szebb napokat élt, de mára már roskadozó tanya idős gazdája fogalmazott így, amikor a település múltját kutató beszélgetést követően elköszöntünk egymástól. Az idős ember szimbolikus, bölcs szavait megjegyeztem. Nemcsak saját tapasztalatait tömörítette össze, hanem nagyon fontos, máig időszerű jelenséget nevesített, amely egyben kérdést is tartalmazott. A rejtetten megfogalmazott kérdés szerint: a történelem során felhalmozott értékek és az azok létrehozásában domináns szerepet vállalók térben és időben történő megbecsülésével, tapasztalataik felhasználásával hogyan állunk? Vannak-e, és ha igen, milyen adósságaink?” (T. Kiss T. 2001.)

Mi más vezethetne be jobban egy kis ismertetőt, amely egy emberről szól, egy ember munkájának, írásainak, jelenvalóságának a mibenlétéről, mint egy idézet, egy rész abból, melyet a könyvben is felemlítenek? Olyan valakiről szól ez a mű, aki domináns szerepet vállal értékek létrehozásában, s persze ily módon ez a könyv adósságtörlesztés. Előrelátás, melynek remélem a jövő könyvtárosai is épp úgy tudnak örülni majd, egy új kiadványnak!, mint most én. (Ha még lesznek ennek a szakmának is követői, s nem csak egy gép mutatja majd meg, hogy pontosan hol is található egy mű, s ha még lesznek andragógusok, s lesznek hallgatóik, akik másról is el tudnak beszélgetni egy könyvtárossal, nem csak a mű lelőhelyéről.)

Egy könyvet tartok a kezemben, mely életrajz és bibliográfia egyben. Több dolognak is örülök. Egyrészt a könyvnek, mert manapság öröm egy szép kiadványt látni akkor, amikor az ember egy személytelen világító monitor (személyi számítógép) előtt tölti a fél életét. A bibliográfiának, mert egyben megtalálom valakinek a munkáit. S örülök T. Kiss Tamásnak, mert kedvelem.

A kiadvány a Belvedere Meridionale Kft-nél jelent meg, Szegeden, 2011-ben. Címe: *T. Kiss Tamás szakmai biográfiája és bibliográfiája. Összeállította és szerkesztette Harkai Daniella.* Még azt is meg lehet tudni a főcím oldalról, hogy lezárva: 2011. február 28.

Természetesen útmutató is van a könyv használatához (szerkesztője könyvtáros), melyből többek között a következőkre derül fény: „A kiadvány három részből épül fel: az első T. Kiss Tamás életrajzát, szakmai pályafutását tartalmazza, a második rész a tulajdonképpeni bibliográfia, amely magában foglalja az 1973 és 2011. február 28. között T. Kiss Tamás nyomtatott és elektronikus formában megjelent publikációit, hazai és nemzetközi konferenciákon tartott előadásait és médiaszerepléseit, a harmadik, mellékletként közölt részbe pedig a Tibori Tímea által összegyűjtött hivatkozások kerültek.”

A szakmai biográfiából képet kaphatunk egy népművelőről, tanárról, egy tanáreberről. A tényszerű sorolás a középiskolai évekkel kezdődik, s a vezetői szakfeladatokat a felsőoktatásban éppúgy jelöli, mint a szakmai elismeréseket (utolsó a Szent István Egyetemi Babérkoszorú 2005-ben), s a szakmai és civil szervezeti tagságokat.

A bibliográfia a publikációk műfaja, s azon belül időrendben történik. Szinte minden évben egy könyv, a hét egyetemi, főiskolai jegyzet, oktatási segédanyagok, szerkesztések, lektorálások, tudományos értekezések, szakfolyóiratokban megjelent publikációk. Ezekon kívül a további műfaji felsorolást a kiállítás megnyitások, szereplés a médiában című „bajuszka” zárja. Bőven jut minden évre, minden évszakra, minden hónapra a munkákból. A kiadvány egy kis statisztika készítését is lehetővé teszi, amely azt mutatja, hogy a felsorolt 229 tétel (könyv, cikk, tanulmány stb.) s a könyvben tárgyalt 36 év milyen arányban áll egymással. A teljesítmény – amit ma újabban ismét előtérbe kell helyezni olyan feladatok esetében is, amelyek teljesítményben egyáltalán nem mérhetőek – igazán magáért beszél.

A jól szerkesztett könyvben tárgymutató is található, az eligazodás segítésére, s arra, hogy láthassuk, mennyire szerteágazó fogalmakat tartalmazhat egy népművelő, andragógus, kultúrakutató, egyetemi doktor szellemi termékének „le nyomata”. S az itt felsorolt fogalmak több helyet foglalnak el a könyvben, mint amennyit T. Kiss Tamás szakmai életrajza, amely pedig bőségesen

illusztrált. A mellékletben hivatkozási jegyzéket találunk, amelynek szerkesztése Tibori Tímea munkája.

A kötetet névmutató zárja.

A szerkesztő megköszöni azoknak a közreműködőknek a munkáját, akik segítettek a kötet összeállítását, s elsősorban T. Kiss Tamásnak, aki készségesen válaszolt a felmerülő kérdésekre. S ezen egy percig sem csodálkozom, mert Tamást ismerve, s rá gondolva akár szakmai beszélgetéseinkre vagy azokra az időkre, amikor legújabb könyvéhez, cikkéhez gyűjtött anyagot könyvtárunkban, én sem tudnék másról, csak a készségéről, türelemről

beszélni. S a köszönetről akkor is, amikor az éppen elkészült művéből hozott Könyvtárunknak több példányt, azzal a céllal, hogy az olvasók minél előbb hozzájussanak azokhoz. Segítve ezzel az éppen tanulók – vagy már a képzett munkatársak – munkáját.

Természetesen a hátsó borítón ott lapul egy CD, ami lehetővé teszi, hogy a könyvhöz digitalizált formában is hozzáférjenek azok az olvasók, kutatók, akik szeretnék megismerni dr. T. Kiss Tamás munkásságát.

A könyv a Belvedere Meridionale Kiadónál megrendelhető.

SZÉK MAGYAR ÖRÖKSÉG-DÍJAS. LAUDÁCIÓ*

A hetvenes évek népművészeti, folklorisztikai érdeklődésében kiemelkedő szerephez jutott a közép-erdélyi Szék sajátos, vonzó, régies kultúrája, amelyet sokáig csak a szakemberek ismertek... A hetvenes évek elejétől mintegy zarándokhelyé válvva, szinte minden más – régebben ismert – magyar népcsoport kultúráját megelőzve, rövid idő alatt beépült a köztudatba, ami elsősorban éppen zenéjének és táncának köszönhető – írta Martin György 1981-ben, a Szék felfedezése és táncgyománnyai című cikkében, majd röviden felvázolja a település történetét is.

„Szék város” nagyközség (melynek nevét a helyiek Szík-nek ejtik, ahogy ezt a román átírás is bizonyítja: Sic) a közép-erdélyi Mezőségeen az egykori Szolnok-Doboka megyében (ma județul Cluj), található. Désakna, Torda, Kolozsakna mellett a nagymúltú közép-erdélyi sóbányák egyike volt, nevének eredete is a sóra utal. Szabad királyi városként először III. Endre 1291-es oklevele említi. A közvetlen királyi fennhatóság és városi önkormányzat korai, zavartalan polgári fejlődést biztosított magyar, székely és szász eredetű lakosságának. A város jelentőségéről a középkorban több okleveles említés tanúsodik... Az 1717-es tatár betöréskor 600 embert, lakosainak csaknem a felét elhurcolták. Ennek emlékét máig őrzik a székiek (még az elhurcoltak nevét is számon tartva) az augusztus 24-i, ún. Birtalan-napi gyászukkal és szigorú böjtöléssel. Szék város újkori hanyatlását a helyi sóbányászat jelentőségének csökkenése, majd megszűnése (1812) okozta. Az elzárt, nehezen megközelíthető település paraszt-polgári mezővárossá válik, s 1874-ben városi rangját is elveszítve, visszaminősítik nagyközséggé. Még így is sokáig a legnépesebb magyar falvak közé tartozik: a század elején 3200, ma 5000 lelket meghaladó település, a negyvenes évek elején önálló választókerület. Szék református magyar lakói városi tudatukat és régi mezővárosi kultúrájukat máig megőrizték.

Hagyományaik sajátos értékeire csak a harmincas évektől, a megújuló népművészeti érdeklődés következtében figyeltek fel. 1940 őszén Kodály Zoltán széki hímzések láttán hívta fel Lajtha László figyelmét a népzenei tekintetben még ismeretlen területre: „Ahol ilyen szép és sajátos hímzések élnek még ma is, kell ott – mondotta – valami érdekes muzsikának is lennie. Lelkesen beszélt s erősen biztatott a széki útra” –

* Elhangzott a Magyar Örökség-díj átadásán a Magyar Tudományos Akadémián, 2011. június 18-án.

írja Lajtha első széki beszámolójában. A széki zenehágyomány felfedezésének nagy szerepe lett a magyar népzene egészéről kialakuló – korábban egyoldalú – kép módosításában: kiderült, hogy gazdag és fejlett hangszeres népi tánczenénk is van.

Lajtha László legnagyobb népzenei felfedezése és tudományos munkája a széki hangszeres- és dalkultúra feltárása, rögzítése és közreadása volt. Ennek nyomán nemcsak a hangszeres zene tudományos kutatása, hanem népszerűsítő feldolgozása is megindulhatott. 1969-re Kallós Zoltán, Martin György és Sztanó Pál a Román Tudományos Akadémia kutatóinak közreműködésével elvégezte a teljes széki táncszület korszerű, hangosfilmes rögzítését is.

1971-ben Sárosi Bálint rádiós előadásán felbuzdulva, Halmos Bélával (egyetemi hallgatókként) elhatároztuk, hogy megtanuljuk a széki muzsikálást, eredeti formájában. Ehhez Lajtha László partitúrákat is közlő széki monográfiája volt az elsődleges segítségünk, majd Martin György tanácsára elutaztunk a helyszínre is, hogy élő mivoltában figyelhessük meg ennek a zenélésnek a technikáját is. A budapesti Táncház-mozgalom kialakulására a legdöntőbb hatással a még prosperáló széki Táncház volt, mind zenei, mind táncos vonatkozásában. Az élő hagyományhoz való kapcsolódás lehetősége életünk legnagyobb adománya volt. Első látogatásunk alkalmával Ádám István Icsán muzsikált a táncházban a fiaival. A tőle kapott instrukciók jelentős mértékben felgyorsították a tanulási folyamatot, és utat nyitottak más tájegységek zenéjének elsajátításához is. Miután a budapesti táncházakban is megszólaltak ezek a zenék, kiderült, hogy a magyar hagyományoknak ez az érzékeny része, a zene és tánc is megmenthető a jövő számára, méghozzá eredeti formájában. Kodály Zoltán elképzelései a gyakorlatban is igazolódtak: *A néphagyomány nem töltötte be rendeltetését azzal, hogy a nép zeneéletét ellátta. Köze van még az élethez, a mindnyájunk mai életéhez.* Ez volt a legnagyobb tanulság, amellyel a magyarországi Táncház-mozgalom, a folklorikussal karöltve, az egész világnak példát tudott mutatni. És ebben felbecsülhetetlen érdemei vannak a Szék dolgos népe által megőrzött, inspiráló hagyományoknak.

KACZ LAJOS VISSZAEMLEKEZÉSEI

A Pápai Református Teológiai Akadémia (PRTA) a közelmúltban jelentette meg *Kacz Lajos visszaemlékezései* című kiadványát, melyet dr. Hudi József, a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárának vezetője rendezett sajtó alá, látott el bevezető tanulmánnyal, lábjegyzetekkel.

A kötet jelentőségét az adja, hogy a Pápai Református Kollégium történetének kutatói eddig kevésbé hasznosították a 19. század második felében és a 20. században viszonylag nagy számban fennmaradó naplókat, önéletrésztet, memoárokat. Az elitközpontú művelődéstörténeti kutatás csupán a neves személyiségek személyes hagyatéka iránt érdeklődött. Pedig a híres növendékek mellett a kevésbé ismertek is megörökítették emlékeiket. Kacz Lajos kétségtelenül az utóbbiakhoz tartozott.

Óhatatlanul felvetődik a kérdés: miért lehetnek érdekesek ezek a visszaemlékezések? Azért, mert az „egyszerű ember” szemével mutatják be az adott kor hétköznapjait, az egyén életútját, nevelését, társadalmi kapcsolatait. A történelemkönyvek a legutóbbi időkig csak az ún. történelmi személyiségekre, az elit csoportokra és tagjakra fókuszáltak, napjainkban viszont társadalmi igényné vált a kisemberek hétköznapi világának beemelése a történelembe.

Ki is volt valójában Kacz Lajos? Erre a szerkesztő bevezető tanulmánya ad választ. Kacz 1844. november 9-én Révkomáromban, szegény református nemesi családban született. A családi hagyomány szerint a komáromi Kaczok Ekecsről származtak, s a XIX. század elején már teljesen vagyontalanok voltak. Az édesapa, Kacz István lovakat tartott és előbb dunai hajóvontatással, majd fuvarozással foglalkozott, de tönkrement. A szabadságharc után dunai gőzhajón szolgált, így felesége nélküle, nélkülözések között nevelte gyermekeit.

Kacz Lajos az elemi iskoláit szülővárosában (1851–1855) végezte. Utána asztalos inasnak állt, de édesanyja engedett környezetének rábeszélésének, és a gyenge fizikumú fiát tovább taníttatta. 1857 szeptemberétől két évig járt a komáromi bencés gimnáziumba. A jó eszű Kacz Lajos a német nyelv elsajátítása végett további két évet a pozsonyi

evangélikus líceumban tanult. Az ötödik-hatodik osztályt a pápai Református Gimnáziumban járta, majd a református teológián folytatta tanulmányait. A teológiai akadémia első évfolyamát Pápán végezte, majd a pesti teológiára iratkozott át. 1868-ban tette le kiemelkedő eredménnyel az első lelkészi vizsgát. Török Pál püspök jóvoltából az 1869/70-es tanévet ösztöndíjként Hollandiában, az utrecht egyetemen töltötte. Az egyetem a holland tannyelvű oktatás és a magyarországinál konzervatívabb szellem miatt nem igazán nyerte el a tetszését. 1870 májusától utazást tett Angliában, Hollandiában és Németországban.

A család nehéz anyagi helyzete miatt hazatért szülővárosába, ahol kezdetben tanításból élt, majd amint alkalmat nyílt rá, a városnál vállalt hivatalt. 1875-ben városi aljegyzővé, 1876-ban főjegyzővé választották. Közben Pápán elvégezte a jogakadémiát és 1873-ban jog- és államtudományi vizsgát tett. 1886-ban gazdasági tanácsnok, 1907-ben első tanácsnok, és nyugdíjazásáig, 1914. február 28-ig helyettes polgármester volt.

A hivatali munka mellett élénken részt vett a város társadalmi és kulturális életében. Kiváló szónerővel adottságait kihasználva folyamatosan felkérték ünnepi beszédek tartására. 1880-tól, alapításától főmunkatársa volt a *Komáromi Lapok* című hírlapnak, melyet egy évig szerkesztett is. A református egyház szolgálatát egész életében fontosnak tartotta. 1909. október 31-én „hatalmas szárnyalású emlékbeszédet” mondott a reformáció és Kálvin János születésének 400. évfordulója ünnepén.

A 70 éves korában nyugdíjba vonuló Kacz Lajos 1914. december elején *Emlékeim* címmel kezdte emlékeinek megörökítését, mellyel néhány hónap leforgása alatt elkészült. Visszaemlékezése bevezetőjében szándékairól így vallott: *„Megjegyzem, hogy én naplót sohasem vezettem, feljegyzéseim, írott emlékeim nincsenek, kivéve azt a néhány levelet, a mely az édes anyámhoz irt leveleimből még fentmaradt. De hát nem azzal a szándékkal írom e sorokat, hogy ezeket bárki tanúképpen idézze, vagy forrásul felhasználja. Nem a nyilvánosságnak szántam ezeket a sorokat; csak a magam számára idézem fel a múltat, hogy abban vissza tekinthetve, mintegy átéljem a lefolyt eseményeket.”*

A családi használatra szánt memoár azonban, úgy látszik, más sorsra ítéltetett. S ez azért is jó, mert a kiváló emlékezőképességgel és írói vénával megáldott emlékező a mai olvasó számára is hiteles, hatásos és tanulságos írásművet hagyott hátra. Visszaemlékezéséből pontos képet kapunk családjáról, gyermek-, ifjú-, és felnőtt koráról. Nemcsak Komáromról, hanem ifjúkora többi színhelyéről – Pozsonyról, Pápáról, Pestről és Utrechtről – is eleven képet rajzolt. Érzékletesen mutatta be a reformkor, a szabadságharc, az önkényuralom korát és az alkotmányos időszakot, melyet 1919 tavaszán rögzített feljegyzéseivel egészített ki. A nehéz, mégis szép gyermekkor, a diákelet, a korabeli iskolakultúra bemutatása fontos művelődéstörténeti dokumentummá avatja visszaemlékezését. Kacz Lajos 1921. november 1-jén hunyt el. A Trianon utáni viszonyokra jellemző, hogy a pápai sajtó csak 1922. január 6-án adta tudtul halálhírét. Fia, Komáromi Kacz Endre (1880–1969), aki örökölte apja

kézügyességét és rajzkészségét, ekkor már neves festőművész volt és Budapesten élt. Vele fiágon kihalt a család. Az *Emlékeim* kézírata leányágon öröklődött tovább, míg nem *Dávidházy István* soproni helytörténészhez, Kacz dédunokájához, tőle pedig a pápai teológiához került.

A közel 330 oldalas könyv olvasását és a szöveg értelmezését megkönnyíti, hogy dr. Hudi József a könyvben előforduló nevekre, adatokra, eseményekre, kifejezésekre megbízható és szakszerű magyarázatot ad a közel 380 lábjegyzetben. Az idegen szavak magyarázatát, a gazdag bibliográfiát, az angol és német nyelvű összefoglalót a kötet végén találjuk.

Az első világháború előtti „boldog békeidők” különös, már-már mesés ködökbe burkolódzó világgént élnek a magyar köztudatban. Kacz Lajos visszaemlékezése oszlatja a ködöt és visszahúz bennünket a földre, a küzdelmekkel teli, mégis szép hétköznapokba.

A MAJOROK, PUSZTÁK MAI LISTÁJA

1. *Agymajor*: Jó név, de alig tudunk róla többet...

2. *Aklimajor(-puszta)*: Talán nem túlzás, ha korunk majorjainak „Zrínyi Ilonajaként” tekintünk Vajda Eszterre, Akli hős védőjére... Igazán megérdemli! 2010 nyarán különös találkozót szerveztek a Zirc melletti Aklimajorban: „Földkelte” volt a címe, és természetvédők szervezték azért, hogy felhívják a figyelmet a Föld megmentésének szükségességére, a természet védelmére, s egyúttal segítsék Vajda Esztert és kicsiny családját, akik egyedül próbálják Aklimajor páratlan barokk építészeti értékeit megmenteni. A major azelőtt a zirci cisztercita apátság majorja volt, és eleve úgy építették, hogy erődítményül is szolgálhasson. Az utóbbi ötven évben, de különösen az utóbbi húsz évben azonban veszedelmesen pusztulásnak indult a major. A vállalkozó kedvű bölcsész fiatalasszony néhány évvel ezelőtt kezdett hozzá, hogy némi állami segítséggel és önkéntesek bevonásával (ezek voltunk mi is, többek között) megmentse a nemzeti kincsnek számító épületegyüttest. Elképesztő, sőt kifejezetten életveszélyes helyzetek álltak elő, amikor – különösen hóviharak idején – tomboltak az elemek, s csak tűzoltók segítségével voltak képesek legalább az életveszélyt elhárítani. Azt tervezik lelkes környezetvédők és különösen külföldi szakértők bevonásával, hogy öko-bio farmot hozzanak létre, s ha lehet, újra visszacsábítsák az egykori majoriakat, vegyenek ők is részt a major megmentésében, s legyenek segítségükre az ide érkező látogatóknak, akiket a falusi turizmus lehetősége remélhetőleg minél nagyobb számban idevonoz majd. Az összes majort figyelembe véve a Bakonyalján és a Bakonyban (de talán még az országbán is) sehol nem tapasztalható akkora – reményt keltő – lelkesedés, mint itt. Reméljük, nem csak külföldieket, hanem immár magyar önkénteseket is mennél nagyobb számban ide lehet majd csábítani. A profi, „iparos” mezőgazdászok, technokraták „természetesen” teljes agryémnek, veszélyes dilettantizmusnak tartják az aklimajori próbálkozásokat. Majd az idő eldönti...

3. *Asszonfa* (hivatalos neve: *Asszonyfapuszta*): Valamikor a családunk sokat és nagy szeretettel emle-

getett legendás „físzke” volt, s valahogy én mindig a frissen fejt tej illatát éreztem a neve hallatán...

Hát hogyne, hiszen „asszonfai” lányok voltak az én szeretett dajkáim, a drága Hencz lányok, akiknek ajkáról soha nem fogyott el a mosoly, bár szegény édesapjuk ott maradt a Don-kanyarban. Aztán mára már a major is elárvult, maradt egy magtár, meg néhány romos épület...

4. *Attya* (-puszta, -major): Pápa mellett lelkes lovasemberek, hagyományőrzők tanyája.

5. *Bánhalma* (-puszta, -major)

6. *Cigámmajor* (-puszta) (*Cigánymajor*): lehet, hogy csak gúnynév (?).

7. *Cuha* (-puszta, -major): folyónév is egyúttal, Zirc mellett. Továbbá *Sánta Ferenc Húsz óra* című korszakos regényének és a belőle készült remek filmnek egyik emlékezetes szereplője, korunk Tiborca, Csókos Cuha András, aki sokunk számára emlékezetessé tette a Cuha nevet. Amúgy a major Járóháza mellett volt, amíg volt, ma már sajnos, nyoma sincs.

8. *Csárda* (-puszta): lásd Kisdém(puszta)!

9. *Dijós* (-puszta, -major) (*Diós*): lásd földrajzi köznevek!

10. *Dörzemín* (-puszta, -major) (*Dörzemény*): Pápához tartozik, néhány épület maradt.

11. *Emilháza* (-puszta, -major)

12. *Francia* (*Franciaavágás*): a major-elithez tartozik, fűrészüzeme (gatter), faszénkészítő telepe van. Vasútvonalát (Pápa – Kisbér – Tatabánya) megszüntették, de tervezik az újraindítását. Valamikor a hatvanas – hetvenes évekig remek kisvasút vezetett innen a Bakonyba. Kastélya is van, viszonylag tűrhető állapotban.

13. *Gerencepuszta*

14. *Gerencsér* (-puszta, -major)

15. *Gic*: ma már falu!!!

16. *Góré* (-puszta, -major)

17. *Gyula* (-puszta, -major): A pápai tangazdaság („Tangi”) egykori „segédmajorja”.

18. *Hathalom* (-puszta): Ha azt mondjuk, Kisdém, akkor Kossuth, ha azt mondjuk, Hathalom, akkor Jókai, pontosabban Jókay, méginkább Jókay-Iház Miklós, akinek a személyében az utolsó hathalmi

földesurat tisztelhetjük. Apám nála szolgált 1941-42-ben, mint lovász. Az uraság nem akárki volt, a nagy mesemondó *Jókai Mór* közeli rokona, illetve *Ihász Dániel* testvérének fogadott gyermeke. *Ihász Dániel* pedig *Kossuth Apánk* legközelebbi bizalmas barátja és személyi titkára volt.

19. *Hejter* (-puszta, -major): Kisdémhez tartozott, eleinte kísérleti gazdaság volt, később fácántelep és vadász vendégház lett belőle.

20. *Hidegvölgy* (*Hidegvölgy*)

21. *Hódoska* (-puszta, -major ...volt): ma már Pápa belterülete.

22. *Huszári* (*Huszárokélpuszta*, -major): Nagyszerű panzió és vadász vendégfogadó hely. Franciával kapcsolatban már korábban volt róla szó.

23. *Ihási: ma már falu!!!*: (1849-ben a szabadságharc utolsó csatái egyikének a színhelye.)

24. *Jánosmajor*

25. *Járföd* (*Járföld*): A Bakonyban, Bakonyjákó környékén található, rögtön az út mellett, gyakran össze szokták téveszteni az én szegény fölnevelő majorommal, *Járóházával*.

26. *Járó* (*Járóháza*, -puszta, -major): Ebben a majorban laktunk legtovább a szüleimmel. Én 1965-től 1973-ig, de ők még 1993-ig, s én ide jártam haza, hozzájuk.

27. *Kícseg*(-puszta, -major), *Ujmajor* (*Újmajor*): A „físzek-majorok”, az „utolsó major- mohikánok” egyike, Kisdém, Hathalom és *Járóháza* mellett. Ikermajorja Francia, almajorja Diós.

28. *Kisborsosgyőr*(-puszta, -major)

29. *Kizsdím* (*Kisdém*, -puszta, -major): Nickl Mónika is megérdemel itt minden dicséretet. Ahogy Vajda Eszter Aklin, úgy Kisdém gazdaasszonya Kisdémen igyekszik helytállni. A kilencvenes évek elejétől óriási erőfeszítéssel hozták létre azt a hatalmas lovas bázist, ami az országban is ritkaság. Több száz lovat nevelnek itt, fedett lovardájuk is van.

30. *Kistíma* (-puszta, -major)

31. *Mátyusháza* (-puszta, -major)

32. *Pá(l)háza* (*Pálháza*, -puszta, -major)

33. *Pátelek* (*Páltelek*, -puszta, -major)

34. *Petend* (*Pettend*, -puszta, -major)

35. *Podár* (*Kis- és Öreg-*)

36. *Ponyvád*, *Asó* (*Alsó*): *Alsóponyvád*

Főső (*Felső*): *Felsőponyvád*

37. *Pusztagyimót*, *Asó* (*Alsó*): *Pusztagyimót-Alsómajor*

Főső (*Felső*): *Pusztagyimót-Felsőmajor*

38. *Putrimajor*, -puszta: Ez tényleg létező major, Zirc mellett...

39. *Répás* (-puszta, -major)

40. *Sajgó* (-major, -puszta): *Sajgódém* (?): Ez a major talán Kisdém rokona lehet, ahol a *Dém* szó feltehetőleg a *Demeter* névnek a rövidítése (*Kiss Lajos*, *Ila-Kovacsics*).

41. *Sávoli* (-puszta, -major): *Sávoly* (-puszta, -major)

42. *Simaháza*, (-puszta, -major)

43. *Sóspuszta* (-major)

44. *Szimezző* (*Szélmező*) (-puszta, -major)

45. *Szömavár*, *Asó* (*Alsó*): *Alsószalmavár*

Főső (*Felső*): *Felsőszalmavár*

46. *Tangi* (-major): A mezőgazdasági technikum, majd szakközépiskola tangazdasága, amely ma már Pápa város belterülete. 1969-től 1973-ig én magam is ide jártam „beosztásba”, azaz gyakorlatra.

47. *Tetűmajor* (-puszta) (*Tetűmajor*): Lehet, hogy csak gúnynev (lásd *Cigánymajor*, *Putrimajor*).

48. *Ujmajor* (lásd *Kícseg*)

49. *Vatkert* (-puszta, -major) (*Vadkert*)

50. *Vecsen* (-puszta, -major) (*Vecseny*)

51. *Vicse* (-puszta, -major)

52. *Zsigaháza* (*Zsigmondháza*, -puszta, -major): Korunk hősei, akik a múlt romjain felépítették „Eurázsia legnagyobb tehéntelepét”, ahogy emlegetik..., de ez már inkább TEHÉNGYÁR: lenyűgöző és dermedt is egyben, Guinness – rekord, ahol „semmi líra, kecmec, melléduma: ember, téhen vagy teljesít vagy röpül, nincs mese”: „Hajt az idő gyorsan, rendes útján eljár...”

53. *Zsörk* (inkább *faluféle*-volt).

Megjegyzés: azokkal a majorokkal, amelyekről semmit nem írtunk, azokkal nagyjából a következő a helyzet: vagy már teljesen eltűntek, s csak még néhányan emlékeznek rájuk, vagy esetleg csak romok maradtak utánuk, netán néhány épület.

1945-ÖS ÉVEK*

Kastély állt az Irinyi pusztán, már 1870-es években. Az 1870-es katonai térképen már jelölve van a kastély. Gróf Peácsovics volt az első tulajdonos. Ahol most a Páskomligeti erdő van, ott egy szép kastély állt, körülötte kerítésként krisztustövis bokrok. Oldalt orgona és vad ribizli. Nagy terület tartozott hozzá, gyümölcsösrel és két hatalmas lóistállóval, ahol versenylovakat tartottak és Horvátországba szállították. Kovács István lovász kísérte el a lovakat (Pestújhelyi kovácmester testvére). Később a kastélyban Varsányi Géza ügyvéd családja lakott. Felesége Vilma, nagyon szép asszony volt. Fia Varsányi Endre főhadnagy. A kastély tulajdonosa, Nagy Etelka és Gizella sógornő. Külön épületben éltek a Varsányi ügyvéd édesanyja és leánytestvére. A kastély körül rendezett virágos kertet a Pest-

újhelyi temető kertésze Sebestyén Erzsébet ültette és ápolta rendszeresen. A víztározó ciszterna körül gyümölcsös volt.

A kastélyt 1944 decemberében a németek robbantották fel. Varsányi Gézát a Rákospalotai Katolikus templom Plébániáján ápták, majd vidékre költözött. Az 1945-ös januári harcok után, a helyiek szedték szét az istálló maradványait, fagerendáit. A kastélyból csak a megmaradt kémény ágaskodott ki és látszott messziről a Pestújhelyt és Szentmihályt összekötő HÉV ablakából is. (Mai Készmárk utca.)

* A Tornác Galéria kiadásában megjelenés előtt álló Szabóné Molnár Ida: *Gyökereink. Erdőkerülő története. Újpalota születése. Visszaemlékezések. Budapest XV. ker. című könyv részlete.*

Varsányi család Irinyi pusztán a kastély előtt.

... Amikor a 10-es 20-as években villamos csak az Öv utcáig járt, Varsányiék homokfutón mentek a vendégért. A Parlamentből az államfők, köztük Szombathelyi miniszter is, ide jártak szórakozni. Hogy a vendégek jól szórakozzanak, Fedák Sárít hozták a kastélyba a homoktengeren át, a pestújhelyi temető melletti úton. Nagy élet volt akkor a kastélyban, a pusztán.

1944. XII. 28.-tól 1945. I. 07.-ig harcok Budapestért: ... Szalka bácsi hozta a hírt, hogy el kell Szentmihályra menni, mert nagy ütközet, harc lesz hamarosan. Menekült mindenki, ki Csömörrre, Szentmihályra, ki pedig a Szlovák Deméndre. Felpakoltuk egy kis kocsihoz a fontos holmit és elindultunk. Hosszú volt az út, gyalogolni nem tudtam, anyukám a betegségtől még gyenge volt, így a kiskocsi tetején a batyuhoz kötöttem, hogy a fagyos földön zötyögő kék kocsiról le ne essek. ... Szentmihályon egy orvos lakása volt, ahova beszállásoltak mindnyájunkat. ... Szalma volt a padlóra terítve és sorban elhelyezkedtek az emberek. Az épület belővést kapott, így egy helyen a szabad ég látszott. Mi éppen a nyílás alatt voltunk, édesanyánkra csöpögött a hó. Minket a Pityuval mindig tolt a száraz helyre,

legalább mi ne ázzunk. ... Meddig voltunk ott, nem tudom, de amikor visszajöttünk a Páskomba és a házunk állt, nagyon örültünk. Mindjárt elindultunk Pestújhelyre a János utcába, az apai nagymamám megnézni, él-e. Az Erdődűlő út végénél elértük a bolgárkertész földjét (ma Hősök útja), amelynél a Pestújhelyi temetőhöz vezető úttal találkozott. Az út jobb és bal oldalán, a földeken szörnyű látvány fogadott. Olyan sűrűn feküdtek az elesett fiatal orosz katonák, hogy csak kerülgetve tudtunk haladni... (Ezen a helyen áll 2008 óta az újjalotai Boldog Salkaházi Sára Katolikus Templom.)

A nagymama szerencsésen vészelt át a támadást. ... 1946-ban halt meg, azzal a tudattal, hogy a fia hősi halált halt a Hazáért a fronton.

A nagy ütközet elmúltával... az emberek batyuzni jártak, hogy vidékről hozzanak ennivalót, mivel Pesten nem volt élelem. Az én édesanyám nem tudott elmenni, nagyon beteg volt és nem tudott kire hagyjon minket. Egy kecskét vett, és annak a tejét ittuk, vagy kukoricadarával, melasszal bekavarva megsütötte prószának, és nap mint nap azt ettük. A kecskének kiutalt olajpogácsát rágtuk, és a még benne lévő napraforgó szemeket szívtuk ki belőle. Éhezünk, sokat sírtunk. ...

Amikor utoljára együtt volt a Molnár család (1944)

Hadiárvák

Tanakajdra megérkezve

A sok-sok éhezés nagyon bántotta anyukámat. Hivatalos szerveket keresett meg, hogy segítsenek. A Pestújhelyi községháza már akkor nem volt, így a Zápolya utca elején (ma Szerencs utca), közel a vasúthoz volt egy helyiség, ahol a szegénységi bizonyítványt adták ki. Ott álltunk sorba és vártuk, hogy egy falusi utazási lehetőségre jelöljenek ki. 1946 tavaszán pesti gyerekeket vittek vidékre, feltáplálás céljából. Mi Szombathelyre lettünk irányítva. Testvéremmel, Pityuval együtt utaztunk, kezemben egy hófehér konyharuhába kötött holmicskával. Hűvös tavasz volt, nagykabátban utaztunk. A vonat igen lassan haladt, mivel a sínek nem mindenhol voltak járhatók. A vonaton adtak enni és ott aludtunk. Én nagyon kicsi törékeny kislány voltam, így a fekhelyem a csomagtartón volt. Akkor még spárgából font, vaskeretes csomagtartók voltak. Az én kicsi súlyomat bőven kibírták. Igen kényelmes helyem volt, jól aludtam. Éjjel felébredtem, vagy állt, vagy vak sötétben dőcögött a vonat. Az út rendkívül hosszúnak tűnt. Megérkezésünkkor a vasút állomáson sok-sok ember ácsorgott lovas kocsikkal, várták a gyere-

keket. Mindenki kapkodta az erősebbeket, akire egy kis munkát is lehet bízni. Tehén, disznó vagy libapásztorságot. Engem hamar kiválasztottak, de a Pityut a lába miatt nem akarta senki vinni. Kértem az én gazdámékat, vigyük magunkkal, de azt mondták, nekik csak egy kisleány kell. Vártunk! Végül az uraságtól jött egy kocsi Tanakajdról, az vette magához Pityut. Én, mehettem az én gazdáimmal. Ekkor kezdődött meg gyerekkorom legszebb időszaka, aminek élményei átsegítettek a legkeservesebb időszakokban is. Tanakajdon élt egy özvegy mama 3 felnőtt leányával, Máriával, Rozállal, Terézkével, Dénes fia, az pedig Pesten tanult az egyetemen. Hogy mi volt a vezetéknevük, azt csak 30 év múlva tudtam meg, amikor megkerestem őket. Szekérék. Sajnos addigra a mama már nem élt. 4 évvel azelőtt halt meg. Tanakajd egy olyan falu volt, ahol egy utcának a két oldalán épültek a házak, hosszú-hosszú kertekkel. A mi házuk szép, boltíves, tornácos volt. Utca felől tisztaszoba, abban aludtunk a Terézkével. Cspikével terített almárium volt a szobában, sok szép csecsebecsével. A konyhában vasajtós kemence

volt, amiben kenyeret sütöttek, hatalmas gömbölyűt és nagyon finomat. A konyha végében a kamra, nekem az egy csoda volt. Olyan illata volt a sok-sok tárolt élelemtől, ládák, szakajtók, zsákok, fiókok, köcsögök, kancsók, vödörök, hordók, amik mind-mind takartak valami ennivalót. Nem voltak szegények, a gondos gazdaasszony kamrája volt látható. A lakással szemben volt a virágoskert, a közepén szerszámos házikó állt. Az lett az én babaházam, amíg ott voltam. Én nyitottam-zártam, parányi lakattal. Ott játszottam, kis lábosok és apró játékaim voltak. Hazajövelemtkor bezártam, s olyan sajgó szívvel váltam el, tudtam-éreztem, hogy soha többé nem jövök ide, hiába mondták a felnőttek, hogy ha eljövök máskor, ezt itt megtalálom. Nem így lett. A házhoz voltak építve az állatok épületei. Reggelenként a teheneket hajtották ki, ez és az esti hazatérésük mindig nagy élmény volt. A kert végén lévő gazdasági udvart a szérű-szín zárta le. Egy kis kapun mentünk tovább, ahol egy csodálatos kis erdő tartozott a kerthez. Az erdőn túl, a hátsó kapun kilépve értünk a mezőre, amitől a Gyöngyös patak választotta el, csak a hídon kellett átmenni. Ekkor elénk tárult a hófehér, százsorszép virággal borított rét. (Később, ha bánatom volt, gondolatban mindig erre a rétre jöttem megnyugodni.) Vasárnaponként a templomba menőben a falubéliek igen szeretettel beszélgettek velem, kisebb ajándékokkal kedveskedtek a pesti árváknak. A templomban József atya, tisztelendő bácsi is, egy szentképet adott, amit ma is őrzök. A húsvéti készülődés igen szép emléket hagyott bennem. Titkolózás volt körülöttem. Én, a kis kíváncsi, észrevettem, hogy festik a tojást. Egy egész szakajtó tojást festettek, várták a locsolkodókat. Én természetesen a testvéreimet, Pityut vártam a legjobban. El is jött, ott volt egész nap, nagyon örültünk egymásnak. 1946. április 22. hangulatos, vidám, napsütéses húsvét volt. Nagyon szerettem a családnál lenni. Egy napon hirtelen elkezdtek készülődni, hogy haza kell gyorsan menni. Visznek külföldre. Rozálka késő éjszakába nyúlva kötötte a kis kardigánt, hogy elkészüljön. Zöld és bordó csíkos volt az eleje, margarétát formáltak a gombok rajta. Elkészült, de soha nem volt rajtam. Miért? Majd később kiderül. Amikor a faluban megtudták, hogy hazamegyünk, apró ajándékkal halmoztak el. Egy idős néni 2 libatojást akart adni. Megköszöntük, de nem fogadtuk el, mivel az úton úgyis összetörném. Hogyan jöttünk vissza, arra már nem emlékszem, csak a visszaérkezés pillanatára. Pityu a kezemet fogta, és az alsó útról fordultunk be a ház felé, amikor megpillan-

tott az édesanyánk. Igen meglepődött, mondhatom megijedt, mivel egyáltalán nem számított az érkezésünkre. Ennivaló semmi nem volt a háznál! Mint aki ismeri a fiát, aki mindig éhes, ölelésünk és a puszi után, mindjárt egy tejes fazekat vett elő és igyekezett a ház mögött kipányvázott Suta nevű kecskétől egy kis tejet fejni. Ekkor láttam állva utoljára. Leguggolt a fejéhez, a láncra lépve, de alig pár pillanat után felállt, félrehúzódott a szája széle és habzott, majd elvágódott a földön. Szaladtunk a suszter Molnár nénihez, ő aztán intézkedett. Ágyba fektették, orvost hívtak. Rólunk is gondoskodtak. Én persze mindjárt a Szkalka nénihez kerültem, ők addigra már Pestújhelyre költöztek, a Bajcsy Zsilinszky út 1-be (ma Klebelsberg Kunó utca 1.), Kopeczy Vidor házába, aki 1945 és 1948 között bíró volt Pestújhelyen. Ez a ház több szobás volt, és nehogy beköltöztesse nek idegent, hát inkább rokonokkal telepítette be. Nagy barátság nem volt a rokonok között. Urak voltak, cselédjük is volt, a Mariska. Szkalka bácsi pedig ízig- vérig kommunista volt. Pityut a Rákospalotai Clarisszeumba helyezték el a papokhoz. Háború előtt ide csak módos, úri szülők fiúgyereke juthatott be, úgy mondták. Kétfelé szakítottak minket. Nehéz időszak volt ez minden Pesten élő embernek. Élelem nem volt, jegyrendszer és feketézés... A Szkalka családnak sem volt nagyon mit enni, de azért befogadtak. A Pestújhelyi piactérnél, a református templom mellett, közvetlen, volt egy népkonyha. A szegények, koldusok oda jártak reggeli és ebédért, kis láboskával. Én is a teraszon vártam, mikor kerülök sorra. Ott kaptam meg az ételt és vittem a Szkalkaékhöz, majd velük együtt, az asztalt körbeülve ebédeltem. Ők a sajátjukat, én az általam hozottat fogyasztottam. Így ment ez, amíg iskolába nem íratlak. Azt követően a József Attila utcai öreg óvodában ettem az óvodásokkal, mivel még akkor napközi nem volt az iskolában. Nagyon szerettem a Szkalkaéknál lenni. Ott voltam, amikor az első 67-es villamos végigment a Kolozsvár utcán. Megjelent az új forint és fillér. Akkor postásként dolgozott a Szkalka bácsi. Esténként a *Toldit* tanulta, én meg vele mondtam a verset. Sakkozni tanítottak. Játszottunk a Bezsilla kertben. A kifosztott, ajtó és ablak nélküli kúriában szaladgáltunk, míg egy napon az egyik kislány leesett az emeletről az alagsorba, mivel hiányzott a korlát. Betört a feje, azután eltiltottak minket a Bezsilla kúriától (Dr. Bezsilla Nándor ügyvéd Pestújhely megálmódója és alapítója). A Bezsilla kúria hatalmas telek közepén állt, négy utcával volt határos. Ma tíz darab emeletes ház van a helyén.

Esendőségem foglalkoztat

Még a Nyárköszöntőn történt, június végén, azt kértem a jelenlévőktől – írásban is előzetesen –, hogy a hagyományos kerekasztal beszélgetésünk során, ha kedvük van, szóljanak, mi foglalkoztatja őket mostanában. Többen éltek a lehetőséggel. Én hallgattam.

Most szólok. Hogy mi is foglalkoztat. Az esendőségem foglalkoztat, hogy csökkent bennem az izgalom, amely korábban könyvek írására készítette. Ijeszt is ez kissé.

Hogy világos legyen, miről is van szó. Be akarom fejezni a könyvemet, a memoárom harmadik kötetét, a *Visszanéztem és a Különbéke Debrecenben* folytatását, az emlékezést arról az időszakról, amely a budapesti létezésünkhöz kapcsolódik, ahhoz a huszonhárom évhez, melyet a Népművelési Intézetben töltöttem, a budai Corvin téren. (A könyv alcímében már biztos is vagyok, Egy Corvin téri népművelő 1966-1989.)

Mi a bajom magammal? Hát az, hogy noha életem jeles alkotó korszakát idézem meg, amikor nemcsak mozgalmakat befolyásoltam, dramaturgiát írtam, de segítettem meghonosítani hazánkban a drámapedagógiát, és megalapítottam a Magyar Drámapedagógiai Társaságot, és létrehoztam mérnökhallgató barátaimmal az akkor híres-nevezetes Vári Színpadot, melyen országosan számon tartott produkciókat hoztunk létre, mégis, és ez a bajom, maszatolva írok, ugyanakkor meg szeretném, ha minél hamarabb túl lennék az egészen. Túl a könyvön. Már nem hiszek abban, hogy bárkit is érdekelhet, amit írok, s ettől ellangyosodom.

Aztán a Biblia jut eszembe; a langyosat kiköpi az Úr az ő szájából.

Másik történet egy másik esendőségről

A minapában még azt írtam nagy hetykén, hogy úgy látszik, új korszakomba lépek, anyai örökségemből, a magas vérnyomásosból az atyaiba, az alacsonyosba térek, s hogy ez milyen remek. Alig, hogy ezt közhírré tettem, egy meggondolatlan ötlettől hajtva, én is megmértem a vérnyomásomat,

mások is ezt tették, s bármily hihetetlennek tetszett, 220-at mutatott a mérő. Elmentem a körzethez, a helyettesítő orvoshoz, ott is ijedeztek, haza sem akartak engedni. Aztán lenyomták nagy nehezen 180-ra, rajtam meg kitört a pánik, hogy jön a vég – esendőség, említettem –, s már nem tudtam másra gondolni, minthogy felrakom a mandzsettát, a gép zizegni fog, és a kijelző magas értéket mutat.

És így is történt, semmiféle gyógyszer nem vitte le a vérnyomásomat, pedig kísérleteztek ezzel-azzal, én meg, ha arra gondoltam, hogy mérni fogok, biztosra mehettem: a készülék nem megy 160 alá. És a pulzusom, ez volt a legrosszabb, a pusztá gondolatra, hogy mérőzők, rögvest lüktetni kezdett, mégpedig szaporán. És milyen szaporán, 125-re is felgyorsult! És az sem nyugtatott meg, hogy a készülék kikapcsolása után helyre állt a rend, a szívem normálisan kalapált. Fantáziáltam, mi minden következhet! És én, aki oly bölcs távollágtartással tudtam eddig írni és beszélni a halálról, ekkortól némileg berezelten éltem a napjaimat. Semmi fennköltség, szellemi kaland, toltam a napokat a legmindennapibb munkával vérnyomásméréstől vérnyomásmérésig. Bármivel kísérleteztem, még agytréninggel is, a gondolattól, hogy beteg vagyok, s ha mérek, plafonon leszek, nem tudtam szabadulni.

Aztán felhívtam orvos barátomat, a hajdani tanítványt, Tóth Tibort, s ő megnyugtatóan szólt. Szavaiból azt vettem ki, nem olyan nagy a bukfenc, szedjem csak a gyógyszert a pillanatnyi mérőállásnak megfelelően, hol kevesebbet, hol többet, s kérjek mindenképpen labor beutalót és EKG-t.

Aztán eljött hozzánk és megnézte a papírokat. Tibor bátyám, mondta a druzsám, s mosolygott, nagyon jók a leleteid, nincs is hipertóniád. Érzékeny ember vagy, de hát ettől az érzékenységtől vagy, aki vagy. S még azt is el kell mondanom, hogy a szervezeted fiatalabb a korodnál, és nem is kevésel.

Tibor aztán elment, és attól kezdve, mintha nem akarna magasra szökellni a vérnyomásom. Az illendő határán belül tartózkodik.

Baráti körben Czakó Gáborékkal

A nyáron történt. Levelet kaptam, Vinczeffy Zsolték-tól, Inokáról, menjünk át hozzájuk, közli, hogy mikor, felavatják a most épült filagóriát vagy szaletlit, lesz tejfölös, sajtos lángos, meg bor és pálinka, és ott lesznek Pfefferék, barátaink, meg ott lesz vendégük, Czakó Gábor, az író, feleségestől.

Egyedül kerékpároztam át, a feleségemnek családi teendője akadt Budapesten. Időben érkeztem, a többiek későbbben, s valami véletlen folytán el is tévedtem, s ez elég volt ahhoz, hogy elsőként, még nem is a színhelyen, Czakó Gáborral találkozzam. Mint kik régről ismerősök – én őt a televízióból meg a könyveiből, ő meg engem Vinczeffy előadásából –, akként köszöntöttük egymást. Aztán szó szót követett, s kurta időn belül kiderült, minden lényeges kérdésben, életről, halálról, emberekről, társadalomról, kisvilágunkról, nagyvilágunkról, egyet is értünk. Örült a *Novelláskönyvnek*, melyet elővarázsoltam a táskámból – évekkal ezelőtt magam válogattam a kötet anyagát és szerkesztettem versmondók számára –, nem volt tudomása ugyanis arról, hogy szerepel benne egy novellája, miként arról sem, hogy a *Hűsvétkarácsony* című elbeszéléséről kapta nevét az egyik színjátékunk, melyet a főiskolásaimmal készítettem Nagykovácsán, s hogy abban elhangzik a szövege is, és hogy annak mekkora sikere szokott lenni.

És akkor a találkozó a kedves házi gazdáéknál! Próbálok megidézni – jó hónapja már –, de hogy mi történt, mi érdekes történt, történt-e valami érdekes, nemigen emlékszem. A hangulata, az igen, az megmaradt, ahogy nyolcan körbeültük az asztalt, ahogy beszélgettünk derűsen a korántsem bízató jövőről, és iszogattunk, és ettük a lángost, és örültünk, ez maradt meg bennem, örültünk, hogy élünk, még élünk, ebben az alkalmi kis közösségben, békességben élünk. Érdekes, most, hogy kopogtatok, sem békabrekegést, pedig egy tavacska mellett ültünk, sem madaréneket, pedig egy nagy rét közepén ültünk, nem hallok, amire emlékezhetnék. Egymásra figyeltünk, s ez nagyon jó volt. És sokat mosolyogtunk. Ez is jó volt.

És köszöntöttük Czakó Gábort, hogy Kosuth-díjat kapott, erre viszont emlékszem, háraitott. Nem értettem, miért.

Sötét este volt, mikor biciklire ültem. Egyedül karikáztam hazafelé, egy lélek nem volt az úton, jöttem lendülettel és vígan, amikor is, nekem váratlanul, már közel Kürthöz, megállított egy rendőrautó. Nem világít a lámpám, mondja a fiatal egyenruhás. És kioktat szeretettel. De nem büntet. Pedig megtehetette volna. És nemcsak a lámpa miatt.

A jó hangulatom hazáig kitartott.

Becsületszó – fogyóeszköz

A megbízhatóság jellem dolga volna? S a jellem mié, a születése, a nevelése, a felnevelő közösségé vagy mindháromé?

Szeretek bízni a másikkban. Megnyugtat. Miként az is, ha az emberek állják a szavukat.

A megbízhatóság nagy kincs, egyre nagyobb. A főiskolásaim körében tapasztalom, mostanában csak, ígérek valamit, és nem tartják be. És nem is mentegetőznek. Ettől én kiborulok, nem szoktam hozzá, ők meg attól, hogy kiborulok.

A polgári erkölcsnek, miként a lovaginak hajdan, része volt a szótartás. Mi még azt mondtuk, mikor valamit megfogadtunk, hogy becsületszavamra, s mindenki tudta: az ígéret betartatik. Nem emlékszem, hogy valaki is vétett volna a törvény ellen, hogy tudniillik az adott szó, szent. A mester, aki felvállalt valamit, időre teljesített.

A minapában meg! Kürtön, szólok a vizesnek, szólok a lakatosnak, meg is egyezünk, ekkor és ekkor megtisztelnek. Aztán sehol senki. Egy ifjú pedig, sokgyerekes, aki dolgozott nekünk és jól, egyszer csak nem jelent meg. De nem hozta az elvitt mopedem árát sem, meg a köszörülésre vitt kaszát sem, meg az előre kifizetett cementet sem.

– Hagyjad – mondta a feleségem –, sokgyerekes.

Most viszont ismét örülök, létezik egy Gy. Attila, aki, ha azt mondja, ekkor és ekkor, itt és itt lesz, minden úgy is létszen, miként mondja. És nem ver át a világ minden kincséért sem.

Attila megnyugtat. Attila polgár.

Ínséges időben, úgy látszik, egy igaz ember is elegendő, ha nem óhajtjuk feladni a reményt, miszerint „*még*yen előre majdan fajzatom.”

Szegény Vörösmarty, mit írna, ha élne!

Etnikai jelenségek Kishegyesen. Szőke Anna könyve
Szőke Anna a vajdasági Kishegyesről, néprajzkutató – nekünk barátunk, ő kalauzolt néhány éve, mikor bebarangoltuk a Délvidéket – írt egy könyvet, nem az elsőt, *Etnikai jelenségek Kishegyesen* címmel, az alábbi alcímmel, *Fejezetek a település társadalomnéprajzához*, s ezt dedikálta barátnőjének, Kósa Vilmának, volt módomban elolvasni.

Jó könyv, fontos könyv, szomorú könyv. A szerző tudós kutatóhoz illően tényeket rögzít, hivatkozik más kutatókra, s beszélget különböző etnikumú és sorsú emberekkel, hallgatja őket, s rögzíti a vallomásukat.

Döbbenetes életsorsok, mind egy-egy realista novella. Nincs bennük semmi művi. Talán csak Móricz Zsigmond meg Tar Sándor tudott kisembéri életsorsokat ilyen élethűen papírra vetni. Szőke

Anna közlőit jól választja ki, több nációból, s mint etnológus, a szokásait rögzíti, azokat elsősorban, valójában mégis történelmet ír, a Vajdaság történelmét, döbbenetesen. Pedig az 1944-es magyar irtásról még nem is szól. Történelem ez alulnézetből.

Kishegyes hajdan színmagyar község volt, mára a település tizenhárom százaléka más nemzetiségű, szerb, roma, német, montenegrói, horvát, ruszin és még hétféle. A történelem tett róla, hogy a magyarok fogyjanak, mások meg növekedjenek.

Szomorú könyv a Szőke Annáé, azon túl, ahogy írtam, hogy jó könyv, meg fontos könyv.

Spiclik inkognitóban. Filep Tibor könyve

Filep Tibor a debreceni spiclikről jelentetett meg egy dokumentumkönyvet. Címe: *A politikai rendőrség Hajdú-Biharban 1957-1989*. Az említett időszak jelentéseit szemlélte. Megvettem, érdekelt, benne vagyok-e, mint célszemély, akit figyeltek, akiről jelentettek. De nem találkoztam a nevemmel. Kiderült, hogy a szerző kikanyarított egy nagyobbacska szeletet, az egyetemre meg debreceni irodalmi életre koncentrált, a többivel most nem foglalkozott.

Valami oknál fogva csak a spiclik fedőneveit emlegeti, a valódiakat nem közli, illetve csak azokét, akiről már amúgy is volt tudomásunk. Azt mindazonáltal megjegyzi, hogy a beépített jelentésvők között több ismert személyt is talált, olyanokat is, akik az ő baráti köréhez tartoztak.

Jómagam fogadni mertem volna, hogy a mi gimnáziumi körünkben is lapult besúgó, de *Filep* egyet sem említ. Találkoztam viszont olyan fedőnevekkel, akiről megjegyzi, hogy tanárok voltak a Kossuth illetve a Csokonai gimnáziumban.

Meglep, hogy még a nyolcvanas években is működtették a besúgó hálózatot. Ám a jelentéseket olvasva, alig lehet érteni, hogy miért is. A szokásos értelmiségi ellenzékieskedésen kívül az írásokból semmi lényegeset kiolvasni nem lehet. Az embernek van egy olyan érzése, hogy az egész megfigyelő tevékenységet már csak megszokásból görgetgették. Ügyet kreálni már nem tudtak. Viszont megélték belőle; minden spiclihez kellett egy-egy tartótsizt.

Jó, hogy megjelentette a könyvet *Filep Tibor*, adalék a múltunkról. Mindazonáltal többet vártam. A meglepetés elmaradt.

A magyar állampolgárságról. Picinyke adalék

Azt mondta a sógornóm, amikor a határon túli magyarokról beszéltünk – ez még a Kádár-korszakban történt –, meg a beregszászi rokonaimról beszéltünk, akik mindenképpen át akartak jönni Magyarhonba, és a szüleimet kérték, meg később

minket, fiúkat is, hogy írjunk ajánlást, meg küldjünk eltartásit, hogy jöhessenek, akkor mondta a sógornóm, jó nekik ott.

Ez most jutott eszembe augusztus 20-án, hogy hallottam a meghatott nyilatkozatokat odaáti magyaroktól, miért is fontos nekik a magyar állampolgárság.

Szegény *Kunák Tibor*, beregszászi rokonom, miután a fiát öngyilkosságnak álcázva gyanús körülmények között megölték, mindenképpen át akarta menekíteni a megmaradt családot. Csinált ő álválást, álházasságot, újra házasságot, és még mi mindent, hogy sikerüljön a terve. Végül is sikerült. De milyen áron! Ráment az egészsége, meghalt.

Kinek, hol jó.

Nemde, az egyének jobban tudják, mint a politika-csinálók meg a politikai drukkerek!

A szamoszegyi emlékkert. Már több mint terv

Kósa Vilma már vásárolt, már tárgyalt, már fafara-góval egyezkedik, már levitte a helyszínre a rokonait, pontosabban néhányat közülük, én meg megfogalmaztam a szöveget, amely alapja lett és lesz a további egyezkedéseknek.

Az alapító(k) szándéka

Emléket állítani azoknak a szamoszegyi ősöknek, akik a kommunista diktatúra áldozatai és üldözöttjei voltak, a mártíroknak és a szenvedőknek,

– azoknak, akiket a malenkij robotra elhurcoltak, akik visszatértek ugyan, de viselték az elhurcolás nyomait,

– azoknak, akiket a Rákosi-korszakban Szamoszegyről elűldöztek, akiket megaláztak és vagyonuktól megfosztottak,

– azoknak, akiket az 1956-os forradalomban való részvételük miatt meghurcoltak, akik a börtön elől külföldre emigráltak.

Emlékeztetni kívánják az utódokat, miféle áldozatok árán jutottunk el a mához.

Evégett az emlékkertben emlékoszlopok kerülnek felállításra az áldozatok neveinek feltűntetésével. Kialakítanak továbbá egy alkalmas helyet, ahol tablókön tájékoztatják a látogatókat az érintett történelmi eseményekről. És ki-ki ültethet fákát is emlékül.

Az alapítók a parkosított emlékkertet olyan közösségi helynek gondolják, melyet egyének, családok és iskolai közösségek látogatnak, emlékezni, tájékozódni, múltismeretre szert tenni óhajtok.

A parkosított emlékkert a község lakóinak új köztere, pihenőhely, beszélgetőhely, ahol nézelődni, elmélkedni, pihenni is lehet.

A működtetésről

Az alapító számít a meghurcoltak, elhurcoltak, elmenekültek utódainak erkölcsi és anyagi támogatására, amennyiben az emlékoszlopokat, a parkírozást közös erővel hozzák létre.

Az alapító(k) szerződést köt(nek) Szamosszeg önkormányzatával, tekintettel arra, hogy az emlékkertről úgy vélekedik-vélekednek, hogy az a község közterülete lesz.

Az alapító szerződést köt az iskola vezetőségével és az egyházak vezetőivel, hogy az emlékkertért vállaljanak felelősséget és kapcsoljanak hozzá közösségi programokat, tartsanak történelemórát, osztályfőnöki órát, teremtsenek szakrális alkalmakat.

A lényeg: Az önkormányzat, egyház és iskola vállaljanak védnökséget az emlékkert felett, ne válják randalírozók prédájává, tegyenek meg mindent azért, hogy a szamosszegiek az emlékkertet érezzék, tudják a magukénak.

Az emlékkert kialakítása után egy öttagú testület irányítja a működést, amelynek egy tagja az alapító illetve az általa megbízott családi képviselő, továbbá a támogatók körének megbízottja, az önkormányzat felelős képviselője, valamint az iskola és az egyház megbízottja.

A tulajdonos hivatalosan is megerősíti, hogy az emlékkert más célra, mint amire létrehozta, fel nem használható. Sem most, sem a jövőben.

A BOLT. NYÁRIFALU

A Bolt

Nincs bolt már, kocsma se. Olyan kocsma-bolt volt a faluban régebben, amelyikben a bejáratból kétfelé nyíltott egy-egy ajtó. Balra volt a kocsma, jobbra a bolt. Aztán megcserélték, de akkor már az se segített. Eredetileg az áfészé volt, mindig másnak adta bérbe. A faluba érkezésünkkor, ezelőtt tíz éve, még Ibike vitte mind a két üzletet, a boltot is és a kocsmát is. Hajnalban átvette a tejet, kenyeret, kiszolgált a boltban a korán kelőket, majd átment a kocsmába. Akkor már érkeztek a későbbben ébredők gyógyszörökre, életmentő kávékra, stika háromcentesekre. Délidőben, sziesztakor mindkét egység bezárt. Három óra körül nyitott újra, az arra bicikliző turistákat, kirándulókat kiszolgálni sörrel, fröccsel, jégkrémrel. Ebben a napszakban párhuzamosan működött a két szakasz. Ibike meg ingázott a hátsó folyóson, a raktár előterében. Itt is lakott, az egyik hátsó kis helyiségben. Hatkor aztán a bolt bezárt, a kocsmáé lett a főszerep. A boltot csak helybelieknek, főként figyelmetlen nyárfalusiaknak nyitotta ki, akik mindenért külön rohagáltak, estére kifogytak a kenyérből, kolbászból, eyebekből.

Akinek nem volt tartozása, a felírás működött itt is éveket, lehetett fizetni, amikor pénz lett. A rendesen fizetők kaphattak cseresört, cserepezs-gőt nagy megszorulás esetére. Akinek vízparti, de lehet, hogy bármilyen nyaralója van, két dologgal kell szembesülnie. Soha nem tudhatja, ki látogatja meg, de ha véletlenül tudja, kiket vár, mert hívta a vendégeket, még mindig lehet meglepetés bőven. Egészen mások is jöhetnek, és hogy ki meddig marad, az erősen függ az időjárástól, az esti beszélgetések hosszától, vehemenciájától, párkapcsolati válságoktól, váratlan városi fejleményektől és ezernyi előre semmiféleképpen nem kalkulálható tényezőtől. Ha úgy alakult, hogy a bölcs ráhagyással becsült italokból mégis kifogytunk, volt segítség. Ilyenkor nem kellett a drága kocsmái árat fizetni, volt még emberség. Másnap aztán a városban beszerzett ugyanolyan termékkel kipótoltuk a cég árukészletét, persze némi jattal megköszönve a szívességet.

Természetesen Ibike alkalmazott volt, nem a bérlő, aki ilyenfajta cserébe bolond lett volna belemenni. Néha néhány saját beszerzést is becsúsztatott a bolt menetébe, amit aztán saját zsebre forgatott meg, de még így is ment minden rendjén. Azok tartozásait is sikerült kitisztázni, akik végleg eltűntek a faluból, elfelejtve a sarukat. Ibike időnként üzengetett az újra felbukkanó haverokkal a városba illant tartozóknak, hogy számon tartja a lógást, akik többnyire rá sem hederítettek. Ha esetleg lejöttek, nem ebbe az egységbe tértek be. Akkor még volt másik, legalább egy mindig.

Mindig volt a kisboltban áru, nem szupermarket kínálat, de az alapélelmiszerek megvoltak. Meg a speciális dolgok is, ami falura kell, pb gázpalack, kályhaezüst a platnira, csik a stelázsra, húsvétkor cukrászsütemény, rendelésre. Egész napi izgalom volt az édesség érkezése, a megbízott néni, aki a három szomszéd özvegyasszony nevében ez ügyben eljár, háromszor is felkacsázott megnézni, megjött-e már a krémes. Ibike aztán elment az új szerelem jegyében a szomszéd faluba, a Fatehénbe. Valahogy kezdett a bolt és a kocsma ügye romlani.

A kocsmát még csak vitték volna, de az áfész ragaszkodott ahhoz, hogy csak a bolttal együtt adja. Többféle bérlője, annak meg alkalmazottja volt aztán a bolt-kocsmának. A boltot inkább csak alibiből üzemeltették, nem nagyon volt abban már szinte semmi. A kocsma még megérte, de egyre kevésbé. Az egyik főbérlő gyakran elfelejtette, hogy valójában nem vendég, kései órán a kocsma is önkiszolgáló lett, zárt aki még tudott.

Aztán filmesek vették át a boltot, kocsmát, volt filmgyári büfések. Az ember játékgépfüggő volt, be is szerzett egy párat, hogy saját magát kifoszt-hassa. Az asszonynak az alkoholtól nem volt nyugta, délelőttre végzett a közepes gömb unicummal. Egy bejárás dundi, mindent kibíró pincérnő volt az utolsó, aki még szakmaszerűen vendéglátóztott itt, fekete szoknyával, fehér blúzzal, rekeszes pincérpénztárcával.

Két éve a negyedik vállalkozó bukott bele. Még a kocsma se érte meg. Nyáron, hétvégén csak-csak. De télen, a három szokásos törzsvendég ült már

csak benne. Külön asztaloknál, egymásnak hátat fordítva. Gyerekkoruk óta ismerték egymást, amit akartak már megbeszélték, ha lett volna valami, akkor beszéltek volna, de télen mi lett volna, amiről beszélni lehetne, nyáron se nagyon.

Volt, hogy három deci bor, ha elfogyott hó végén, egy este. Ezért még fűteni se volt érdemes. Nem beszélve a takarítástól. A rossz boroktól, a rendszertelen evéstől rendre összerondították a wc-t. A személyzetnek kemény harc volt ez, és nem ez volt a legkeményebb. Ha valaki mégis beszélőre itta magát, csakúgy a levegőbe nekikezdett a szokásosnak, és az óráig tartott. Annak se eleje, se vége nem volt. Egy biztos volt, a történetek tartalma, a sorrend változhatott, de a mesék azonosak, most is, csak már nem itt mesélik őket. Ezeket végighallgatni senki nem bírta, mindenki feladta.

Pedig szép időköt látott az a néhány pléhasztal vasszékekkel, később olvadozó, hanyatt eső műanyag vackokkal az aszfaltozott tér közepén, a kocsmá előtt. Valóban agóráként működött. Az állandó lakosok közül is át-átléptek sörözni, kávézni, vásárolni, szót váltani; de a nyárfalusiaknak szinte szertartása volt, a megérkezés után, boldogan lerogyni valamelyik székre, örvendezni egymásnak. Az első deres sör mellé az ember megkapta a legfontosabb híreket, ki él még, ki halt meg, kit kellett elvinni a lányához, hová törtek be, ki van elvonón, kit műtenek, hogy állnak a helyi ügyek.

Sokan lehettünk estenként, egy-egy péntek este ötven-hatvan ember összejött, a szomszédos falvakból is átjöttek, a vendégek vendégei is itt kötöttek ki. Tízre nagyjából tudható lett, kik vannak lenni. Addigra a hangulat is melegezett. Fantasztikus elegyet alkotott a söröző társaságban a fővárosi alternatív színház művésze, aki Sanyi bácsival politikált; a majorbéli lovászfű, aki sikeresen tette a szépet a holland csajoknak; a három bikaerős, ekkor már erősen kapatos közmunkásfiú, akik vidáman szédültek be a szintén agyonfröccsözött bölcsész-társaságba. Tizenegy körül hömpölyögtek elő a fiatalok, a nyárfalusi alapítóatyák-honfoglalók gyerekei és azok igazán színes társasága. Egy-egy rémült tekintetű ösztöndíjas cserediák, egy jamaincainak beillő tősgyökeres csepeli rasztagyerek, csodálatos testű afro lányok. Bábeli nyelvzavar alakult, amiben a szemének hinni nem akaró Sanyi bácsi kiválóan elboldogult. Ennyi fröccs után többnyire egy témája maradt, az elkorhadt régi jó, talán a Kádár-világ, de az se biztos, iránti romantikus vágyódás. A szentenciáit Sanyi bácsi egyre hangosabban és tagoltabban verte, egyre elmosódóbb magyar mondatokkal a hallgatóság fejébe. Aztán legyint-

ve feladta, nem értik, hazament vagy vitték. Haza botorkált lassan az idősebbje. A fiatalok jól bírták, akár hajnalig is kitarítottak, az utolsó körnél annyit kikérve, hogy kitaritson. A poharakat, üvegeket fel-tették az ablakokba, fel ne borítsa hajnalban a tejes.

Télen mindig is csendes volt, de azért a vaskályha körül csak tíz-tizenöt hidegtől nem tartó látogató és a helyiek csak összejöttek péntekenként. Leérkezve begyűjtöttünk a kályhába, amíg melegszik, megnéztük, mi a helyzet. Télen a kevesebb ember még jobban örült egymásnak, így az otthoni tüzek rendre leégték, mire záróra lett.

Nincs már bolt és nincs már kocsmá sem. A falu kis mikrobusza viszi vásárolni azokat, akik még tudnak menni. Aki nem megy, irat. Egész héten jegyez, Pisti aztán csütörtökön meg hozza, amit kap. A major kis kocsmája és Teca néni kimért bora egészíti ki a kínálatot.

A bolt-kocsmának most is van bérlője. Egy színi-cirkusz direktor, bőrművész. Üzemszerűen egyik egységet sem viszi, néha összeinti a mozgathatókat egy-egy közös főzésre, batus-alapon. Olyankor még van egy kis élet a Bolt előtt.

Nyárfalu

A napfogyatkozást akartuk látni, a balatoni apartmanok, kis vityillók mind zsúfolásig teltek, mire észbe kaptunk. Z. Zsuzsi akkor döntött, tavaly lent nyaraltak egy csuda helyen. Elvárásolt egy hely, az biztos. Homokot bányásznak itt, és az ülepítés, lecsapolás és egyéb titokzatos műveletek miatt egy egész törendszer környékezi a falut.

A Káli-medencében van, két perc a Balaton. Teca néninél lesz hely. Lett is. Vonakodva pakoltam, igenis-nemis Balaton, meglátjuk. Lepakoltunk az egyik tóhoz. Egy homoktenger közepén tiszta vízfolyamok húztak át. A felnőttek se röstelltek befeküdni egy-egy sodró, kis patakocská tiszta iszapmedrébe. A gyerekek eldorádóztak, víz, homok, nap, kutyák, sátor, matrac, labda, később került lángos hegy is Ábrahámból.

A főhadiszállást tehát letelepítettük a plázusra, a Dagonyba, de a hadtáp hátramaradt, a hűtő, a kaja utánpótlás, meg a nagyon sok feleslegesség, ami akkor nélkülözhetetlennek tűnt. A kiskacsás karúszó, két újabb hideg sör, a félig buggyant bébi-étel, egy másfél liter bekevert olaszrizlinges fröccs, egy calcium pezsgőtabletta, valami fejfájásra, és a papírsebkező, ami mindig kevés. Akkoriban a társaságban rengeteg felneveletlen gyerekünk volt. Ebből kifolyólag reggeltől-estig róttuk a köröket a tó és a szállás között. Volt, hogy ki-ki egyedül, volt hogy kisebb csoportokban. A férfiakra ügyeltünk,

hogy inkább egyedül közlekedjenek, mert csoportosan menve félő volt, elveszítjük őket a nap további részére.

Így aztán ingáztunk le-föl. A legrövidebb út a Kötengeren át vezetett. Ha sört, fröccsöt szállítottunk, meg-megpihentünk egy-egy barátságosan meleg kövön, kicsit megvámolva a szállítmányt. És ha már az ember megpihen, többnyire körbenéz, körbe is néztünk. Ez a táj meghökkentően szép. Meg kellett állapítani. De nem is állapítás volt ez, hanem azonnali tudás. A következő nyáron, ugyan félig se kész, de elkezdetten újított kicsi, sárga sávjátházban nyaraltunk, itt. Azt, hogy a táj szépsége nem az egyetlen vonzerő, hanem ehhez a tájhoz tartozik egy teljesen egyedi kompánia, azt az ingatlan megvételéig és még az első leköltözésig sem sejtettük. Rövidesen újra egy teljesen csodabogár társulat közepébe cseppentünk. A közepébe, mert a bolt-kocsmá mellett van a házunk.

Ennek a vidéknek az a nagy szerencséje, hogy soha nem volt szerencséje. Olyan szegény és nyomorult, minden fejlesztésből kimaradó volt, hogy szép lassan, aki menni tudott elment, a városban próbált szerencsét. Ipar nem volt, mezőgazdaság se nagyon, gyatra köves a föld, nem terem meg benne semmi. Közel a Balaton, munkalehetőség még se nagyon adódott.

A falu annyira elnéptelenedett, hogy a legenda szerint, az erre kiránduló, dolgozó művészek, értelmiségiek, alapítóatyák könnyen vehették meg az üresen álló, szinte ingyen elérhető házakat a hetvenes években. Volt, aki végleg itt maradt, felvállalva a falusi létet, utat keresve, mutatva; mások ingázók maradtak, kétlakiak; mások csak nyaranta leköltözők. A faluban alig volt kockaház, lehetőség volt a szép, archaikus felújításra, építésre. Rövidesen építészek is érkeztek, a falu egységes képet nyert. Ma már messzi vidékekről jönnek el hírére.

Keresgeltünk mi is, mit lehetne az apró, sárga házzal kezdeni. Ki is derült hamarost, hogy a kocsmá túlpartján lakó, már állandó lakos építészek

tudják legszebben megtervezni a kis csúnya ház felújítását. Pestről, városból letelepült értelmiségiek, ők és még rajtuk kívül páran, értik ezt a stílt, de ők biztos. Meg is terveztek mindent, ahogy kellett. Szép vakolatdíszsel, macskalépcsővel, pajtával, szoborfülkével, miegymással, ami, ahogy érzékeltük, kell az autentikus felújításhoz. Közben sokat jártunk le, próbáltunk megszeretve lenni az új faluban, ők is próbáltak szeretgetni minket. Szavunkat tartottuk, tartozni nem tartoztunk, ez már önmagában helyzeti előnyt jelentett. Értékeltek. A falu néhány igazi őslakosa is, Sanyi bácsi is. Sanyi bácsi megrögzött aglegény, nyugdíjas. Akkortájt hetven lehetett, cukra ellenében jó karban. Mint mindenki ott, hálás volt az új arcokért, az új benyomásokért, örült hogy a halálra ítélt falu mégis moccan egyet. Gábort különösen megszerette. Gábor udvariasan végighallgatta, volt türelme a hosszú, sokszor fröccsbe fulladó történetekhez. Az öreg lassan a bizalmába fogadta, pláne, ha ehhez az ellágyulós, romantikusan szeretős állapot is kedvezett. Ezt egy stramm ivás alapozta mindig. Ilyenkor Laci bácsi két tenyere, mint egy barnamedve két mancsa csapott le a bizalomba fogadott, kezdetben gyanútlan ember két vállára. Menekvés ilyenkor ugye nincs.

– Gabikám, édes Gabikám, ugye ti nem bántjátok Sanyi bácsit. Ugye, nem.

– Már miért bántanánk mi Sanyi bácsit?

– Te ezek olyan szar alakok, ugyan, félnótás az összes, bugyberkiek, azok, na, röhögök rajtuk.

– Miért röhögöd ki őket?

– Mert komolytalanok, te Gabikám komoly ember vagy, látjuk, pénzed is van. Hogy tudtad megtenni, hogy ilyen lóistállót építtetsz, ez egy pajta, egy istálló? Mentél volna át Keszibe, na ott vannak házak. Ugyan már, ide újratervezik a nyomort, a te sok pénzedért, Gabikám??? Te egy komoly ember vagy, ne hagyd magad! Gabikám. Ne bántásatok Sanyi bácsit! Gabikáám. Te egy jó ember vagy Gabikááám...

Tóth Erzsébet

A FELNŐTT TANULÓK HETE 2011. PÁLYÁZATÁRÓL

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, a Magyar Pedagógiai Társaság és a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége pályázati felhívást jelentetett meg 2011 augusztusában a *Felnőtt tanulók hete* alkalmából (2011. október 13-21.). A *Két oldal a felnőttkori tanulásról* című pályázati felhívás azzal a céllal született, hogy képet kapjunk a felnőttkorban vállalt tanulás problémáiról, örömeiről, eredményeiről, a tanulás hasznáról, átadható tapasztalatairól – a munkáltató és a munkavállalói oldal szemszögéből.

Elsősorban a tanulók írták le gondolataikat, általában azzal a bevezetéssel, hogy örömmel vették a kiírást, a véleményükre kíváncsi érdeklődést.

A kuratórium döntése alapján két pályázatot mutatunk be a folyóirat olvasóinak.

Korán Imre írásában a felismerést, a belátható jövőhöz igazított döntéseket, a családi összefogás

erőt adó lendületét, a tanuláshoz való egyre pozitívabb hozzáállást és a példát, amely saját sorsa átgondolására és alakítására indítja az embert – értékelte a kuratórium.

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Befogadás Nonprofit Kft. számos családnak teremtett lehetőséget egy másféle világ megélésére. A tarnabodi asszonyok bátor vállalkozásba kezdtek, amikor iskolapadba ültek. Talán ők maguk sem tudták, mit vállalnak, ám a siker minden nehézségért kárpótolja őket. Sorsuk példa a családjuk, a település és az ország mostohább sorsú vidékein élők számára is.

A pályázókat 2011. október 20-án bensőséges találkozon az MSZOSZ székházában köszöntötte Borbáth Erika, a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus főigazgatója és Pataki Péter, az MSZOSZ elnöke.

FAVÁGÁSTÓL AZ OKTATÁSIG!

Tizennégy évesen erdész szerettem volna lenni, ezért vállaltam, hogy családomtól távol, kollégiumba menjek. Már elkezdődött az iskola, amikor rádöbbsentem, hogy erdőművelő fakitermelő, azaz favágó leszek. Csak azért nem hagytam ott az iskolát, mert az idős szomszéd bácsinak ígéretet tettem, hogy megállom a helyem. A favágás mellett fotózást, intarziakészítést, hálókötést, és sok-sok hasznos gyakorlati dolgot tanultam itt. De csak rövid ideig dolgoztam ebben a munkakörben. Sajnos, annyira kevés volt kezdetben a fizetésem, hogy úgy döntöttem, elmegyek a bányához dolgozni. Ez biztos megélhetést, lakást jelentett. Katonának is csak három hónapra kellett bevonulnom.

1978. február 16-án sűjtólégrobbanás történt városunkban, ahol huszonhatan veszítették életüket. Ekkor gondoltam először arra, hogy bányamentő szeretnék lenni. Elvégeztem a tanfolyamot, és rövid időn belül, nagyon fiatalon huszonegy évesen bányamentő lettem. Nagyon komolyan vettem hivatásomat.

Hamar megfogalmazódott bennem, hogy szeretnék továbbtanulni, de nem szerettem volna munkahelyet változtatni. Beiratkoztam aknász-képző technikumba, levelező tagozaton, melyet családom messzemenően támogatott. Sajnos ez nem mondható el munkahelyemre, ami olyan szempontból érthető is, hogy itt folyamatos a munkarend. Nem oldható meg a szakcsere, hiszen a huszonnégy órás műszak után fontos a huszonnégy óra pihenés és kikapcsolódás, amit huszonnégy óra ügyelet követ. Az ügyelet szigorú otthon tartózkodást jelent, hiszen baleset esetén minden másodperc számít. Így, igyekeztem megtalálni a középutat, mert számomra a hivatásom és a tanulás is nagyon fontos volt. Szabadnapokon el tudtam menni az órákra, ügyeleti és szolgálati napokon, ha volt rá lehetőség, szabadságot vettem ki, ha nem, akkor nem mentem órára. A kollégák a munkahelyi hiányzásaimat sokallották, az iskolában néhány tanár az órákról való távol maradásomat sérelmezte. A munkahelyemen azt mondták, itt kapod a fizetésedet, az iskolában pedig néhány

tanár a negyedévi beszámolóra adott osztályzatnál érezte rosszállását. Szerencsére a tanárok többsége megbecsülte, hogy bányamentő vagyok. Akaraterőmnek, szorgalmamnak és családomnak köszönhetően jó eredménnyel szereztem aknász technikai végzettséget. Csak lassan lépkedtem előre a ranglétrán, de évek múlva osztagparancsnok lettem.

Mivel ennyi akadályba ütköztem, évekig nem is gondoltam továbbtanulásra. Az egész országban elindultak a létszámleépítések, ami a bányamentő állomást sem kerülte el. Itt is, mint a legtöbb munkahelyen, ez első körben a nyugdíjasokat érintette. Huszonöt év munkaviszony, ötezer földalatti műszak elérésével nyugdíjba lehet menni. Ekkor legtöbbször éppen csak betöltik a negyvenhárom-negyvenöt éves kort. Sokan azt gondolják, hogy kicsoda lehetőség. Igen, lehetőség annak, aki szeretne nyugdíjba vonulni. Annak, aki dolgozni szeretne, inkább átok, mint áldás. Amikor az első tizenhárom kollégának kellett ezt az utat választania, egyre többet gondolkodtunk családommal azon, mi lesz két-három év múlva, amikor én járok majd hasonló cipőben. Három gyermekem van. Ekkor legnagyobb lányom egyetemista, fiam gimnazista, legkisebb lányom általános iskolás volt. Kislányom gémbetegségben szenved, ami súlyos anyagi terhet is jelent számunkra. Úgy láttuk, hogy a nyugdíjból nem tudunk majd megélni. Sokat beszélgettünk feleségemmel, mi legyen, ami nekem és családomnak is megfelelő munka lenne. Favágás, árokásás, ördöglatat készítés? Rengeteg gondolkodás után merült fel, hogy gépjármű szakoktató legyek. Elkezdtem utána járni, hol van ilyen képzés. Megtudtam, hogy a városunkban is indul tanfolyam, de legjobb esetben évente egyszer, amiről abban az évben lekéstem. Éreztük, hogy sürgét az idő, nem késlekedhetek. Feleségem biztatására Budapestre jelentkeztem. Sikeres felvételi vizsgát tettem. Itt minden foglalkozásra elmentem. Nem zavart, hogy mennyi szabadságomba kerül. Hosszú távon kellett terveznem. Szerettem volna jól felkészülni a vizsgára, és ezen keresztül az új hiva-

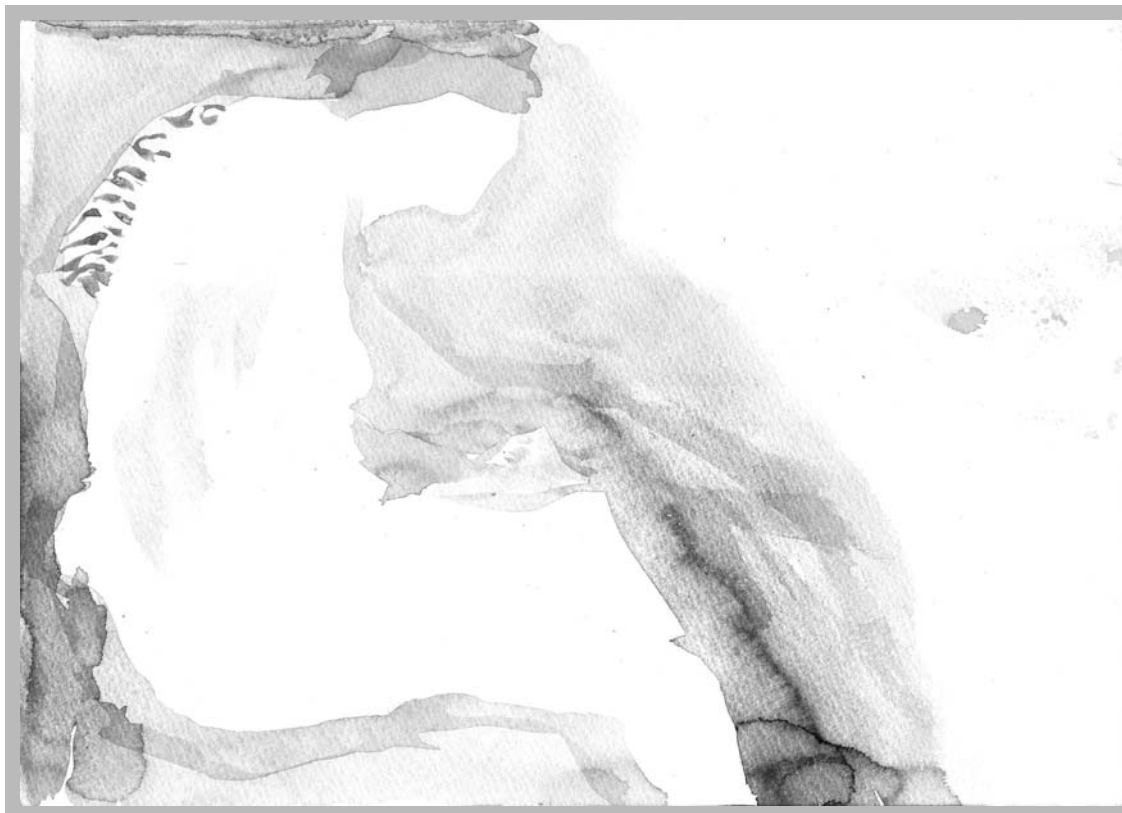
tásra is. Nagyon jó eredménnyel végeztem el mind az elméleti, mind a gyakorlati képzést.

Felkerestem több autósiskolát. Abban a szerencsében volt részem, hogy az egyik autósiskola szerződést kötött velem. Elméleti oktató leszek! Abban is megegyeztünk, hogy az órák mindig a szabadnapjaimon lesznek. Ekkor már megvolt a feltétel a nyugdíjba vonuláshoz. Szinte ezzel egy időben, munkahelyemen megkérdezték, mik a terveim? Rövid gondolkodás után a nyugdíjat választottam. Jó érzés volt, hogy ez a saját döntésem. Igazából később döbbsentem rá, hogy ha akartam volna maradni, akkor is ezt az utat kellett volna választanom.

Nyugdíjas lettem. Az autósiskolának éppen szüksége volt egy olyan oktatóra, aki a vidéki tanfolyamokon tartja az elméleti foglalkozásokat. Örömmel vállaltam a felkérést, aminek köszönhetően azonnal gyakorlati órákat is kaptam. Így alakult, hogy pár nappal a nyugdíjaztatásom után, teljes állásban dolgoztam oktatóként. Fél éven belül, városunkban tarthattam az órákat, nem kellett vidékre utaznom. Sokat tanultam ez alatt. Kitérgült a világ. Rengeteg új emberrel ismerkedem meg. Tel-

tek az évek, és úgy éreztem, akár saját iskolát is el tudnék vezetni. Feleségemmel sokat beszélgettünk róla, és arra az elhatározásra jutottunk, ha saját autósiskolát alapítunk, még jobban megszervezhetnénk a mindennapjainkat, ami kisebbik lányunk miatt egyre sürgetőbbé vált. Így, amikor megvolt az ötéves gyakorlatom, beiratkoztam iskolavezetői tanfolyamra, ami szintén Budapesten volt. Szerencsére ez a munka kevésbé kötött, illetve könnyebben átszervezhető. Így nem okozott problémát az órákon részt vennem. A szakmai rész nagyon jól ment, a gazdasági ismeretek okoztak kisebb nehézséget, de ezzel is megbirkóztam. Igaz nagyon sokat köszönhetek az autósiskolának, ahol kezdtem, de végül is, megalapítottuk saját autósiskolánkat. Az elméleti órákat a fiam, az iskola honlapját a feleségem szerkeszti, a gyakorlati órákat és az iskolavezetői feladatokat én látom el.

Nem nagy iskola a mienk, de biztos háttérrel jelent számunkra. Úgy érzem, hatalmas utat tettem meg az évek alatt. Szerintem soha nincs késő tanulni, és a mai változó világban szükséges is, hogy az ember váltani tudjon, amikor kell!

„MEGÉRTE!” – TARNABODI ÉS ERKI MUNKAVÁLLALÓ NŐK MUNKA MELLETTI TANULÁSA

„Programunk a Magyar Máltai Szeretetszolgálat és a környező szolgáltatók különböző humán szolgáltatásainak összehangolásán alapul, hiszen mind ugyanazoknak a családoknak a jólétét szolgáljuk. A Biztos Kezdet Gyerekház működését a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Befogadás Nonprofit Kft. által működtetett, a Fiatalokkal a közös jövőért Tarnabodtól Erkiig TÁ-MOP-5.1.1.-06/2-2009-0001-es számú projekt biztosítja Tarnabodon és Erken egyaránt.”*

Tarnabod és Erk az Észak-Magyarországi Régióban, Heves megyében, a Hevesi kistérségben helyezkedik el, mely a 7. leghátrányosabb helyzetű kistérségek sorában. Tarnabodra kevés az autóbusszjárat, ún. zsákfalú, így a településről való eljutás nehézkes. Erken jobb a közlekedés, de a munkalehetőség ott is korlátozott. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat (Magyar Máltai Szeretetszolgálat Befogadás Nonprofit Kft. Cím: 3369. Tarnabod, Gazdakör út 20/a. Képvisező: Kálosiné Tóth Katalin MMSZ Mzsola Biztoskezdet Gyerekház 3369.Tarnabod, Kossuth tér 5. E-mail cím: kata032344@gmail.com és tel: 06-30-233-9372) a Tutor Alapítvánnyal és az önkormányzattal együttműködve 2004-ben indította el a Befogadó Falu programot. Jelenleg Tarnabodon a program 12 házában laknak befogadott – korábban hajléktalan – családok, akik itt kaptak lehetőséget az újrakezdesre. A településen munkalehetőséget kizárólag az Önkormányzat közhasznú programja és a Magyar Máltai Szeretetszolgálat 2006 óta működő – 30 főt foglalkoztató – elektronikai bontóüzeme biztosít. Erken a program 10 házában laknak befogadott családok. A településen 41 roma ember szerzett nevelőszülő képesítést a MMSZ által indított képzésben, akiknél részben már elhelyezésre került 40 gyerek. További gyerekek érkezésére várnak még a nevelőszülők.

Tarnabodon és Erken a munkavállalást megnehezíti az alacsony iskolázottság. A felnőtt lakosság körében igen kevés azon személyek száma, akik középszikolai végzettséggel rendelkeznek. Tarnabodon a lakosság nagy részének 8 általános vagy annál alacsonyabb iskolai végzettsége van. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat a Befogadó falu program keretén belül 2007-ben indított

* A pályázatot a Biztos Kezdet Gyerekház munkatársai állították össze.

Házi gyerekfelügyelői képzést, amivel dolgozhattak helyi asszonyok a település kocsmájából kialakított Játszóházban. Ebből nőtték ki magukat a települési ifjúsági (Ifjúsági Információs Pont, Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda, Tanoda) és kora gyerekkori (Biztos Kezdet Gyerekház) szolgáltatók.

2010-ben a hevesi Eötvös József Szakközépiskolába beiskoláztunk 3 tarnabodi fiatalasszonyt és segédkönyvtárosnak egy erki munkatársat. Ők munka mellett végzik tanulmányaikat kisebb-nagyobb nehézségekkel, de kellő kitartással. Számukra az iskolapad és a végzettség, az érettségi megszerzése kihívást jelent, példamutatást a fiatal lakosság és a korosztálybeli lakosság előtt. Mindnyájan a Magyar Máltai Szeretetszolgálat alkalmazásában állnak. A munkahely hozzájárult tanulásukhoz munkaidőben és anyagiakban is egyaránt, a képzési díj teljes költségét és az utazási költséget, vagy a gyerekfelügyeletet biztosítva számukra. Mindez nem lenne elég a kitartásuk és családjuk támogatása nélkül. A család és a lakosság mintaként tekint a „bátor” asszonyokra, példát mutatnak gyermekeiknek, a közösségnek. A végzettség, az érettségi bizonyítvány megszerzése számukra a biztosabb munkahely lehetőségét, nagyobb önállóságot jelent.

Burai Éva

Burai Éva vagyok, 34 éves tarnabodi lakos, 5 gyermek édesanyja. 2010. szeptember 1-óta van folyamatos munkaviszonyom. Jelenleg Tarnabodon a

Magyar Máltai Szeretetszolgálat működtetésében lévő Mazsola Biztos Kezdet Gyerekházban dolgozom munkatársként. 5 éves kor alatti gyermekekkel és családjaikkal foglalkozunk.

Iskolai végzettség hiánya miatt sokáig munkanélküli voltam, mikor jött egy lehetőség számomra, 2007-ben. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat kezdeményezésére és támogatásával elvégeztem a Gyermekfelügyelői OKJ-s tanfolyamot, melynek eredményeként Tarnabodon a Magyar Máltai Szeretetszolgálat működtetésében lévő Játszóházban dolgoztam. Később újra munkanélküli lettem. Mivel anyagi helyzetem nem tette lehetővé számomra a továbbtanulást, gyermekeim jövőjét tartottam szem előtt.

2010 szeptemberében azonban, új, dupla lehetőség nyílt számomra. Elkezdtem a középiskolát Hevesen az Eötvös József Szakközépiskolában, ezzel egy időben lettem a Magyar Máltai Szeretetszolgálat működtetésében lévő Mazsola Biztos Kezdet Gyerekház munkatársa Tarnabodon. Jelenlegi vezetőm, Lantos Szilárd ajánlotta fel ezt a lehetőséget. Először nem is tudtam megszólalni, átgondoltam a nehézségeket az iskolával szemben. De jól esett, hogy pont nekem adatik meg ez a lehetőség, 34 évesen, 5 gyerek nevelése és munka mellett. Nagy segítség volt számomra, hogy minden anyagi költséget a Magyar Máltai Szeretetszolgálat vállalt, tanszereket, úti költséget, és ami a legfontosabb, támogatnak abban, hogy heti két alkalommal elmehetek a munkahelyemről az iskolába. Ez a lehetőség sokat jelent az én életemben. Fiatalon mentem férjhez, nem végeztem el az általános iskola 8 osztályát. Szerettem volna tovább tanulni, de gyerekként, ez a lehetőség nehéz családi körülményeim miatt nem adatott meg számomra. 2005-ben sikerült elvégezniem a 7-8. osztályt, de sajnos tovább tanulni nem tudtam anyagi helyzetem miatt.

Családom „ma már” 100%-ban támogat. Eleinte féltek, hiszen 24 órából 24 órát voltam velük, aztán meg szinte egy időben lett munkahelyem és az iskolát is elkezdtem. Hozzá kellett szokniuk az önmaguk kiszolgálásához, mert míg otthon voltam, elkényeztettem őket. Az élettársam is nehezen szokta meg eleinte, mert neki sincs munkahelye, és éreztem rajta, hogy szégyelli, hogy én tartom el a családot, ami előtte az ő feladata volt. Ráadásul még iskolába is járok! Ma már érzem, hogy büszke rám, és mindenkinek dicsekszik vele, hogy 34 évesen iskolába járok. Bevallom őszintén, románál ritkaság, hogy 34 évesen iskolába járnak, még 15 évesek is abba hagyják a tanulást.

Ha megszerzem az érettségit, szeretnék még továbbtanulni. Olyan iskolai végzettséget szeretnék megszerezni, hogy hasonló szegényekkel, mint én voltam gyerekként, foglalkozhassak, és tudjak rajtuk segíteni. Reménykedem abban, hogy sikeresen befejezem tanulmányaimat és teljesülhetnek álmaim. Köszönöm a lehetőséget.

Báder Marianna Zsanett

A nevem Báder Marianna Zsanett, 33 éves vagyok, Tarnabodon lakom, 4 kiskorú gyermekem van, 2 fiam és 2 lányom. Mivel iskolai végzettségem csak 8 általános volt, ezért sokáig munkanélküli voltam. 2007-ben a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által kaptam egy lehetőséget azzal, hogy helyben elvégezhettem egy OKJ-s tanfolyamot, gyermekfelügyelői szakon. Ezzel munkalehetőséget adtak a kezembe, és azóta a jelenlegi munkahelyemen, a Máltai Óvodában dolgozom a konyhán. 2010 szeptemberében új lehetőség nyílt számomra, hogy tovább tanuljak és megszerezem az érettségit. Ez óriási lehetőség volt nekem, azt hittem álmodom. Ez által a levél által szeretném megköszönni a Magyar Máltai Szeretetszolgálatnak, hogy újra lehetőséget kaptam arra, hogy tanuljak a hevesi Eötvös József Szakközépiskolában, és legyen érettségi a kezemben. Nem mondom, hogy nem lett volna rá lehetőségem, de nem volt akaratérom. Voltak dolgok, amik közbe jöttek, és rájöttem, hogy jobb lesz, ha az iskolát abbahagyom és élelem a családi életemet. Időközben megszülettek a gyerekeim, és jöttek a családi és anyagi gondok, persze édesanyám mindenben segítségemre volt, amiért köszönettel tartozom. Sajnos a nagyobbik fiam nagyon beteg, és ha tudok, minél több időt töltök vele. Leginkább azért is szeretném, ha lenne érettségim, hogy példát mutassak a gyerekeknek, motiválva a továbbtanulásra őket. A munkahely és a munkatársak támogatását ma-

ximálisan megkapom. Nem ígérem, hogy én leszek a legjobb tanuló, de mindent megpróbálok, hogy sikerüljön. Bár a sok gond mellett nehéz, de nem fogom feladni, mert azt szeretném, ha a családom büszke lenne rám. Ezúttal szeretném megköszönni a lehetőséget és az esélyt, ami nagyon fontos számomra.

Péter Péterné Balogh Mária

34 éves vagyok, 3 gyermek édesanyja, Tarnabodon lakom. Férjemmel mindketten Tarnabodon egy elektronikai bontóüzemben dolgozunk, amely a Magyar Máltai Szeretetszolgálat működtetésében van. Sajnos iskolai végzettségem a 8 általánosan kívül nincs, ezért az, hogy dolgozhatom, nagy lehetőség számomra, ilyen munkanélküliség mellett. Gyerekként nem volt lehetőségem a továbbtanulásra, nehéz anyagi körülmények között éltünk.

2010-ben rám mosolygott a szerencse, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat beiskolázott Hevesen az Eötvös József Szakközépiskolába, hogy érettségit szerezzek. Az iskola számomra egy nagy lehetőség, ebben a nehéz világban. Egy évvel ezelőtt még nem gondoltam volna, hogy én iskolapadba ülök és célom lesz a tanulás. Amikor felajánlották nekem ezt a lehetőséget, még nem is gondoltam bele igazán, hogy ez mennyi áldozattal és kötelezettséggel jár. De egy év távlatában már azt tudom mondani, hogy megérte! Tarnabodon a velem egykorú embereknek ritkán adatik meg, hogy érettségit szerezzenek, és ez által jobban érvényesüljenek a munkaerő piacon. Én és a férjem szerencsések vagyunk, mert van munkánk, tudunk dolgozni, el tudjuk tartani a gyermekeinket. Bizom benne, hogy az érettségi még több munkalehetőséget hoz számomra. Nagyon nehéz család, munkahely, gazdaság, háztartás és a mindennapos gondok mellett még tanulni, de szerintem, megéri. Családom számára ez megterhelő, de mindenki teljes mértékben

mellettem áll és segít. Az iskolában nagyon jó kapcsolatot sikerült kialakítanunk az osztálytársakkal, segítünk egymásnak a tananyagban. Ha vizsgára készülünk, kapunk segítséget a Máltai Általános Iskola és a Tanoda tanáraitól. A két tarnabodi fiatalasszonnyal, akikkel járunk az iskolába, együtt is szoktunk néha tanulni, főleg vizsgák előtt. Mivel Hevesre kell járni, heti két alkalommal, és az 20 km Tarnabodtól, így autóbusszal utazunk, és a férjem jön értünk autóval. A családban minden felnőtt személy kiveszi részét a támogatásban, mert iskola napokon az édesanyámmal vannak a gyerekek. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat mindenben támogat bennünket, fizeti a képzési díjat, füzeteket, utazást, eszközöket. Ha sikerül végigcsinálni, nálam boldogabb és hálásabb nagycsaládos anyuka nem lesz a faluban.

Molnárné Németh Mária

39 éves vagyok, Tarnabodon élek 3 gyermekemmel és férjemmel. Iskolai végzettségem 8 általános volt 2007-ig, amikor a Magyar Máltai Szeretetszolgálat kezdeményezésére és támogatásával elvégeztem egy 6 hónapos OKJ-s tanfolyamot Gyermekfelügyelői szakon. Ez adott lehetőséget a munkavállalásra, és elhelyezkedtem Tarnabodon a Játszóházban, mely a Magyar Máltai Szeretetszolgálat működtetésében van. Azóta folyamatosan dolgozom, és 2010 júliusában új munkalehetőség nyílt számomra. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat megnyitotta a Mazsola Biztos Kezdet Gyerekházát, ahová munkatársként alkalmaztak. Azóta ezen a helyen dolgozom, és az 5 év alatti gyermekekkel és családjaikkal foglalkozunk. Két kolleganómmal tavaly ősszel 180 órás Biztos Kezdet továbbképzésen vettünk részt, mely előfeltétele volt a jelenlegi munkaköröm betöltésének. Szerencsés embernek mondhatom magam, hogy ilyen munkanélküliség mellett, nekem megadatott a lehetőség arra, hogy szakmát szerez-

zek, és ez által helyben munkához jussak. Férjem munkanélküli, alkalmi munkákból szokott egy kis pénzt keresni. Gyermekeim már nagyok, közülük 2 kiskorú még, és büszkék rám, hogy szakmám van, és a család mellett volt erőm elvégezni a tanfolyamot. Szeretnék példát mutatni nekik, hogy tanuljanak tovább, és ne elégedjenek meg a 8 általános iskolai végzettséggel, mert azzal nem érvényesülnek a világban és a munkaerőpiacon.

A mai nehéz anyagi helyzetben 3 gyermeket taníttatni igen nehéz, de ha az embernek munkahelye van, nem válik kilátástalanná az élete. Ezúton szeretném megköszönni a Magyar Máltai Szeretetszolgálatnak a lehetőséget.

Csomor Csilla

Csomor Csilla vagyok, 28 éves, és a Magyar Máltai Szeretetszolgálat „Befogadás” Nonprofit Kft. által működtetett MikkaMakka Biztos Kezdet Gyerekházban dolgozom, Erken, mint gyerekház munkatárs.

A munkahelyem a könyvtárral van egy épületben. Községi könyvtárunknak a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár biztosít mozgókönyvtári szolgáltatást. Ők jelezték, hogy 2010 szeptemberében OKJ emelt szintű segédkönyvtárosi képzés in-

dul Egerben. A munkatársakkal és a vezetőséggel egyeztetve rám esett a választás, hogy elvégezzem ezt a képzést. A családom maximálisan egyetértett tanulási szándékkal és a képzés alatt végig támogattak.

Minden héten kedden volt képzési nap, ilyenkor Egerben a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtárban zajlott az elméleti oktatás. Ezenkívül 100 órás gyakorlaton kellett részt venni. A gyakorlatomat a Hevesi Városi Könyvtárban töltöttem. Mind a képző helyen, mind a gyakorlati helyen nagyon segítőkész, elhivatott emberekkel találkoztam.

A képzésen résztvevő társaimmal is nagyon jól megtaláltam a közös hangot. Igyekeztünk megkönnyíteni a tanulást, így vizsgák előtt felosztottuk egymás között a tételeket. Vizsgáimat 2011 júliusában sikeresen teljesítettem.

A képzés ideje alatt a maximális segítséget megkaptam a munkatársaimtól. A képzés díját, illetve az utazásom költségeit a munkáltatóm fizette. A vizsgáim előtt tanulmányi szabadságot kaptam. Felnőttként, munka mellett, nagyon nehéz tanulni, de óriási könnyebbséget jelentett a támogató környezet (család, kollégák).

Az együttműködésről szólnék pár szót. A Magyar Máltai Szeretetszolgálattal, a Polgármesteri Hivatallal együttműködve, 2010. 08. 23-án átvettük a könyvtár működtetését. Ezen dátum előtt a falu könyvtára heti 4 órát tartott nyitva, 128 fő látogatta. Jelenleg hétfőtől- péntekig, 13-18 óráig elérhető a lakosság számára. A látogatottság 246 főre emelkedett. A könyvkölcsönzésen és kézikönyv olvasási lehetőségen kívül bővíteni tudtuk a szolgáltatást számítógép, internet használat, szkennelési, fénymásolási és faxolási lehetőséggel.

A rendszeres nyitva tartás miatt javult az együttműködés a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtárral. A törzsállományon kívül negyedévente cserélődő, 120-140 db könyvet szállítanak könyvtárunkba a Mozgó Könyvtár keretein belül.

2011. Június 18. Eötvös József Szakközépiskola 9-10. évfolyam bizonyítvány átvétele.

2011. szeptember 6. Eötvös József Szakközépiskola 11. évfolyam megkezdése.

COMENIUS ÉS A MÚZSÁK

A nemzetek tanítójának sokoldalúsága volt a központi téma, a Magyar Comenius Társaság 2010. novemberi közgyűlésén és felolvasó ülésén.¹ Comenius elméleti és gyakorlati pedagógiai munkásságához úgy tudunk közelíteni, ha elsősorban, mint teológust értjük meg.² Comenius gyakran idézte a Bibliát.

A Társaság tisztújító közgyűlésének elején én is ezt tettem: „Az értelmesekek pedig fénylenek, mint az égnek fényessége; és akik sokakat az igazságra visznek, miként a csillagok, örökkön örökké.” (Dániel 12:3) Egy perces, néma főhajtással emlékeztünk Társaságunk 2010-ben eltávozott nagyjaira.

Element díszelnökünk, az alapításkor meghatározó segítséget adó Dr. Köpeczi Béla (1921 – 2010); szelíden határozott jószágos elnökünk Dr. Huszár István (1927 – 2010). Azon tagjaink emléke előtt is tisztelegtünk, akiknek alkotó nagyságát szintén a mostani felolvasó ülésen idéztük meg: Dr. Király István (1921 – 1989), Dr. Takács Béla (1930 – 1997), Dr. Komlóssy Sándor (1920 – 2007), Dr. Demjén István (1933 – 2008), Mladonyiczky Béla (1936 – 1995), Czinke Ferenc (1926 – 2000). Róluk is olvashatóak tanulmányok a hivatkozott kötetben. Főhajtásunkkal Társaságunk szellemi támogatójára, Ruttkay Kálmánra (1922 – 2010) is emlékeztünk. A tanácskozásunk témája: tisztelet és felmutatás is, hiszen Ők, akik előttünk jártak, alapozták meg és bővítették A Sárospataki Iskola holnapnak is üzenő erejét.³

1 Az írás szerzője a Magyar Comenius Társaság (MCT) alelnöke. A közgyűlés Sárospatakon volt, a Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Karán. Az ott elhangzott beszéd azonos címmel megjelent In: Kováts Dániel (szerk.) [2011]: Comenius és a múzsák. Bibliotheca Comeniana XV. kötet. Sárospatak, Magyar Comenius Társaság, 93-95. old. A kötet 2012-től elérhető lesz a www.drkonczgabor.hu honlapon is. A könyvben megjelent tanulmányában R. Várkonyi Ágnes akadémikus jellemezte Comeniust, mint a nemzetek tanítóját.

2 Lásd: Koncz Sándor: Comenius teológiája. In: Bibliotheca Comeniana III. Sárospatak, 1990. 86-102. old.

3 A Magyar Comenius Társaság 2007. évi tudományos felolvasó ülésén vázoltam A Sárospataki Iskola című,

*

Amikor a 2009. évi tudományos felolvasó ülés után arról beszélgettünk, hogy mi legyen a következő nagy találkozóink szakmai témája, Comenius sokoldalúságát idéztük, s Földy Ferenc elnök úr fogalmazta meg a címet: *Comenius és a múzsák*. Nekem akkor Barsi Ernő „Bodrog partján nevelkedett tulipán...” című, sárospataki diákdalokat bemutató CD-je jutott eszembe, hiszen azzal kezdődik, hogy Comenius Lorántffy Zsuzsannának prezentálja a kottából való éneklést...

Amint éppen manapság, úgy a XVII. században is nagy szükség volt a változásokat felfogó, megértő és összefoglaló sokoldalúságra. Idézzük fel történelmi tudásunkat: a nagy földrajzi felfedezések után ekkor globalizálódott a nyugati világ. A tengeren túli területekről és ugyanakkor keleti irányból is beáramlott új anyagok, növények, szempontok, tudások és a nyugati új technikák (például a cséplőgép, a szélmalom) a peregrinusokon, kereskedőkön keresztül jutottak el hozzánk. Ide, ahol az oszmán hódítás miatt tartósan megrekedt a fejlődés, és csak a műveltség közvetítése, az új szemléletű tanulási módszerek jelenthették a megmaradás eszközeit.⁴

Amikor *Comenius és a múzsák* címmel tanácskozunk, akkor nem csak arra vagyunk kíváncsiak, hogy mely hölgyek ihlették, segítettek Comenius munkásságát... Bár éppen itt, most Sárospatakon ez

koordináló, orientáló, szintetizáló kutatás indító koncepcióját. Lásd: Koncz Gábor: Sárospatak:

A köszönő város. In: Comenius előtt és után. Bibliotheca Comeniana XIII. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 2008. 91-93. old. Lásd még: Bolvári-Takács Gábor: Szempontok a Sárospataki Iskola történetének kutatásához. In: Bibliotheca Comeniana XIV. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 2009. 191-198. old. Továbbá: Kováts Dániel: Gondolatok a Sárospataki Iskola történeti kutatásának kezdeményezéséről. In: Uo. 199-202. old.

4 Lásd erről Dömötör Ákos: Comenius szellemi környezete. A realista pedagógia csírái és összefüggései. In: Új Holnap. 43. évfolyam (új folyam 16.), 1988. március, 109-124. old.

is aktuális téma lenne... Hiszen A Művelődés Házában bámulható Józsa Judit kerámiaszobrász művész válogatott kiállítása, köztük a *Múzsák kertje* is...⁵

Comenius persze fejből tudná, mi azonban a művésznő segítségével idézzük fel (és a szobrokat majd megtekintve képzeljük és realizáljuk...) kik is voltak a görög mitológia múzsái. Zeus és Mnemosyne (az emlékezet) leányai. Istennök voltak ők, akik a szabad természetben, a tiszta vízü forrásoknál éltek. *Calliope*: az epikus költészet... *Euterpe*: a zene, a líra... *Melpomene*: a tragédia... *Thalia*: a vígjáték, a színjátszás... *Erato*: a szerelmi költészet... *Polyhymia*: a himnuszköltészet... *Therpsichore*: a tánc... *Clio*: a történetírás... *Uránia*: a csillagászat... múzsája volt. Érzékelhetjük: az irodalom, a zene, a tánc, a képzőművészet, a társadalom- és a természettudomány egyaránt tükröződött bennük; tehát az alkotó élet teljességét hordozták.

Comenius ideája az volt, hogy mindenkit, mindenben, egészen ki kell művelni. Ezt a komplexitást a *Pampaedia* alcímében is hangsúlyozta: „...a szellem egyetemes műveléséről, az egész élet tevékenységeinek oly módon történő korlátok közé szorításáról értekezünk, hogy minden ember elméje minden életkorban kellemesen elfoglalva a gyönyörűség kertjévé válhasson. Egyszer s mind példákat nyújtunk az ily jelentős dolgok szerencsés megkísérlésére.” A *Pampaedia* ennek módszertanáról szól. A korlátok közé szorítás éppen nem a beszűkítést, hanem a sokoldalúság hatékony tanulását és gyakorlását jelenti.⁶

Társaságunk lehetősége, feladata és módszere az, hogy a comeniusi sokoldalúságot felmutatjuk és ennek

5 Józsa Judit honlapja: www.jozsajudit.hu

6 Comenius, A. J.: *Pampaedia*. Fordította: Bollók János In: *Bibliotheca Comeniana* IV. kötet. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 1992.

sárospataki történelmi példáit is megidézzük. Ezért szorgalmazzuk *A Sárospataki Iskola* integrált kutatás keretében azt, hogy legalább kerek évfordulón, ne csak emlékezzünk az ilyen magartást tanúsító előtünk járókra, hanem szisztematikusan összefoglaljuk munkásságukat és felmutassuk követendő példájukat, módszereiket, üzeneteiket. Mi nem csak a tudósok, költők, művészek, jogászok írásos produkciókban, alkotásokban is megragadható munkásságát tartjuk fontosnak, hanem természetesen az utódokban élő *tanárokat és szervezőket is.*

Ebben a munkában, a tudományos felolvasó üléseken és a *Bibliotheca Comeniana* kötetain túlmenően, fontos fórumunk a *Zempléni Múzsák* című folyóirat, immár tíz éve. Ez a periodika is a sokoldalúság jegyében jelenik meg, hiszen a társadalomtudomány, az irodalom, a képzőművészetek, az ismertetés és a hirdetések egyaránt színesítik tartalmát. Ne csak olvassák és ajánlják, hanem jelenjenek is meg benne!⁷

Persze, lépni kell... a köteteken és folyóiratokon túlmenően fontos, hogy megteremtsük saját honlapunkat. Addig is, 2012-től, a www.drkonczgabor.hu honlapon lehet majd tájékozódni Társaságunk munkájáról és terveiről.

Egyszer majd Comenius konkrét múzsáit is megidézzük... most azonban látóköre, mondani valója, komplexitása a témánk. „Jót, s jól. Ebben áll a nagy titok.” (Kazinczy Ferenc): jót tett Ő és követői, s mi jól tesszük, ha tovább adjuk üzeneteiket.⁸

7 *Zempléni Múzsák*: www.zemplenimuzsa.hu

8 Ezt tettük 2011 novemberében is, az MCT (alapítva: 1986!) 25 éves évfordulóján, a *Comenius és Európa* című tudományos felolvasó ülésen. Ekkorra jelent meg a már hivatkozott, XV. kötet. (A kötetet folyóiratunkban a későbbiek során ismertetjük, az aktuális felolvasó ülés tematikájának bemutatásával együtt. A Szerk.)

JÁSZSÁGI ÉVKÖNYV 2011*

Művészet

Gurzó K. Enikő: A humanista képíró: Litkei József Hortiné Bathó Edit: 40 éves a Jászság Népi Egyesületes

Kiss Henriett: Adalékok leendő énektanítóink zenei műveltségéhez

Kakuk Mátyás: A kígyókő és oszét kultusza
Molnár Illés Gábor és Utasy Hajnalka: Versek

História

Érsek Attila: Apponyi Albert részvétele az országgyűlési választásokon

Földi József: Egy becses műemlékről, a jászárokszállási külső fogadóról

Frivaldszky János: Adatok a Sujánszky család történetéhez

Jelen és jövő

Csomor Józsefné: Egy jeles genfi fizikus a Jászságból

Csörgő Terézia: Természet és környezetvédelmi diákszimpozíumok 1998-2011

Barta Aliz: Erdőfolt a Tarna ölelésében, a Pap erdő
Halla Gabriella: A szmog, a por és a füstölgő kipufogócső

Pernyész Anita: A burgonyabogár

Kazsuba Mihály Attila fotói

Kalmár Pálné: A Homo Ludens, a játzó ember discsérete

Tímár Zsombor László: A testvértelepülések önzonosság megtartó jelentősége

* Az elkészült Jászsági évkönyv 2011.

tartalomjegyzékének közlésével ösztönözni szándékozunk hasonló évkönyvek készítésére.

A könyvet megvenni a jászberényi Lyra könyvesboltban vagy a Városi Könyvtárban lehet.

Gazdaság

Bartus Pál: A hazai szövetkezés újraértelmezése
Kármán Antal: TOP 10 Jászság
Metálpaszt Kft.

Rosenberger Kft.

H-Generál Kft.

Kármán Antal: Ipari parkok a Jászságban

Jászfényszaru Ipari Centrum

Jászárokszállási Ipari Park

Jászapáti logisztikai és ipari park

Örökségünk

Besenyi Vendel: A pásztor, aki nem hagyta el a nyáját

Ézsiás Adrienn – Horváth Brigitta – Kalló Brigitta:
A jászjákóhalmi zsidó temetőről

Farkas Ferenc: Különös életpálya

Farkas Jánosné: Napló 1943-48 – Fodor István Ferenc előszavával

Fodor István Ferenc: Jászsági pávaköri (egészen) kis lexikon

Fügedi-Bárd Judit: Vass Lajosról, a pávaköri mozgalom elindítójáról

Mátics Béláné-Németh József: 40 éves a jászberényi Kossuth Zrt. Portelki Pávaköre

Óhidy Andrea: Zsolnai József 1935-2011

Suba Györgyné: Harmincöt éve alakult a Vándorfy János Honismereti Szakkör

Búcsú Homokon és Peresen – Sárközi János fotói

Könyvismertetések

Jászberény katolikus élete (Löffler Erzsébet)

Barátság/Freundschaft (Nagy Ferencné Berente Katalin)

Krónika

MEGÚJULT A MAGYAR TÁNCMŰVÉSZETI FŐISKOLA KÖNYVTÁRA, NEMCSAK TÁNCMŰVÉSZEKNEK!

A Magyar Táncművészeti Főiskola 2011 januárjában indította el könyvtárfejlesztési projektjét, a Társadalmi Megújulás Operatív Program keretében. A Columbus utcai campuson belül **új épületbe költözött a könyvtár**, ahol olvasótermet, szabadpolcos kölcsönző teret, valamint kutatásra alkalmas helyiséget egyaránt kialakítottunk, s mindehhez **biztosítjuk az internethasználatot**.

Elektronikusan elérhető a könyvtár teljes katalógusa. Havonta két alkalommal, az olvasáskultúra fejlesztését célzó **foglalkozásokat szervezünk**.

A <http://konyvtar.mtf.hu> interaktív portálunk szolgáltatásai 2012. január 1-jétől, napi 24 órában várják a látogatókat.

Magyar Táncművészeti Főiskola
1145 Budapest, Columbus u. 87-89.
Tel.: 273-3434 • Fax: 273-3433
E-mail: titkarsag@mtf.hu
Honlap: www.mtf.hu

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
ujsechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Miért támogassa az állam a kultúrát?

Közgazdasági beszélgetéseket szervezünk, a Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Szakmai Kollégium támogatásával, a *közművelődési harmonizációs programok* keretében. **Ajánlott olvasmányok:**

A SZÍN-ben megjelent és a honlapokon olvasható közművelődés-statisztikai, művelődés-gazdaságtani, kulturális tervezési tanulmányok. www.mmikl.hu; www.szinigazdasag.hu; www.drkonczgabor.hu. Továbbá:

Dr. Koncz Gábor [2011]: Miért támogassa az állam a kultúrát? In: SZÍN. Közösségi művelődés 16/2. www.mmikl.hu

Dr. Koncz Gábor [2010]: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei Magyarországon... Budapest, Napkút Kiadó.

A kötet megrendelhető (1.890,- Ft + postaköltség) és a beszélgetésekre kérdésekkel, rövid véleménnyel előzetesen jelentkezni lehet; tájékoztatót válaszként, email-ben küldünk. E-mail: drgaborkoncz@t-online.hu

Magyarország Alapítvány
1581 Budapest, Pf.: 100
Tel.: +36-20-928-0088
Honlap: www.pano-rama.hu

Nemzeti
Kulturális
Alap